RK 16644

Jaan Sepp

VÕITLUS NÕUKOGUDE VÕIMU EEST EESTIS 1917—1919

RK

POLIITILINE KIRJANDUS

15348

Käesolev brošüür on koostatud väljavõtteist autori poolt kirjutatavast raamatust „Oktoobrirevolutsioon ja kodusõda Eestis“.

Jaan Sepp

VÕITLUS NÕUKOGUDE VÕIMU EEST EESTIS 1917—1919

RK
POLIITILINE KIRJANDUS · TALLINN 1947

Bibliotheca
Universitatis
Tartuensis
1947:7627
15348
A-16644

ESIMENE PEATÜKK

Imperialism viis kõik Venemaa poliitilise elu vastuolud äärmuseni, ja revolutsioon sai ajalooliseks paratamatuseks. Ka Eesti kui Venemaa poliitilise ja majandusliku organismi osa oli revolutsiooniks küps.

Eestis olid omad iseärasused, mida tingis tema arenemine tsaari-impeeriumi piirimaana. Need iseärasused vajutasid oma pitseri kogu revolutsioonilise liikumise käigule Eestis ja olukorrale, mis seal oli kujunenud enne Veebruari- ja Oktoobrirevolutsiooni.

Need iseärasused aga ei muuda seda põhilist fakti, et Eesti oli Venemaa ühtse organismi osana revolutsiooniks küps.

Eesti kodanlikud natsionalistid püüdsid asja kujutada nõnda, nagu ei oleks proletaarne revolutsioon Eestis ajalooline paratamatus, et ta ei tulene kogu Eesti poliitilisest ja majanduslikust olukorrast, vaid et Eestil on oma väljapääsutee sellest kriisist, mis valitses Venemaal revolutsiooni eelõhtul, ja et revolutsioon on Eestisse toodud väljastpoolt.

Tegelikkus lükkab need kodanlike natsionalistide väited täielikult ümber. Need pole muud kui püüded proletaarse revolutsiooni ideid eesti töörahva silmis kompromiteerida. Tegelikkus näitab päris vastuvaidlematult, et Eesti oli revolutsiooniks niisama küps nagu kogu Venemaa, kui ka seda, et revolutsiooniline võitlus Eestis oli nende teravate klassivastuolude väljendiks, mis valitsesid Eestis endas nii linnas kui ka maal, samuti et proletaarne revolutsioon Eestis kroonis eesti töörahva kauakestnud pingutusi võitluses sotsiaalse ja natsionaalse vabanemise eest.

Kuidas oli olukord ja milline klassijõudude vahekord valitses Eestis kodanlik-demokraatliku Veebruarirevolutsiooni eelõhtul?

Enne Esimest Maailmasõda oli Eestis üle 70 000 töölise, kusjuures üldine rahvaarv oli üks miljon inimest. Tööstus oli siia koondatud väga tihedalt. Narva Kreenholmi manufaktuuris töötas 14 000 töölist. Vene-Balti tehases Tallinnas oli tööl kuni 11 000 töölist ja kogu metallitööstuses umbes 20 000.

Aastail 1912—1914 ehitati Beckeri laevaehitustehas. Siin töötasid ka „Dvigateli" vaguniehitustehas kahe tuhande töölisega, „Volta" elektrimootorite tehas, masinaehitustehased „Franz Krull" ja „Ilmarine", Tallinna Sadamatehased, Raudtee Peatehased ja telefonivabrik Tartus.

Eesti oli nagu kogu Venemaagi väliskapitali (peamiselt saksa ja inglise) ekspluateerimise objektiks. Nii oli Eesti suurima käitise Narva Kreenholmi manufaktuuri omanikuks saksa päritoluga parun L. Knoop. Tal olid väga tihedad sidemed inglise vabrikantidega. Knoopi kontor oli kaua ainsaks vahendajaks Venemaal ketrusmasinate ja kudumistelgede hankimiseks Inglismaalt. Knoop nimetas Narva Kreenholmi manufaktuuri „Inglismaa nurgakeseks Vene pinnal".

Seoses sellega, et Eestis olid pärisorjuse igandid maal palju tugevamad kui teistes Vene kubermangudes, oli siin ka ekspluateerimise tase kõrgem. Eestis oli töölisel veel vähem õigusi kui tema vene kaasvõitlejal.

Vene tööline, kes sattus Petrogradist Tallinna tehasesse, ei suutnud kaua harjuda nende kitsendustega, mis siin igalt poolt tehti töölistele. Enamik meistreid olid sakslased, kes igati rõhusid eesti, vene ja läti töölisi, suhtusid neisse üleolevalt ja teotasid nende rahvust.

Tööliste olukord oli väga raske. Narva Kreenholmi manufaktuuris elasid töölised näiteks kahe või kolme perekonna kaupa ühes toas rõskeis ja mustades kasarmuis. Mitmesuguste riugastega viisid kapitalistid tööpäeva kaheteistkümne tunnini. Töölisi kiusati igal sammul trahvidega, jälitamistega jne.

Eesti oli Esimese Maailmasõja eelõhtul halastamatu kapitalistliku ekspluateerimise areeniks. See kõik seletab teravate klassivastuolude olemust Eestis.

Aastatepikkuses võitluses isevalitsuse ja kapitalistide vastu karastatud ning proletaarse solidaarsuse vaimus kasvatatud eesti töölisklass koondus massiliselt bolševike partei lipu alla. Töölisliikumine Eestis sammus kogu Vene proletariaadi revolutsioonilise võitluse jälgedes. Eesti bolševistlik organisatsioon oli Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Tööliste (bolševike) Partei osaks. Selle oli asutanud M. I. Kalinin, kes aastail 1901—1904 viibis Tallinnas asumisel. Poolteise aastakümne jooksul omandas eesti bolševistlik organisatsioon rikkalikke kogemusi ja avaldas tugevat mõju proletariaadile ning kehvtalurahvale.

Kui Eesti linnades valitsesid juba jagamatult kaasaegsed kapitalistlikud suhted, siis ilmnes maal veel väga tugevaid pärisorjusliku ekspluateerimise igandeid.

Kuni 1917. aastani omasid saksa parunid Eestis määratu suuri maa-alasid. Enne Oktoobrirevolutsiooni, mis hävitas mõisnike maaomanduse, oli saksa parunite käes 2 428 000 hektaari maad, s. o. 58 protsenti kogu maapinnast. Kogu see maa kuulus 1248 mõisale. Üle poole kogu mõisamaast oli koondatud 116 mõisniku kätte. 18 kõige suuremat mõisnikku omas mõisaid, mille igaühe pindala oli 16 000 hektaari. Mõisades töötas saksa parunitele üle 100 000 mõisatöölise.

Talupoegade talud, arvult 50 000, omasid vaid 1 760 000 hektaari maad, s. o. 42 protsenti kogu maapinnast. Mõisnikud andsid rendile umbes 550 000 hektaari maad, ja seda kasutas 23 000 talumajandit. Need olid peaaegu kõik kehvtalud. Maata talupoegi oli 1916. aastal umbes 500 000.

Feodaal-pärisorjusliku ekspluateerimise igandite tugevusest Eestis maal annavad tunnistust järgnevad asjaolud: eesti talupojad olid kohustatud 50 aasta jooksul, alates möödunud sajandi lõpust, töötama saksa mõisnikele neilt ostetud ja rendile võetud maa eest 650 miljonit tööpäeva, mis moodustab keskmiselt 10 800 tööpäeva talu kohta. Seega oli eesti talupoeg sunnitud 50 aasta kestel töötama neli päeva nädalas saksa mõisnikule. Eesti talupoegade üks

põlv ei olnud suuteline oma võlgu mõisnikele tasuma, ja need võlad pärinesid. Oktoobrirevolutsiooni hetkeks oli eesti talupoegadele kogunenud maavõla üldsumma 40 miljonit kuldrubla.

Eesti talurahva turjal istusid peale saksa mõisnike ka hallparunid — eesti kulakud. Hallparunid moodustasid sel ajal väga tugeva jõu. Saksa parunid teostasid teadlikult eesti kulakluse kui oma klassi liitlase loomise poliitikat. Maal andsid end teravalt tunda klassivastuolud.

Seega kannatas eesti talurahvas kodanlik-demokraatliku revolutsiooni eelõhtul kõige ebaloomulikumate pärisorjuse igandite tingimuste ning kaasaegsete kapitalistlike suhete rõhumise all. See olukord muutis eesti talurahva revolutsiooniliseks.

Maatöörahvas oli täis lepitamatut viha parunite vastu. Talupoegadel oli alles elavalt meeles, kuidas nad aastail 1905—1906 põletasid saksa feodaalide mõisaid. Tollal hävis purustamiste ja tule läbi üle saja parunipesa.

Hirmsale sotsiaalsele rõhumisele, mis lasus eesti töörahval, lisandus veel rahvuslik rõhumine.

1914. aastal puhkes imperialistlik sõda.

Sõda tõi töörahvale kõikjal palju häda ja viletsust. Sedavõrd, kuidas kestis sõda, süvenes kogu Venemaal rahvamajanduse laostumine. Käitised jäid seisma ja külvipind vähenes.

Tsaariarmeed tabas üks kaotus teise järel. See suurendas Venemaa töörahvahulkades veelgi viha tsarismi kui rahva kõigi kannatuste süüdlase vastu. Üha laialdasemad rahvamassid jõudsid veendumusele, et väljakannatamatust seisukorrast pääsmiseks on tarvis kukutada tsaarirežiim. 1916. a. teisel poolel sagenesid streigid. Streigilaine tõusis Venemaal aina kõrgemale.

Imperialistlik sõda kiirendas Eestis töörahvahulkade revolutsioneerimise protsessi. Sügisel 1915 vallutasid sakslased Vilno, millega langes nende kätte ühtlasi kogu Leedu. Seejärel vallutasid sakslased Kuramaa. Saksa okupatsiooni oht tekkis ka Eestis. Sõda tõi eesti rahvale loendamatuid hädasid. Eestis andis end sõda väga rängasti ja sõna otseses mõttes igati tunda, sest rinne oli võrdlemisi lähedal.

Talvel 1916 tekkis Tallinnas toiduainete puuduse tõttu korduvalt kokkupõrkeid politseiga. Asi läks nii kaugele, et rühm naistöölisi purustas linnapea Poska koduse moonaaida.

Hoolimata sellest, et terve rida käitisi oli Eestist evakueeritud itta, proletariaat sõja-aastail mitte ainult ei vähenenud, vaid vastupidi: suurenes veelgi. Tallinnas oli 1916. aastal 40 000 — 50 000 tööstustöölist ja Narvas 20 000. See suur tööliste arv on seletatav sellega, et sõjaoludes tuli mobiliseerida kogu tööstus ja paljudes käitistes töötada kolme vahetusega.

Hoolimata ähvardavast karmist nuhtlusest korraldavad Tallinna sõjatööstuslike käitiste töölised 1916. aastal tõsiseid streike. Eriti laiaulatuslik ja sõjakas oli tööliste streik Beckeri laevaehitustehases. Ta puhkes protestiks seitsme revolutsiooniliselt meelestatud töölise mobiliseerimise vastu tegevväkke. Sõjaväkke mobiliseerimine oli tavaliseks võtteks, millega võimud püüdsid puhastada käitisi revolutsionääridest. Bekkeri töölised astusid ühiselt välja oma seltsimeeste kaitseks. Streik kandis poliitilist iseloomu.

Talvel 1916 levitati Tallinna käitistes jällegi bolševistlikke lendlehti. Nad kutsusid võitlusele imperialistliku sõja ja isevalitsuse vastu. Tallinnas loodi jälle metallitööliste ametiühing.

Sõjaväevõimud ja politsei, kellele revolutsiooniline liikumine tekitas hirmu, püüavad seda liikumist nõrgestada areteerimiste, väljasaatmiste ja rindele saatmisega. 1917. a. jaanuaris tõi tsaarivalitsus Tallinnasse ustavamaid väeosi, sealhulgas ka ulaanipolgu. Kõvendatakse sadamavalvet. Iga öö teostab politsei tööliskvartaalides läbiotsimisi. Areteeriti palju bolševistliku organisatsiooni liikmeid, kes 1917. a. talvel olid ilmutanud tunduvat aktiivsust, välja andes terve rea vene- ja eestikeelseid üleskutseid töölistele, juhtides streike jne.

Eesti teises tööstuskeskuses, Narvas, tegutses väike, kuid mõjukas ja võitlusvõimeline bolševistlik organisatsioon. 1916. aasta lõpul loodi Tartus bolševistlik komitee, kuhu kuulusid bolševikud tööliste ja üliõpilaste hulgast. Komiteel õnnestus välja anda mõned proklamatsioonid.

„Eriti suure töö tegid bolševikud põhjarindel ja Baltimaade rajoonides asuvais sõjavägedes. Põhjarinde armee ülemjuhataja kindral Ruzski teatas 1917. aasta algul oma ülemusele, et bolševikud teevad sel rindel määratu suurt revolutsioonilist tööd", öeldakse „ÜK(b)P ajaloo lühikursuses" (lk. 170).

1917. aasta algust tähistasid võimsad streigid paljudes Venemaa tööstuslinnades, esijoones Petrogradis ja Moskvas. Need streigid olid eriti ägedaloomulised. Õhk oli täis revolutsioonilist meeleolu. Oleks piisanud üsna väikesest sädemest, et panna revolutsioon plahvatama.

18. veebruaril 1917 algas Petrogradis Putilovi tehaste tööliste streik. Mõne päeva pärast kandus see pealinna teistesse käitistesse. Poliitilised streigid arenesid poliitilisteks demonstratsioonideks. 24. veebruaril võttis demonstratsioonidest osa umbes 200 000 inimest. Töölised kandsid plakateid „Leiba!" ja „Maha tsaar!" Iga päevaga läksid sündmused üha ähvardavamaks. Töölistega hakkasid liituma soldatid. 27. veebruaril puhkes tööliste ja soldatite ülestõus. Masside võitlust tänavail juhtisid bolševikud.

Bolševike üleskutsel hakkasid töölised ja soldatid valima oma esindajaid nõukogudesse. Juba 28. veebruaril toimus Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu pleenum. Selles avaldus see ajalooline fakt, et Veebruarirevolutsiooni sooritasid töölised koos oma liitlaste-talupoegadega, kes olid riietatud soldatisineleisse.

Tööliste ja talupoegade poolt teostatud revolutsiooni vilja kasutas ära kodanlus. Menševike ja sotsialistide-revolutsionääride abiga moodustas kodanlus 2. märtsil Ajutise Valitsuse. Seega hakkas riigis kehtima kaksikvõim, kuhu oli omapäraselt põimitud kaks diktatuuri: töölisklassi ja talurahva diktatuur (nõukogud) ning kodanluse diktatuur (Ajutine Valitsus).

Tsaarivalitsuse esindajad Tallinnas ja mujal Eestis püüdsid Petrogradi sündmusi rahva eest igati varjata. Tallinnast saadeti Tapa jaama isegi rühm sandarmeid, et pidada teel kinni ja läbi otsida Petrogradist tulevaid ronge.

Kuid kuuldused tsaari kukutamisest imbusid ikkagi linna. 28. veebruaril andis kindluse komandant aseadmiral Geras-

simov välja käskkirja, milles ta teatas Petrogradis puhkenud „korrarikkumistest" (tsaari kukutamise ta aga vaikis maha). Aseadmiral Gerassimov hoiatas töölisi, et nad ei kordaks korrarikkumisi Tallinnas, ja ähvardas, et „komandandi käsutuses on küllaldaselt jõude nende mahasurumiseks kogu piiramisseisukorra rangusega".

1. märtsil pärast lõunat lahkuvad töölised oma tööpaikadest ning väljuvad tänavaile. Toimuvad stiihilised demonstratsioonid. Sama päeva õhtul tuleb kokku rühm Tallinna organisatsiooni bolševikke, et kaalutleda edasise võitluse kava. Tööliste kortereis peetakse koosolekuid, kus kõneldakse sellest, et järgmisel päeval tuleb korraldada ülelinnaline demonstratsioon ja miiting.

2. märts oli vana korra kukutamise päevaks Tallinnas. Juba hommikul peeti tehaseis miitinguid. Keegi ei töötanud. Kõiki valdas suur vaimustus. Kõik tungisid tänavale. Kõigist linnaäärtest hakkasid turu poole kokku voolama arvukad töörahva kolonnid. Kolonnide kohal lehvisid punased lipud. Kordnikud ja sandarmid pugesid peitu.

Turul, kus 1905. a. oktoobris tsaarisoldatid tulistasid töölishulka, toimus miiting. Kõnemehed kutsusid toetama Petrogradi töölisi ja soldateid ning jatkama võitlust. Bolševikud soovitasid asuda viivitamata tööliste ja soldatite saadikute nõukogude moodustamisele.

Miiting polnud veel lõppenud, kui osa meeleavaldajaid siirdus sadamasse. Üks Veebruarirevolutsioonist Tallinnas osavõtnud mereväelane kirjeldab sündmuste edasist käiku järgnevalt:

„Töölised punaste lippudega tulid sadamasse. Silla ääres seisid ristlejad „Bajan", „Bogatõr" ja „Oleg" ning mõned suurtükipaadid ja miinilaevad. Rahvas hüüdis meremeestele: „Seltsimehed mereväelased! Ühinege meiega, tulge maale, ärge kuulake oma ohvitseride sõna!" Kõrgendikult pidasid kõnemehed eesti-, vene- ja lätikeelseid kõnesid. Kõik madrused tulid maale.

Sadamast liikusime koos töölistega kasarmuisse, et seal agiteerida soldateid. Mõnikord tuli pidada võitlust ohvitseridega. 4. kindluse suurtükiväepolgus surmasid ülestõusnud soldatid seitse ohvitseri.

Koos soldatidega siirdusime nüüd vanglaisse. Mina sattusin salka, mis koos tööliste ja soldatitega liikus „Paksu Margareta" tornis asetseva vangla juurde. Vangla valve võttis meid vastu tulega ja haavas mitut töölist. Võtsime valvureilt relvad ära, kusjuures sai surma viis või kuus meest vangla juhtkonnast. Vabastasime kõik vangid ja süütasime vangla. Siis läksime politseivalitsusse ja seejärel kaitsepolitseisse ning hävitasime need."

2. märtsil purustasid ja põletasid ülestõusnud töölised, soldatid ja madrused päeva kestel kaks kubermanguvanglat, hävitasid salapolitsei, sandarmivalitsuse, peavahi, politseijaoskondade ning ringkonna- ja sõjakohtu ruumid, kusjuures kõik nende toimikud pilluti tänavale ning tehti neist suur lõkketuli.

Mitmel pool linnas toimus relvastatud kokkupõrkeid. Nii sattusid madrused ja soldatid peavahi vallutamisel vastupanule. Tekkis tulevahetus, kus sai surma üks ohvitser ja haavata üks ründav madrus. Tänaval sai haavata kindluse komandant aseadmiral Gerassimov, kui ta oli sõitmas ülestõusnuid rahustama.

2. märtsi õhtuks oli tsaarivõim Tallinnas kukutatud. Petrogradi tööliste ja soldatite eeskujul, kes kohe olid moodustanud tööliste ja soldatite saadikute nõukogu, asusid ülestõusnud töölised ja soldatid ka Tallinnas uue võimu organiseerimisele.

Esimesena loodi rahvamiilitsa komitee. Soldateid, töölisi ja madruseid registreeriti rahvamiilitsasse. Neist moodustati brigaadid, kes läksid linna korda pidama.

Sama päeva õhtul oli Tallinnas karskusseltsi „Valvaja" ruumides töölisaktiivi laiendatud koosolek, millest võtsid osa parteiliikmed ja bolševikega sümpatiseerivad ning sündmustest aktiivselt osavõtvad töölised. Koosolekul arutati nii partei sisemisi kui ka edasise võitluse küsimusi. Otsustati põranda alt väljuda, arendada rahvahulkades avalikku bolševistlikku agitatsiooni ja alustada ajalehe väljaandmiseks viivitamata korjandust. Koosolekul tehti otsus asuda juba järgmisel päeval valima tööliste ja soldatite saadikute nõukogu.

Seega ka Tallinna bolševikud, hoolimata sellest, et nende organisatsioon oli veel väikesearvuline, seisid isevalitsuse vastu suunatud ülestõusu eesotsas. Bolševikud olid rahvamiilitsa organiseerijaiks. Nende algatusel asusid töölised ja soldatid nõukogusid looma. 2. märtsil pöördusid bolševikud revolutsiooni puhul üleskutsega rahva poole, kutsudes töölisi võitlust jatkama.

3. märtsi hommikul algasid Tallinna mere- ja maaväeosades kui ka enamikus tehaseis ja vabrikuis esindajate valimised tööliste ja soldatite saadikute nõukogusse. Masside aktiivsusest ja hõõguvast revolutsioonilisest energiast annab tunnistust fakt, et tööliste ja soldatite saadikute nõukogu valiti ühe päevaga. Juba 3. märtsi õhtul avati kino „Grand Marina" saalis nõukogu esimene koosolek.

Nõukogu esimesel koosolekul valiti 45-st isikust koosnev täitevkomitee, kes oma koosseisust valis omakorda presiidiumi. Täitevkomitee hakkas tööle kohe samal päeval. Ta avaldas kõigile Tallinna linna kodanikele läkituse, milles teatas tööliste ja sõjaväelaste saadikute nõukogu ning rahvamiilitsa komitee loomisest. Selles läkituses kutsus nõukogu täitevkomitee Tallinna elanikkonda end täielikult allutama nii nõukogu kui ka rahvamiilitsa komitee korraldustele ning eriti täie korra säilitamisele, mis on meie edu pandiks kodumaa helge tuleviku saavutamiseks.

Nõukogu täitevkomitee andis välja käskkirja, mis kõigile politsei-, sandarmi- ja kaitsepolitsei ametnikele tegi korralduse kõigi tulirelvade äraandmiseks nõukogu täitevkomiteesse mitte hiljemalt kui 5. märtsiks kell 12.

4. märtsil tegi tööliste ja sõjaväelaste saadikute nõukogu oma teisel koosolekul otsuse alustada 6. märtsil kõigis käitistes jälle tööd ning kehtestas kaheksatunnise tööpäeva.

Seega oli Tallinnas esimestel päevadel pärast tsaarirežiimi kukutamist kogu võim revolutsioonilise rahva käes.

Tööliste ja soldatite ülestõusu edu Tallinnas soodustas sündmuste kiire lahenemise kogu Eestis.

Narvas arenesid sündmused järgnevalt. Nagu juba tähendasime, töötas Veebruarirevolutsiooni eelõhtul Narvas sügaval põranda all väikesearvuline, kuid tugev ja mõju-

kas bolševistlik organisatsioon. Kui Narvas kuuldi sündmustest Petrogradis, algas siin kohe tööliste ülestõus. Seda juhtis bolševistlik organisatsioon.

Esimesena hõivati kohaliku kodanliku ajalehe trükikoda ning trükiti selles üleskutse töölistele ja „Narva Revolutsioonilise Komitee Teataja" number. Üleskutse ja leht teatasid revolutsioonist Petrogradis ja tsaari kukutamisest.

Bolševike üleskutsel tulid Narva töölised tänavaile. Nad võtsid ära politseilt relvad. Kohaliku garnisoni soldatid, kes olid ühinenud töölistega, võtsid ära relvad ohvitseridelt. Toimus tööliste ja soldatite ühine meeleavaldus.

Samal päeval valiti tööliste ja soldatite koosolekuil esindajad Narva Nõukogusse, ja õhtul tuli nõukogu juba kokku oma esimesele istungile.

Narva Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu asus kohe kindlasti bolševistlikele positsioonidele. Ta tegutses väga energiliselt ja otsustavalt. Otsekohe vahistati kõik vana võimu esindajad eesotsas linnapeaga, kelleks tol ajal oli üks mustsajalaste admiral. Paigutati vanglasse sandarmid, politseiametnikud ja teised tsaarirežiimi esindajad.

Narva linna tööliste ja soldatite saadikute nõukogu moodustas linnamiilitsa, kes täitis ainult nõukogu korraldusi. Ka garnison tunnistas ainult nõukogu käske. Nii koondati Narvas kogu tegelik võim revolutsioonilise rahva kätte.

Märtsi esimestel päevadel langes vana võim kogu Eestis.

Eesti kodanlus püüdis kasutada revolutsiooni oma eesmärkideks. Sel ajal, kui töölised kõrvaldasid jõuga vana korra esindajaid, katsus kodanlus revolutsiooni oheldada ning saada seisukorra peremeheks. Juba 2. märtsil lõi kodanlus korra alalhoidmiseks oma komitee, kes asus organiseerima miilitsat. Samuti toimis kodanlus ka teistes Eesti linnades.

Kohe, kui Petrogradis moodustati Ajutine Valitsus, astus eesti kodanlus sellega ühendusse ja esitas Eestimaa kubermangu Ajutise Valitsuse kohale Tallinna linnapea Poska. 5. märtsil määras Ajutine Valitsus tema sellele kohale.

Seega tekkis Tallinnas kaksikvõim: nõukogude võim ja Ajutise Valitsuse kubermangukomissari võim.

Petrogradi, Moskva ja paljude teiste Venemaa linnade nõukogudes oli enamus menševikel ja sotsialistidel-revolutsionääridel (es-eridel). Seda põhjustas terve rida asjaolusid: sõja ajal muutus tunduvalt proletariaadi koosseis, mille poliitiliselt küpsem osa oli kas sõjas langenud või asus laialipillatult rindeil. Töölisklassi koosseisu sattus palju väikekodanlikku elementi ja see oli esijoones menševike ja sotsialistide-revolutsionääride mõju all. Ülisuure tähtsusega oli asjaolu, et miljonid inimesed, kes enne revolutsiooni seisid poliitilisest elust eemal, nüüd äkki hakkasid aktiivselt osa võtma poliitikast. Need massid said olukorrast ja partei poliitilisest liinist vähe aru. Nende kasvatamiseks läks tarvis palju aega.

Samadel põhjustel osutusid Tallinna ja terve rea teiste Eesti linnade tööliste ja sõjaväelaste saadikute nõukogud menševistidest ja sotsialistidest-revolutsionääridest koosnevaks. Menševike ja sotsialistide-revolutsionääride enamus Tallinna nõukogus tekkis eriti selletõttu, et Tallinnas asuvais ranna-mereväeosades ja laevadel oli sotsialistidel-revolutsionääridel suur mõju. Nende fraktsioon Tallinna nõukogus oli kõige suurem.

Narvas oli olukord teissugune. Töölissaadikud olid peaaegu tervenisti bolševikud või sümpatiseerisid neile; mis puutub soldatite esindajaisse, siis nende seas olid ülekaalus parteitud. Bolševikud suutsid neid endaga kaasa tõmmata. Narva nõukogu asus kohe algul bolševistlikele positsioonidele.

Tartus, Haapsalus ja teistes linnades kuulus enamus nõukogudes menševikele ja sotsialistidele-revolutsionääridele. Need lasksid Tallinna, Tartu jt. linnade nõukogudesse tungida isegi kodanluse esindajaid mitmesuguste ühingute saadikute näol. Nii ühinesid igasuguste kodanlike ühingute esindajad Tallinna nõukogus erifraktsiooniks. Fraktsioonil oli nõukogus märgatav mõjuvõim. Seda tunnistab fakt, et see rühm märtsis toimunud nõukogude täitevkomitee presiidiumi ümbervalimistel oskas esimehe asetäitja kohale poetada paadunud reaktsionääri J. Teemandi, tollesama, kes hiljem oli eesti kodanliku valitsuse prokuröriks ja kes Saaremaal surus maha talupoegade

ülestõusu ning kes pärast oli isegi kodanliku Eesti „riigipeaks".

ÜK(b)P ajaloo lühikursuses on antud järgmine iseloomustus pärast Veebruarirevolutsiooni võitu Venemaal kujunenud olukorrast ja neist ülesandeist, mis seisid bolševike partei ees:

„Laialdasi väikekodanluse, soldatite, samuti ka tööliste hulki, kes olid joovastunud revolutsiooni esimestest edusammudest ja rahustatud menševike ja sotsialistide-revolutsionääride kinnitustega, et nüüdsest alates läheb kõik hästi, — neid hulki valdab usaldus Ajutise Valitsuse vastu ja nad toetavad seda valitsust.

Bolševistliku partei ette kerkis ülesanne — selgitada esimestest edusammudest joovastunud tööliste ja soldatite hulkadele, et revolutsiooni täielik võit on veel kaugel, et niikaua, kui võim on kodanliku Ajutise Valitsuse käes ja nõukogudes mängivad peremeest kokkuleplased — menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid —, ei saa rahvas rahu, maad ega leiba, et täielikuks võiduks on tarvis astuda veelgi samm edasi ja anda võim nõukogudele." (Lk. 178.)

TEINE PEATÜKK

Veebruarirevolutsiooni tulemusena võimule tulnud Ajutiselt Valitsuselt ootasid Venemaa töörahva hulgad sõja lõpetamist, maa üleandmist talupoegadele, kaheksatunnise tööpäeva kehtestamist ning võitlust nälja ja laostuse vastu. Rõhutud rahvad ootasid vabastamist rahvuslikust rõhumisest. Kuid Ajutine Valitsus jatkas menševike ja sotsialistide-revolutsionääride aktiivsel toetusel vana tsaaripoliitikat kõigis tähtsais küsimusis. Sõda kestis, talupojad ei saanud mõisamaid ning nälg ja laostus suurenesid. Rahvuslikku rõhumist ei hävitatud, vaid selle vana jäme vorm asendati uue ning peenema, kuid see-eest ohtlikuma rõhumise vormiga.

Osa talupoegi ning valdav osa soldateid ja talupoegi uskus alles menševikke ja sotsialiste-revolutsionääre, kes kutsusid neid toetama Ajutist Valitsust. Selleks, et revolutsiooni edasi arendada, oli tarvis aidata rahvahulki vabaneda eksiarvamistest, oli tarvis neid aidata aru saada maal kujunenud olukorrast ja neile kätte näidata teed, mida mööda tuleb käia.

Geniaalse analüüsi pärast veebruari kujunenud olukorrast ja revolutsiooni edasise arendamise programmi andis oma aprilliteesides bolševike juht V. I. Lenin. Aprilliteesides, mis ta avaldas kohe pärast saabumist mitmeaastasest emigratsioonist Petrogradi, andis Vladimir Iljitš Lenin võitlusplaani üleminekuks kodanlik-demokraatlikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile.

Partei ülesanne seisis selles, et teostada üleminekut revolutsiooni esimeselt etapilt, mis oli andnud võimu kodanlusele, teisele etapile, mis peab võimu andma pro-

letariaadi ja varanduslikult kehvimate talurahvakihtide kätte. Lenin suunas parteid üleminekule kodanlik-demokraatlikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile. Lähima ülesandena esitas ta loosungi: „Kogu võim nõukogudele!", s. o. kaksikvõimu likvideerimise ja nõukogude vabariigi loomise.

Ainult võimu üleminek nõukogude kätte võis tuua sõja lõpu, mõisamaade üleandmise talupoegadele ja otsustava võitluse nälja ja laostusega. Ajutise Valitsuse suhtes esitas Lenin loosungi: „Ei mingit toetust Ajutisele Valitsusele!" See oli revolutsiooni rahuliku arenemise orientatsioon. Lenin ei kutsunud siis ülestõusule Ajutise Valitsuse vastu, keda nõukogud alles usaldasid, vaid pidas võimalikuks võimu üleminekut nõukogude kätte rahulikul teel: selgitus- ja värbamistöö kaudu saavutada enamus nõukogudes, muuta nõukogude koosseisu ja poliitikat, nõukogude kaudu aga muuta valitsuse koosseisu ja poliitikat.

Bolševike partei võttis VII (Aprilli-) konverentsil Lenini teesid vastu. Lenini aprilliteeside vastuvõtmist partei poolt oli seltsimees Stalin valmistanud ette artiklitega, mis avaldati „Pravdas" veel enne Lenini saabumist. Neis artikleis kutsus seltsimees Stalin tugevdama nõukogusid ja relvastama töölisi ning analüüsis Lenini põhimõtete alusel sõja- ja maaküsimust. Seltsimees Stalini juhtimisel andis partei otsustava vastulöögi kapitulantidele, kes vedasid parteid Ajutise Valitsuse toetamise poliitika teele.

Lenini teesid andsid parteile uutes võitlustingimustes uue orientatsiooni. Partei tähtsaimaks ülesandeks oli kokkuleplaste isoleerimine massidest ja masside võitmine bolševike poole.

Aprillikonverents arutas läbi ka agraar- ja rahvusküsimused.

Ettekande agraarküsimusest tegi Lenin. Konverents võttis vastu otsuse mõisamaade konfiskeerimise kohta ja nende üleandmisest talurahvakomiteede käsutusse ning kõigi maade natsionaliseerimise kohta riigis.

Ettekande rahvusküsimusest tegi seltsimees Stalin. See fakt, et partei veel kord arutas hoolikalt läbi oma rahvuspoliitika sel hetkel, kui arenes võitlus kodanlik-demokraat-

liku revolutsiooni üleminekuks sotsialistlikule revolutsioonile, tähendas seda, et partei seadis võitluse edu võimu ülemineku eest proletariaadi ja kehvima talurahva kätte suurel määral sõltuvusse ka asjaolust, kas proletariaat suudab endaga kaasa tõmmata rõhutud rahvaste töörahvahulki.

Oma ettekandes andis seltsimees Stalin suurepärase põhjenduse bolševike partei poliitikale rahvusküsimuse alal. Rahvuslikku rõhumist Venemaal toetasid tagurlikud jõud maa- ja finantsaristokraatiaga eesotsas. Selleks, et likvideerida rahvuslik rõhumine, on tarvis koristada need jõud poliitiliselt näitelavalt. Ainult proletaarne revolutsioon saab rõhutud rahvastele tuua rahvusliku vabanemise.

Seltsimees Stalin tähendas, et proletaarne partei peab toetama imperialismi vastu suunatud rõhutud rahvaste rahvuslikku vabastusliikumist. Bolševike partei kaitseb rahvaste enesemääramisõigust, kaasa arvatud õigus lahkulöömiseks ning iseseisvate riikide moodustamiseks. Küsimust rahvuste vaba lahkulöömise õ i g u s e s t ei tohi segi ajada küsimusega, kas rahvus o n sel või teisel momendil k o h u s t a t u d lahku lööma. Rahvaste lahkulöömise küsimus tuleb seada sõltuvusse proletariaadi huvidest, töörahva huvidest, proletaarse revolutsiooni huvidest. Seltsimees Stalin oli geniaalselt ettenägelik, kui ta tähendas, et tsarismi ja selle rõhumispoliitika likvideerimisega peab kaduma endiste rõhutud rahvaste umbusaldus, peab kasvama nende tõmbetung Venemaa poole. „Ma arvan, et $^{9}/_{10}$ rahvustest ei taha pärast tsarismi kukutamist lahku lüüa." (Teosed, III köide, lk. 53.)

Seltsimees Stalin esitas oma ettekandes nende endiste rõhutud rahvaste poliitilise elu korraldamise plaani, kes ei taha Venemaast lahku lüüa. Partei soovitas nende jaoks luua piirkonna-autonoomia.

Lenini-Stalini poliitika rahvusküsimuses kindlustas bolševike parteile rõhutud rahvaste poolehoiu Suures Sotsialistlikus Oktoobrirevolutsioonis.

Aprillikonverentsi otsuste põhjal arendas partei kogu Venemaal määratu suurt tööd rahvahulkade enda poole võitmiseks, nende kasvatamiseks ja organiseerimiseks. Bolševike töö andis suurepäraseid tulemusi. Töötav rahvas

hakkas usaldavast suhtumisest Ajutisele Valitsusele vabanema. Menševike ja sotsialistide-revolutsionääride kokkuleppepoliitika hakkas rahvamassides usaldust kaotama.

Aprillikonverents ja selle otsused omasid üli suurt tähtsust revolutsioonilise võitluse arendamiseks ka Eestis.

See avaldus esijoones siinsete bolševistlike organisatsioonide tugevnemises. Esimese nelja või viie nädala jooksul pärast Veebruarirevolutsiooni asus Tallinna bolševike organisatsioon Ajutisele Valitsusele suhtumise küsimuses väärale positsioonile. Bolševike häälekandja „Kiir" kaitses 18. (31.) märtsil 1917 oma juhtkirjas Ajutise Valitsuse lepliku toetamise ebaleninlikku seisukohta. „Meie seletame avalikult, et me Ajutist Valitsust igapidi toetame, niikaua kui ta tõesti Venemaal uut demokraatlikku korda aitab teostada ning tööliste ja soldatite saadikute nõukogu otsuseid täidab." Samal ekslikul positsioonil seisis ka Tallinna bolševistliku organisatsiooni üldkoosolek, kus 23. märtsil (5. aprillil) koostati küsimuses sõjast poolmenševistlik resolutsioon. Selles öeldi, et „kuni tõelise rahusõlmimise võimaluse selgumiseni on tarvis jatkata kaitsesõda". („Tallinna Nõukogu Teataja" 28. märtsist (10. aprillist) 1917.)

Loomulikult ei võinud Tallinna bolševistlik organisatsioon, kui ta algul asus ekslikel Ajutise Valitsuse lepliku toetamise positsioonidel, pidada järjekindlat võitlust sotsialistide-revolutsionääride ja menševike mõju vastu nõukogudes ja rahvahulkades.

Ülisuurt osa eesti bolševistlike organisatsioonide elus etendas I Põhja-Balti ringkonna konverents. See toimus varsti pärast Ülevenemaalise Aprillikonverentsi lõppu ja ühines üksmeelselt selle otsustega. Konverents tegi kõigile kõhklemistele Eesti bolševistlikes organisatsioonides lõpu ja asus kindlasti leninlikule teele.

Pärast I Põhja-Balti ringkonna konverentsi hakkasid eesti bolševikud pidama põhimõttelist järjekindlat ning energilist võitlust kokkuleplaste vastu niihästi nõukogudes kui ka väljaspool. Suurt abi andsid kohalikule bolševike organisatsioonile Petrogradis elavad eesti bolševikud nii kogenud kaadrite kui ka kirjanduse näol.

14. mail 1917 esines J. V. Stalin kõnega rahvusküsimuse kohta kontsertmiitingul, mille oli korraldanud eesti tööliste ja soldatite klubi Vassiljevski saarel Fondibörsi hoones.

Mai algul oli Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogus parteijõudude suhe järgmine: sotsialistidel-revolutsionääridel oli 87, menševikel 29 ja bolševikel 58 saadikut. 22-st inimesest koosneva rühma moodustasid parteitud, kes peaaegu kõik olid kodanlike ühingute esindajad. Selline jõudude vahekord nõukogus võimaldas kokkuleplastele rakendada nõukogu Ajutise Valitsuse teenistusse.

Bolševistlikud saadikud hakkavad paljastama sotsialistide-revolutsionääride ja menševike enamuse rahvavastast poliitikat nõukogudes. Mais moodustasid bolševikud nõukogudes ning esimeses järjekorras Tallinna Nõukogus oma fraktsiooni.

Sedavõrd, kuidas arenes revolutsioon, nõrgestasid sotsialistid-revolutsionäärid ja menševikud kuritahtlikult nõukogusid, et kindlustada kodanluse positsioone. Tallinna Nõukogus tarvitasid nad pidevalt nõukogu diskrimineerimise taktikat, püüdes õõnestada temast lugupidamist massides. Sellest annavad tunnistust järgmised faktid, mis esinesid aprillis ja mais.

Bolševike ettepanekul ja rahvahulkade pealekäimisel võttis Tallinna Nõukogu 29. aprillil vastu otsuse rahvuspolkude laialiajamiseks, mis olid kodanluse poolt moodustatud võitluseks revolutsiooni vastu. Eesti kodanluse hulgas tõusis vihane kära ja ta pöördus abi saamiseks Petrogradi poole. Petrogradi Nõukogu, olles sotsialistide-revolutsionääride ja menševike valduses, toetas eesti kodanlust, 6. mail sai Tallinna Nõukogu temalt telegrammi, milles öeldi, et rahvuspolkude organiseerimine on üldriikliku tähtsusega küsimus ja Tallinna Nõukogu ärgu ennast segagu sinna vahele. Tallinna Nõukogu muutis oma otsuse menševike ja sotsialistide-revolutsionääride häältega ära ning aitas seega kodanlust luua oma relvastatud jõude.

26. mail (8. juunil) viidi kubermangukomissar Poska käsul ja vastu nõukogu tahtmist kogu Eestis läbi maaoma-

valitsuste valimised. Valimised toimusid demokraatia-vastase kahejärgulise süsteemi järgi erakordse kiirusega, mis tekitas suurt pahameelt töörahva, soldatite ja madruste seas. Bolševikud esitasid Tallinna Nõukogule resolutsiooni, nõudes Poska kõrvaldamist kubermangukomissari kohalt „seetõttu, et kubermangukomissar Poska viimasel ajal Tallinna Nõukogu otsuseid täiesti ignoreerib", kui ka võimu koondamist Nõukogu kätte. Rahvamasside survel olid sotsialistid-revolutsionäärid ja menševikud sunnitud hääletama bolševike resolutsiooni poolt, ja see võeti vastu 131 häälega 19 kodanluse esindaja hääle vastu.

29. mail (11. juunil) avaldasid Tallinna töölised oma poolehoidu nõukogule rahvarohke demonstratsiooniga. Tallinna käitistes peeti tormilisi miitinguid. Miinisadama töölised teatasid oma resolutsioonis: „Lugeda õigeks Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu otsus Poska kõrvaldamise kohta ja nõuda, et Nõukogu oleks alati valvel töörahva huvide eest . . ." Samas vaimus avaldasid oma arvamust ka „Dvigateli" ja paljude teiste Tallinna käitiste töölised.

Nagu võiski arvata, ei olnud Tallinna Nõukogu otsused Ajutisele Valitsusele meeltmööda, ja vürst Lvov (peaminister) saadab Poskale telegrammi: „Et Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu Täitevkomitee otsus kubermangukomissari vallandamise kohta ja võimuhaaramine kubermangus on ebaseaduslik ja kuritegelik, teeb Ajutine Valitsus Teile korralduse võtta tarvitusele kõik abinõud seadusliku korra taaskehtestamiseks". Petrogradist sõitis kiiresti Tallinna silmapaistev kokkuleplane Sokolov. Tal õnnestus kaunis kergesti veenda sotsialiste-revolutsionääre ja menševikke oma positsioonist loobuma. Sotsialistide-revolutsionääride ja menševike häälteenamusega annulleeriti otsus Poska vallandamise kohta.

Tallinnas ilmuv bolševike ajaleht „Utro Pravdõ" kirjutas sellest artiklis „Nõukogude poliitika":

„Saab üha selgemaks, et Nõukogu oma enamuses ikka rohkem ja rohkem isoleerub revolutsioonilistest töölis-, laevastiku ja sõjaväemassidest. Nõukogu satub Ajutise Valitsuse kodanliku enamuse mõju alla ja eraldub järk-

järgult sellest massist, kes ta valis." Ajaleht märgib edasi: „Nõukogu peab olema ainult tööliste, kehvtalurahva, sõjaväe ja laevastiku poolt. Selleks on hädavajalik Nõukogu enamiku ümbervalimine".

„Utro Pravdõ" paljastas kogu kokkuleplaste poliitika põhialuse. Leht kirjutas, et menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid „teadlikult arendavad kõikuvat poliitikat, et nõukogusid täielikult nõrgestada".

Sotsialistid-revolutsionäärid ja menševikud paljastasid endid ikka rohkem kodanluse kannupoistena. Bolševike mõju nõukogus ja massides aga kasvas.

Mai lõpus ja juuni algul toimusid Tallinnas Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu ümbervalimised. Vabrikud ja tehased saatsid nõukogusse peaaegu eranditult bolševikke.

Bolševikud tegid eesti töörahvahulkades määratu suurt tööd. Loodi ametiühingud. Nende liikmete arv kasvas suveks 13 500 inimeseni 44 000-lisest tööliste üldarvust. Ametiühinguis töötas suurt mõjuvõimu omav bolševistlik fraktsioon. Tegutsesid töölisvanemate komiteed ja vabrikukomiteed. 18 ametiühingut kuulus Ametiühingute Keskbüroosse. Nii koondas proletariaat bolševike juhtimisel oma jõude.

Bolševikud tegid tööd ka maal, peamiselt maatööliste seas. Nende jaoks andis bolševistlik organisatsioon välja eriajalehte „Maatamees"; see ilmus kolm korda nädalas ja teda levitati kogu Eestis. 22. mail toimus bolševike initsiatiivil Eestimaa kubermangu 41 valla maatameeste ja vähese maaga talupoegade saadikute nõupidamine. Seal võeti ühel häälel vastu maatameeste saadikute vallakomiteede põhimääruse projekt. Need komiteed, nagu öeldi põhimääruses, pidid vallas esindama „seda võimu, mida omavad tööliste ja soldatite saadikute nõukogud". Maatameeste saadikute vallakomiteed pidid „reguleerima maaküsimust".

Bolševikud saatsid maale oma agitaatoreid, kes kutsusid kehvtalurahvast mõisnike maid üle võtma ja saksa paruneid mõisadest välja ajama, selleks kõrgemalt poolt luba ära ootamata. Mitmes kohas talupojad tegidki seda.

Bolševikud hakkasid kevadel Punakaarti moodustama. 1. mai eelõhtul kutsus Tallinna parteikomitee kokku nõupidamise, millest võttis osa juba relvi omavaid seltsimehi. Nõupidamist juhatas bolševike partei linnakomitee sekretär Ivan Ivanovitš Rabtšinski. Otsustati meeleavaldajate rongkäigu etteotsa paigutada relvastatud töölisi. 1. maiks õnnestus moodustada 50 inimesest koosneva rühma, kes võttis demonstratsioonist osa, relvad käes. Sellest hetkest algaski Punakaardi loomine.

Suvel moodustati igas Tallinna käitises tehasemiilits. Paljudes kohtades valiti tehasemiilitsa ülemaks bolševik. Koplis, Sadamatehaste ruumides toimusid korrapäraselt tehasemiilitsa ülemate nõupidamised. Neil nõupidamistel olid tooniandjaiks bolševikud. Nii hakkas bolševistlik organisatsioon organiseerima oma relvastatud jõude.

Bolševike energiline tegevus kutsus esile Eesti parteiorganisatsiooni ridade kasvu. Juuni keskpaiku toimunud bolševike partei Põhja-Balti büroo pleenumil oli esindatud 12 kohalikku 4000-liikmelise koosseisuga organisatsiooni. Arvukaim oli Tallinna organisatsioon, kes omas juunis 2123 liiget.

Kevadel tuli Eestisse tagasi Viktor Kingissepp, kes sinnamaani oli viibinud Taga-Kaukaasia rindel. Algul töötas ta Narvas ja asus siis Tallinna. Kingissepa saabumine avaldus otsekohe bolševistliku organisatsiooni tugevnemises. Elu lõi selles pulbitsema. Tallinnas Tööliste Majas peeti kolmapäeviti linna parteiorganisatsiooni koosolekuid. Tallinna parteikomitee korraldas iga nädal avalikke koosolekuid, kus ta selgitas bolševike partei poliitikat. Mais korraldati Tallinnas kahenädalased agitaatorite kursused, kus loenguid pidas Viktor Kingissepp.

Bolševike mõju kasvu töörahvahulkades õli tunda kogu Venemaal. Partei kasvatas ja organiseeris Lenini ja Stalini juhtimisel visalt ja kannatlikult töörahvast, isoleerides menševikke ja sotsialiste-revolutsionääre massidest.

18. juunil toimusid bolševike partei Keskkomitee initsiatiivil kogu maal töörahva demonstratsioonid ja miitingud. Nad näitasid kujukalt, kui suurt populaarsust omavad bolševistlikud loosungid. Eriti võimas oli demonstratsioon

Petrogradis. Sellest võttis osa 400 000 inimest. Meeleavaldajad kandsid loosungeid: „Kogu võim nõukogudele!", „Maha kümme ministrit-kapitalisti!", „Leiba, rahu, vabadust!". Demonstratsioon oli tõeliseks bolševike partei jõudude ülevaatuseks ja näitas masside kasvavat revolutsioonilisust.

Ka Tallinnas toimus töörahva demonstratsioon. Selle organiseerijaiks olid kohalikud bolševikud. Juba 14. (27.) juunil tehti Tallinna bolševistliku organisatsiooni üldkoosolekul otsus, et tuleb kutsuda töölisi minema demonstratsioonile bolševike partei Keskkomitee loosungite all. Tallinna demonstratsioon möödus suure vaimustusega.

Hommikust alates liikusid linnaäärsete tehaste töölised oma lippude ja loosungitega mööda Narva maanteed „Russalka" mälestussamba ning seejärel Kadrioru lossi juurde, kus tollal asus Tallinna Nõukogu. Kolonnide kohal lehvisid plakatid bolševistlike loosungitega. Lossi juures oli miiting. Sõna võttis Beckeri ja Balti laevaehitustehaste tööliste esindaja ning nõudis, et Tallinna Nõukogu kõrvaldaks Poska oma kohalt ja võtaks võimu enda kätte.

Seejärel tuli tohutu tööliste hulk oma arvukate lippude ja plakatitega Tööliste Maja juurde tagasi, kus toimus bolševike ja bolševistliku sõjaväeorganisatsiooni ühine miiting. Tehes kokkuvõtteid demonstratsioonist, kirjutas „Kiir": „Me oleme selle päevaga rahul. Meie jõudude kokkuvõte näitas, et demonstratsioonist osavõtnute rõhuv enamus läheb meiega."

*

Sedavõrd, kuidas massides kadus usaldus kokkuleplaste vastu ning kasvas bolševike mõju, kõvendas oma organiseerimistööd eesti kodanlus. Ta ilmutas sel ajal õige suurt aktiivsust.

Eesti kodanluse kohta käib täielikult seltsimees Stalini antud iseloomustus piirimaade rahvusliku kodanluse positsioonidest pärast Veebruarirevolutsiooni:

„Kodanliku revolutsiooni ajajärgul Venemaal (veebruarist 1917) oli rahvuslikul liikumisel piirimaades kodanliku

vabadusliikumise iseloom. Sajandeid „vana korra" poolt rõhutud ja ekspluateeritud Venemaa rahvused tundsid endis esmakordselt jõudu ja sööstsid võitlusse rõhujatega. „Rahvusliku rõhumise likvideerimine", — niisugune oli liikumise loosung. Venemaa piirimaad kattusid silmapilkselt „üldrahvuslike" asutustega. Liikumise eesotsas sammus rahvuslik, kodanlik-demokraatlik intelligents. „Rahvusnõukogud" Lätis, Eestis, Leedus, Gruusias, Armeenias, Aserbaidžanis, Kaukaasias, Kirgiisias ja Kesk-Volgamaal; „Raada" Ukrainas ja Valge-Venes; „Sfatul-Tseri" Bessaraabias, „Kurultai" Krimmis ja Baškiirias; „Autonoomne valitsus" Turkestanis, — need on need „üldrahvuslikud" asutused, mille ümber rahvuslik kodanlus on kogunud oma jõud. Jutt oli vabanemisest tsarismist kui rahvusliku rõhumise „peamisest põhjusest" ja rahvuslike kodanlike riikide rajamisest. Rahvaste enesemääramise õigust tõlgitseti kui piirimaade rahvusliku kodanluse õigust võimu enda kätte võtta ja kasutada Veebruarirevolutsiooni „oma" rahvusriigi moodustamiseks. Revolutsiooni edasiarendamine ei kuulunud ega võinudki kuuluda ülalnimetatud kodanlike asutuste kalkulatsioonidesse." (J. Stalin, „Marksism ja rahvus- ning koloniaalküsimus", lk. 80—81.)

Juba 9. märtsil oli eesti kodanlus Tallinnas loonud laiaulatusliku kodanliku organisatsiooni nimetusega „Maaliit", kel olid osakonnad kõigis Eesti linnades. Nagu öeldud, tungis kodanlus menševike ja sotsialistide-revolutsionääride soodustusel ka nõukogudesse, kuhu ta viis kümneid oma mehi mitmesuguste ühingute esindajate näol.

Eesti kodanluse seisukoht Venemaast lahkulöömise küsimuses ei püsinud 1917. a. jooksul ühesugusena. Esimesel perioodil piirdus eesti kodanlus autonoomia soovidega.

6. (19.) aprillil esitati Ajutisele Valitsusele J. Tõnissoni, J. Vilmsi, J. Raamoti jt. allkirjadega märgukiri, kus oli öeldud, et „Vene riigist lahkulöömise üle keegi Eestis ei mõtle ega kõnele". Eesti kodanlus kartis jääda oma rahvaga silm silma vastu ja isegi ei mõtelnud tol ajal „iseseisvusele". J. Vilms kirjutas siis „Päevalehes": „Kuskil Eesti seltskonnas ei ole iseseisvust nõutud ega ole sellest kõnetki olnud". Mõte „iseseisvusest" tekkis eesti kodanlusel alles hiljem,

kui Venemaal kodanlik valitsus oli juba kukutatud ja võimule oli tulnud töörahvas.

Nõupidamisel Tartus 1917. a. märtsis töötas kodanlus välja Eesti autonoomia projekti. See oli tegelikult väga kitsas autonoomia. Seda tunnistab ka kodanlus ise. Eduard Laaman kirjutab oma raamatus „Eesti iseseisvuse sünd": „Kõigi eesti rahvuslikkude erakondade nõudmised ei ulatunud sõna valjemas mõttes mitte riikliku autonoomiani, vaid nende sisuks jäi laiem provintsiaalne autonoomia keskvõimu prioriteediga." (Lk. 118.)

Kodanlus alustas Eestile autonoomia nõutamise kampaaniat, püüdes sellega juhtida töörahva tähelepanu revolutsiooniliselt liikumiselt kõrvale. Seda kampaaniat kasutas kodanlus ka oma jõudude organiseerimiseks. Ta korraldas Tartus üle-eestimaalise pedagoogide kongressi, siis Eestimaa kubermangu vallakirjutajate nõupidamise ning seejärel vallavanemate nõupidamise. Kõik need kongressid ja nõupidamised lähetasid Ajutisele Valitsusele telegramme, kus paluti Eestile anda laiendatud kohalikku omavalitsust. 28. märtsil 1917 kiitis Ajutine Valitsus Eesti autonoomia projekti heaks. Seejärel kinnitati Eesti administratiivse valitsuse ja kohaliku omavalitsuse organiseerimise seadus. See seadus nägi ette kubermangu- ja maakondlike maanõukogude loomise, kusjuures kubermangu maanõukogu — Maapäev — pidi olema üle-eestimaaline, s. o. hõlmama kogu eestlastega asustatud territooriumi: Eestimaa kubermangu ja põhjapoolsed maakonnad Liivimaa kubermangust.

Ajutine Valitsus toimis antud juhtumil kujutluse põhjal, et kui eesti kodanlus on enda kätte saanud niisugused võimuorganid, nagu kubermangu- ja maakondlikud „maanõukogud", see kindlustab tema positsioone ning et ta need organid seab vastukaaluks nõukogudele, kui need satuvad bolševike kätte.

Iga päev saabus sõnumeid, et Eesti töörahvahulgad ikka rohkem revolutsioniseeruvad ning seetõttu kiirustas Ajutine Valitsus valimistega ja määras need kindlaks maikuuks. Selleks, et töörahvas ei saaks „maanõukogudes" ülekaalu, teostati kahejärgulisi s. o. äärmiselt ebademokraatlikke valimisi. Loomulik, et kodanlus nende abil saa-

vutas „edu". „Maanõukogud" muutusid eesti kodanluse alustoeks.

Kodanlikud natsionalistid püüdsid proletariaadi vastu seada talurahva, oma võitluses töölisklassi vastu tugineda külale, kus neil oli baas kulakluse näol. See asjaolu soodustas samuti kodanluse edu maakondlikel valimistel.

Kodanlus loob palavikuliselt oma relvastatud jõude — eesti rahvuspolke. Neid kavatseti kasutada võitluseks töörahvahulkade vastu Eestis. Rahvuslike väeosade loomisega lootis kodanlus töörahvahulki klassivõitlusest kõrvale juhtida.

Ettevalmistusi nende polkude moodustamiseks alustas kodanlus kohe pärast Veebruarirevolutsiooni. Oma ettepanekut väeosade loomiseks, mis pidid koosnema erandi-tult eestlastest, põhjendas kodanlus sellega, et eesti sõdurid hakkavat Baltimaid paremini sakslaste vastu kaitsema; siin olevat ju nende maa ning kodu.

Ajutine Valitsus taipas eesti kodanluse tõelisi kavatsusi ning sümpatiseeris talle täielikult. Sõja- ja mereminister Gutškov suhtus eesti kodanluse ettepanekule üpris heatahtlikult. Kodanlus asus märtsis oma plaani teostama.

28. märtsil oli Tallinnas esimene suur eesti soldatite koosolek, kus kodanlikel tegelastel õnnestus demagoogia abil läbi viia resolutsiooni, milles nõuti eesti rahvuslike väeosade loomist.

7. aprillil toimus Petrogradis Tauria palee ees pealinna mitmesuguseis sõjaväeosades teenivate eesti soldatite ja ohvitseride ülevaatus. Paraadi võttis vastu kindral Kornilov. Ta andis siin lõpliku loa eesti rahvuspolkude loomiseks. See fakt, et kodanlike rahvuspolkude hälli juures seisis selline pahaendeline kuju nagu Kornilov, paljastab täielikult nende polkude rahvavastast olemust.

8. aprillil anti kõigile Venemaa sõjaväeringkondadele käsk komandeerida kõik eesti sõjaväelased kiiremas korras Tallinna kindluse staabi korraldusse. Kodanlus kiirustas. Ta tahtis otsustaval hetkel, kus tekib kokkupõrge proletariaadiga, omada rohkearvulist armeed. Üks sel ajal Eestis viibinud prantsuse ohvitser tähendas, et 1917. aastal vene

sõjaväes teenis 2000 eesti ohvitseri ja 95 000 eesti sõdurit. Need arvud on ligikaudu õiged.

21. juunil avati Tallinnas esimene eesti sõjaväelaste kongress, kus kõnega esines K. Päts. Kongress konstateeris, et rahvuspolgud on nüüd juba olemas. Rahvuspolkude etteotsa pani kindluse juhatus reaktsioonilised tsaariohvitserid A. Tõnissoni, Põdderi ja teised nendetaolised.

Nii toimus Eestis proletariaadi jõudude organiseerimise ja koondamise kõrval ka eesti kontrrevolutsioonilise kodanluse jõudude organiseerimine ja koondamine.

*

Olukord Venemaal läks teravaks. Ajutise Valitsuse rahvavastane poliitika, mida toetasid menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid, viis selleni, et majanduse laostumine riigis üha suurenes. Sõda kurnas ära kõik riigi jõud. Tehaseis ja vabrikuis oli puudus toorainest. Teravalt andis end tunda kütteainete puudus. Kolme kuu jooksul, maist kuni juulini, suleti Venemaal umbes 440 käitist. Kasvas tööpuudus. Ikka tugevamini oli tunda toiduainete kriisi.

See kõik suurendas töörahvamasside rahulolematust. Nad jõudsid veendumusele, et Ajutine Valitsus neid petab. Rahvahulkade usaldus Ajutise Valitsuse ja kokkuleplaste parteide vastu kahanes iga päevaga, nende usaldus bolševistliku partei vastu aga, vastupidi, kasvas kiiresti kogu maal. Kõigis Venemaa tööstuskeskustes levisid streigid. Tugevnes agraarliikumine. Revolutsiooniline meelestus haaras soldatite hulki.

Kodanlus ja kokkuleplased seadsid endile eesmärgiks kasvava proletaarse revolutsiooni lämmatamise. Nad alustasid sellega, et nad 4. juulil 1917. a. ajasid Petrogradis tööliste, soldatite ja madruste meeleavalduse relvade abil laiali. Seejärel sööstsid nad bolševistliku partei kallale. Bolševike ajalehed „Pravda", „Soldatskaja Pravda" jt. suleti ning paljud silmapaistvad bolševikud areteeriti. Ajutine Valitsus andis käsu Lenini vangistamiseks. Leninil tuli minna põranda alla. Algas Punakaardi salkade desarmeerimine.

See kõik tähendas poliitilise olukorra muutust riigis. Kaksikvõimu periood oli lõppenud. Petrogradis läks kogu võim Ajutise Valitsuse kätte. Nõukogud oma sotsialistide-revolutsionääride ja menševike enamusega, olles kaotanud masside usalduse, jäid jõuetuks ja muutusid kodanliku valitsuse ripatsiks.

Hinnates kujunenud olukorda, kirjutas Lenin:

„Nüüd on revolutsiooni rahulik arenemine Venemaal juba võimatu ja ajalugu asetab küsimuse nõnda: kas kontrrevolutsiooni täielik võit või uus revolutsioon." (Teosed, XXI kd., lk. 45.)

Olukorra muutuse tõttu Venemaal pidi bolševike partei muutma oma taktikat. Partei läks põranda alla ja hakkas valmistuma relvastatud ülestõusuks, et kukutada relvajõul kodanluse võim ning kehtestada nõukogude võim.

Parteid suunas relvastatud ülestõusule VI kongress, kes oma tööd alustas 26. juulil Petrogradis. Lenin juhtis kongressi põranda alt seltsimees Stalini kaudu. Peaküsimuste kohta esines kongressil seltsimees Stalin, kes tegi olukorrast hiilgava analüüsi ja formuleeris partei ülesanded uutes tingimustes. Hoolimata kõigist kodanluse jõupingutusist revolutsiooni mahasurumiseks kasvas ja arenes revolutsioon, muutudes oma iseloomult sotsialistlikuks. Pärast juulipäevi kadusid revolutsiooni rahuliku arenemise võimalused. Jäi vaid üks võimalus: kukutada Ajutine Valitsus ning võtta võim jõuga. Päevakorrast tuleb võtta loosung „Kogu võim nõukogudele!", sest nõukogud, keda ikka veel juhtisid menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid, olid pärast juulisündmusi veerenud kodanluse leeri. Loosungi „Kogu võim nõukogudele!" mahavõtmine ei tähendanud aga sugugi bolševike partei loobumist nõukogude võimu eest võitlemisest. Ei, jutt polnud mitte üldiselt nõukogudest kui revolutsioonilise võitluse organeist, vaid ainult käesolevaist nõukogudest, keda juhtisid menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid.

Seltsimees Stalin orienteeris parteid täielikus kooskõlas Lenini poolt antud juhenditega sotsialistliku revolutsiooni võidu ja sotsialismi rajamise küsimuses meie maal. „Pole

sugugi võimatu," ütles seltsimees Stalin kongressil, „et nimelt Venemaa osutub selleks maaks, kes rajab tee sotsialismile... Tuleb loobuda sellest vananenud kujutlusest, et ainult Euroopa võib meile teed näidata." (Teosed, III kd., lk. 186—187.)

VI kongress oli relvastatud ülestõusu ettevalmistamise kongressiks kodanluse vastu. Kõik partei VI kongressi otsused suunasid parteid relvastatud ülestõusule, sotsialistlikule revolutsioonile, mis pidi võimu andma proletariaadile ja kehvtalurahvale.

Juulipäevi tähistas Eestis nagu Petrogradiski kodanluse pealetung.

2. (15.) juulil tuli Tallinnas Toompeale kokku demokraatiavastastel põhimõtetel valitud reaktsiooni alustugi — Maapäev. Sellega oli kodanlus loonud endale üle-eestimaalise keskuse võitluseks küpseva proletaarse revolutsiooni vastu.

Samal päeval tuli Tallinnas kokku kodanluse nn. Rahvuskongress. Selle kongressi kutsusid eesti kodanlus ja kulaklus kokku selleks, et vastukaaluks Eesti töörahva revolutsiooniliste jõudude kasvule demonstreerida oma kontrrevolutsioonilisi jõude.

Bolševike üleskutsel lahkusid tööliste ja kehvtalurahva esindajad terves koosseisus kongressilt. Seega oli kongress tegelikult nurjunud. 3. juulil kogunesid kongressile sõitnud sulaste, maata ja vähese maaga talupoegade esindajad Tööliste Majja ja korraldasid bolševike juhtimisel nõupidamise. See mõistis kongressi idee kui kodanlike natsionalistide kontrrevolutsioonilise ürituse teravalt hukka. Nõupidamisel arutati läbi maakondlike omavalitsuste organiseerimise küsimus, kehvtalurahva ja vaeseima talurahva organiseerimise küsimus ja maaküsimus. Nõupidamisel otsustati viivitamata organiseerida sulaste, vähese maaga ja maata talupoegade nõukogud maakondades ning konfiskeerida tasuta kõik mõisa- ja kirikumaad. Bolševike poolt väljaantav talurahvaleht „Maatamees" tunnistati nõupidamisel sulaste ja kehvtalurahva häälekandjaks, millega rõhutati Eesti töötava talurahva revolutsiooniliste kihtide solidaarsust bolševike partei loosungitega.

3. juulil pärast lõunat tulid sulaste ja kehvtalurahva esindajate nõupidamisele Tallinna töölised. Talupoegade esindajate ja tööliste ühisel nõupidamisel otsustati pöörduda bolševike partei Tallinna komitee poole ettepanekuga organiseerida järgmisel päeval, s. o. 4. juulil, töötava rahva demonstratsioon Rahvuskongressi ja kontrrevolutsioonilise kodanluse intriigide vastu.

4. juulil kell 4 p. l. kogunes „Estonia" teatri esisele väljakule, revolutsiooniliste miitingute traditsioonilisele kohale, 40 000 töölist, madrust ja soldatit. Määratu suure rahvahulga kohal lehvisid punalipud. Nii suurt demonstratsiooni polnud Tallinn veel kunagi näinud. Sotsialistid-revolutsionäärid tegid katset segada miitingut väljendamast oma solidaarsust bolševike parteiga. Rühm sotsialistide-revolutsionääride poolehoidjaid „Olegi" madruseid saadeti kohale ülesandega ajada miiting laiali. Sotsialistid-revolutsionäärid said väärika vastulöögi. Demonstratsioon näitas, et bolševikud on võitnud Eesti töölisklassi usalduse.

Kodanlus, olles vaimustatud kontrrevolutsiooni ajutisest edust Petrogradis, teeb katset revolutsioonilise liikumise lämmatamiseks Eestis. Bolševike organisatsioonile antakse mitu lööki. Petrogradist Ajutiselt Valitsuselt saadud käsu kohaselt suleti bolševistlikud ajalehed „Kiir" ja „Utro Pravdõ". Toimetuse ruumid pitseeriti kinni ja „Kiire" toimetaja areteeriti. See kõik sündis kohalike menševike ja sotsialistide-revolutsionääride täielikul nõusolekul, kes ennastsalgavalt aitasid Ajutise Valitsuse komissaril Poskal ja sõjaväevõimudel jälitada bolševikke.

Vastusena repressioonidele tõusis Eestis, peamiselt Tallinnas ja Narvas uus miitingute ja streikide laine.

„Volta" töölised teatasid: „Avaldame kõige valjemat protesti rüüstamise, areteerimiste ja sõnavabaduse kitsendamise vastu ning nõuame asja kiiret selgitamist ja isikute vabastamist." („Tööline" nr. 2, 17. (30.) juulil 1917.) Sadamatööliste resolutsioon nõuab luba töölisajalehtede ilmumiseks ja töölised korraldasid siin ühepäevase protestistreigi. Johansoni paberivabriku töölised oma resolutsioonis „avaldavad valju protesti selle vastu, et kontrrevolutsiooni vastu võitlemise katte all rõhutakse töölisi". Strei-

gid puhkesid „Wiegandis", „Lutheris", „Dvigatelis", „Voltas" ja paljudes teistes Tallinna käitistes.

Kodanlus ei saanud aga takistada bolševistliku ajalehe „Tööline" ilmumist. „Töölise" esimene number ilmus 15. juulil 1917 tiraažiga 13—14 000 eksemplari. Oma armastust „Kiire" vastu kandsid töölised üle „Töölisele". „Utro Pravdõ" asemel hakkas ilmuma ajaleht „Zvezda".

Eesti bolševikud asusid täielikult partei VI kongressi otsuste positsioonidele ja rakendasid kogu oma jõu relvastatud ülestõusuks ettevalmistamise ülesandele. Bolševike partei Keskkomitee, arvesse võttes Tallinna suurt tähtsust relvastatud ülestõusu puhul, andis bolševike Eesti organisatsioonile alatist abi. Keskkomitees käisid tihti Kingissepp, Rabtšinski jt.; nad said sealt direktiive ja juhendeid ning informeerisid Keskkomiteed Eesti töörahva hulkade proletaarseks revolutsiooniks ettevalmistamise käigust. Tallinna bolševistliku organisatsiooni tugev side Keskkomiteega ja tema töö Keskkomitee otsesel juhtimisel kindlustas talle relvastatud ülestõusuks ettevalmistamise küsimustes kindla poliitilise joone ja andis ta tööle suure hoo.

Keskkomitee näpunäiteil tegutsesid eesti bolševikud hoogsalt Punakaardi salkade organiseerimise alal, mis neil päevil toimus illegaalselt. Punakaardi organiseerijaks ning otseseks juhiks Eestis oli Viktor Kingissepp. Juba 1917. aasta mais olid Tallinnas, Tartus ja Narvas moodustatud väikesed Punakaardi salgad. Kuid alles pärast juulipäevi algas Punakaardi tõeline kasvamine. Varsti pärast Tallinna tööliste kuulsat demonstratsiooni 4. juulil peeti Tallinnas Harjumäel Punakaarti astumiseks soovi avaldanud tööliste koosolek. Koosolekul kõneles Kingissepp, kes töölistele selgitas, miks nad peavad relvastuma. Pärast seda koosolekut algas tehastes hoogus värbamine Punakaarti.

Salgad loodi ühe suurtehase baasil ning sellega liitusid juba vähemate käitiste töölised. Nii olid olemas „Dvigateli", „Lutheri" ja Kalamaja rajooni salgad. Viimast juhtis bolševik Karl Maier. Tema salgas oli umbes 40 meest, kõik töölised. Iga pühapäev käis salk metsas laskeharjutustel.

Oli olemas mitu meremeestest koosnevat Punakaardi salka. Üks neist hõlmas mere-lennuväe, esimese lennuväe brigaadi ja paari miinilaeva meremehi. Salgas oli 50 meest venelasi ja eestlasi. Nad olid relvastatud vintpüsside ja granaatidega. Oli ka käsikuulipildujaid. See meremeeste salk pidas kindlat sidet Tallinna linna teise rajooni Punakaardi salgaga.

Tung Punakaardi salkadesse oli tööliste seas väga suur. Õhtuti oli Tööliste Majas laua juures, kus toimus Punakaarti registreerimine, alati suur järjekord.

Bolševikud hoogustasid oma tööd ka maal. Suvel muutus Eestis olukord maal väga teravaks. Mõisades toimus arvukaid maatööliste streike. Ajalehe „Tööline" veerud kubisesid teateist nende streikide kohta. 4. augustil tõi „Tööline" huvitava kirjutise Haapsalu rajoonist streigi kohta Uuemõisas:

„Töölised seadsid omavoliliselt sisse kaheksatunnise tööpäeva ning alustasid nädal hiljem streiki. Nõukogust (kokkuleplikust) tuli rahustamise otstarbel esindaja, kuid keegi ei tahtnud teda kuulata, sest ta oli siia sõitnud koos mõisnikuga. Sobitaja püüdis sulaseid igati veenda mõisnikule kasulike tingimuste vastuvõtmiseks, kuid need keeldusid. Siis ütles ta: „ „Kiire" mehed on mõisatöölised üles ässitanud . . ." "

13.—15. augustini leidis Tallinnas aset Eesti maatööliste ja kehvtalurahva konverents, millest võttis osa 43 saadikut, kes esindasid kõiki Eesti maakondi peale Saaremaa. Konverentsi kutsus kokku bolševike partei Põhja-Balti büroo juurde kuuluv maata talupoegade Keskkomitee. 40 000-de sulase ja kehvtalurahva esindajat avaldas üksmeelselt oma poolehoidu bolševike poliitikale maaküsimuses. Uude maata talupoegade Keskkomiteesse valiti üks eesti bolševike juhte — Jaan Sihver.

Samuti hoogustasid bolševikud oma tööd sõjaväes. Isegi eesti kodanlikes rahvuspolkudes, keda kodanlus pidas oma alustoeks, kasvas soldatite seas bolševike mõju. 11. (24.) augustil tõi ajaleht „Zvezda" ära Tallinna linna parteiorganisatsiooni üldkoosolekul 9. augustil 1917. a. peetud I Eesti Polgu saadiku kõne. Soldat palus sõna väljaspool

järjekorda ja esitles end eesti rahvuspolkude organiseerimisest eriti aktiivselt osavõtjana. Oma sõnavõtus ütles ta:

„Ma kutsusin eesti vendi organiseerima oma vägesid. Tahtsin töötada oma rahva vabastamiseks pikast orjusest. Mõtlesin, et meil on olemas materiaalne jõud, rahva jõud, ja et rahvas selle jõu kunagi kasutab enda jaoks. Meie ülesanne edenes hästi. „Kiire" mehed (bolševikud) olid ses asjas meie vastased, ja ma vihkasin neid. Ma ei saanud kuidagi nendega nõustuda, kui nad kinnitasid, et meid kasutavad ära meie omad kodanlased iseenda kindlustamiseks ja võimuhaaramiseks, et siis hiljem eesti rahvast kurnata. Me seda ei uskunud ega võinudki uskuda. Pealeselle veendi meid sügavalt, ja me uskusime neid, kes olid asunud meie polkude etteotsa. Me ütlesime endile: tsaarivalitsus on kõiki eestlasi rõhunud ühtviisi ja meie omad eestlased, olgugi rikkad, ei hakka ometi rõhuma oma vähemaid vendi. Ei möödunud kuigi palju aega, ja kõik läks tõesti nii, nagu olid öelnud bolševikud. Meie polgu eesotsas on polkovnik Tõnisson ja kõik teised kõrgemad kohad staabis kuuluvad endistele pankuritele, kaupmeestele jne. Nad on kõik ühes kambas. Meie, sõdurite olukord aga üha halveneb. Meie rahulolematus on suur. Talupojad palusid endid põldude koristamisel abistada, kuid neile öeldi ära, mõisnikele aga mitte. Nüüd ma tulin teie kui ainsate lähedaste inimeste juurde. Ma kiidan teie tööd heaks. Pole enam kaugel aeg, kus eesti polkude soldatid on kõik nagu minagi teie pooldajad, sest teie olete ju rahva poolt ja tema kaitsjad."

Bolševike juhtimisel tugevneb streigiliikumine. Ainuüksi 31. juulist kuni 8. augustini streikis Tallinnas 10 000 töölist. Kõik streigid kandsid poliitilist iseloomu ning olid suunatud Ajutise Valitsuse ja selle rahvavaenuliku poliitika vastu.

Bolševike mõju kasv massides ilmnes kujukalt 1917. a. augustis toimunud linnavolikogu valimistel. Tallinna bolševikud seadsid loosungiks: „Linn rahva kätte!" Valimised tõid bolševikele suurt edu. Tallinna kesklinnas said bolševikud ühe kolmandiku kõigist häältest ja äärlinnas 50%. Bolševistlik fraktsioon osutus volikogus

kõige arvukamaks: bolševikke oli 31, sotsialiste-revolutsionääre 22 ja menševikke 12. Linnavolikogu esimeheks valiti esmakordselt bolševik. Linnavalitsuse 9-liikmelisse koosseisu valiti 5 bolševikku. Ka linnavalitsuse esimeheks valiti bolševik.

Veel suurem menu oli bolševikel Narvas. Narva linnavolikogu valimistel anti 70% kõigist häältest bolševikele.

Bolševike mõju ning autoriteedi kasvuga kaasnesid partei ridade kasv ja tugevnemine. 13.—15. augustini Tallinnas peetud bolševike II Põhja-Balti konverentsil tehti kokkuvõtteid bolševistliku organisatsiooni kasvust Eestis mitme kuu kohta. Augustis oli Eestis 23 kohalikku bolševistlikku organisatsiooni, mille liikmete koguarv oli üle 7000. Tallinna bolševistlikus organisatsioonis oli 3182 liiget, neist 2926 töölist, 209 sõjaväelast ja 47 haritlast. Rahvusi oli Tallinna bolševike organisatsioonis: 2302 eestlast, 523 venelast ja 353 lätlast. Neist andmeist nähtub, et Tallinna bolševike organisatsioon koosnes peamiselt töölistest, mis määras tema võitlusvaimu ja kindla leninliku positsiooni. Arvud organisatsiooni rahvusliku koostise kohta lükkavad veenvalt ümber kodanlike natsionalistide laimujutud, et Tallinna bolševistlik organisatsioon olevat 1917. aastal koosnenud ainult venelastest. Eesti bolševistlik organisatsioon kogus endasse eesti töölisklassi paremiku, kes oli kõigi Eesti töörahvahulkade juhiks.

*

Pärast juulisündmusi hakkas kodanlus ette valmistama kontrrevolutsioonilist pööret, et viia lõpuni revolutsiooniliste jõudude purustamine ning taastada Venemaal tsaarirežiim. Selle plaani täidesaatjaks määras kodanlus kasakakindral Kornilovi, kes oli ette nähtud Venemaa diktaatoriks.

25. augustil saatis Kornilov Petrogradi peale kolmanda ratsaväekorpuse, et hävitada bolševikud, purustada nõukogud ja luua sõjalise diktatuuri valitsus. Bolševike partei Keskkomitee kutsus töölisi ja soldateid relvastatud

vastulöögiks kontrrevolutsioonile. Bolševikud asusid Kornilovi vastu peetava võitluse etteotsa. Petrogradis astus kolme päeva jooksul Punakaarti 25 000 töölist. Kornilovi avantüüri purustasid rahvamassid, keda oli mobiliseerinud ja organiseerinud bolševike partei.

Kornilovluse purustamine näitas, et bolševike partei oli välja arenenud revolutsiooni otsustavaks jõuks. Bolševike partei mõju kasvas pärast seda veelgi, kui tema juhtimisel suruti maha Kornilovi mäss. Menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid aga vastupidi, diskrediteerisid endid täiesti, ja nende mõju massides oli lõplikult kadunud.

Töölised ja soldatid hakkasid menševikke ja sotsialiste-revolutsionääre nõukogudest välja ajama. Kokkuleppepoliitikast vabanenud nõukogud hakkavad elustuma ning muutuma määratu suureks revolutsiooniliseks jõuks. „Saabus nõukogude elustumise ja uuendamise ajajärk, nõukogude bolševiseerimise ajajärk." (ÜK(b)P ajaloo lühikursus", lk. 200.)

31. augustil võtab Petrogradi Nõukogu omaks bolševike poliitika. 5. septembril läheb bolševike poole üle Moskva Nõukogu. See tähendas, et tähtsamad eeldused proletariaadi edukaks ülestõusuks Venemaal olid juba valminud. Bolševike partei tõstis jälle esile loosungi „Kogu võim nõukogudele!", mis oli pärast juulisündmusi maha võetud.

„Loosung „kogu võim nõukogudele" tõusis uuesti päevakorda," kirjutab seltsimees Stalin. „Kuid nüüd ei tähendanud see loosung enam seda, mis esimeses staadiumis. Selle sisu muutus põhjalikult. Nüüd tähendas see loosung täielikku sidemete katkestamist imperialismiga ja võimu üleminekut bolševikele, sest nõukogud oma enamuses olid juba bolševistlikud. Nüüd tähendas see loosung revolutsiooni otsest lähenemist proletariaadi diktatuurile ülestõusu teel. Veel enam: nüüd tähendas see loosung proletariaadi diktatuuri organiseerimist ja riiklikku kujundamist." („Leninismi küsimusi", lk. 85—86.)

Loosung „Kogu võim nõukogudele!" tähendas uues olukorras üleskutset ülestõusuks Ajutise Valitsuse vastu kogu võimu üleandmiseks Venemaal tööliste ja soldatite saadikute nõukogudele.

Võitluses kornilovluse vastu toimus revolutsiooniliste jõudude kasv ja nõukogude uuenemine ka Eestis. Eesti bolševikud mobiliseerisid töölised, soldatid ja madrused Keskkomitee otsesel korraldusel kornilovluse likvideerimiseks. Ešelonid Kornilovi kasakatega läbisid Eestit, oli tarvis nad kinni pidada ning kasakaid propagandaga veenda, et Kornilov on töötava kasaka verivaenlane.

Bolševike initsiatiivil pöördub Tallinna Nõukogu telegrammiga Narva, Tartu, Haapsalu, Viljandi ja teiste Eesti linnade nõukogude poole üleskutsega, organiseerida vastulöök kontrrevolutsioonile, sisse seada kontroll telegraafi ja telefoni kui ka mitteusaldatavate sõjaväeosade üle ning otsustavalt tegutseda, areteerides ilmsed kontrrevolutsionäärid.

28. augustil võtab Tallinna Nõukogu koos laevastiku ja sõjaväelaste komiteega vastu resolutsiooni, milles nad teatavad: „Ühtki juhtkonna käsku ei täideta, kui sellele pole alla kirjutanud komitee esindajad." Sellega välditi võimalus Kornilovi abistamiseks kohalike sõjaväe- ja mereväevõimude poolt. Ühtlasi loodi uusi Punakaardi salku. Balti meremehed ruttasid Petrogradile appi.

Kui Kornilovi kasakate ešelonid läbisid Eestit, tulid bolševikud ja punakaartlased vagunite juurde ja selgitasid kasakaile julgesti kornilovliku väljaastumise rahvavaenulikku mõtet. Kornilovi mässu ajal olid kõik Eesti Punakaardi salgad püsside all, olles iga hetk valmis vastama löögiga kontrrevolutsiooni löögile.

Kornilovluse purustamine kutsus Eestis esile bolševike mõju kasvu ning kiirendas nõukogude bolševiseerimist. Septembriks oli suurem osa Eesti nõukogudest bolševiseeritud. Kui enne Kornilovi mässu Eestis baseeruvais sõjaväe- ja mereväeosades oli sotsialistide-revolutsionääride ja menševike mõju ülekaalus, pidurdades nõukogude bolševiseerimist, siis pärast kornilovluse likvideerimist on Eesti soldatite ja meremeeste seas märgata bolševike partei mõju kiiret kasvu. Soldatite ja madruste hulkades toimus murrang. Nad ajasid oma koosolekuilt sotsialistide-revolutsionääride ja menševike kõnemehed minema ja andsid oma hääled bolševikele. Augustis-septembris muutub Tallinna baas bolševistlikuks.

1. septembril võtab Tallinna Nõukogu vastu bolševike fraktsiooni poolt esitatud resolutsiooni. Selles teatati: „On hädavajalik mitte ainult kõrvaldada valitsusest kadettide partei esindajad, kes on ilmselt segatud kontrrevolutsioonilisse ülestõusu, vaid tuleb juurtega välja kitkuda kokkuleplikkuse ja vastutustundetuse poliitika, mis kõrgemaile sõjaväeülemaile võimaldas revolutsiooni vastu välja astuda. Ainus olukorrast väljapääsemise võimalus on proletariaadi ja talurahva revolutsioonilise võimu loomine." Selle resolutsiooni vastuvõtmine tähendas Tallinna Nõukogu siirdumist bolševike positsioonidele.

Narva Nõukogu olid bolševikud kohe tema esimestel organiseerimispäevadel kindlasti endale võitnud.

Suurt võitlust tuli bolševikel pidada Tartus. Kesksuveni olid siin sotsialistid-revolutsionäärid täielikud olukorra peremehed, mida võis peale muu seletada sellega, et kohalik bolševike organisatsioon ilmutas ebakindlust. Järjekindla ja otsustava võitluse asemel sotsialistide-revolutsionääride ja menševike vastu astus ta nendega blokki, nagu seivel linnavolikogu valimistelgi, kus bolševikud, menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid esinesid ühise nimekirjaga.

Bolševike partei Põhja-Balti büroo kaasabil aetakse bolševike Tartu organisatsiooni oportunistid parteist välja. Tartu organisatsioon saab oportunismist võitu ja asub leninlikele positsioonidele. Peagi ilmnesid tagajärjed. Septembri lõpus saavutavad bolševikud Tartu Nõukogu Täitevkomitee ümbervalimistel suure võidu. Uues täitevkomitees said bolševikud 22 kohta, sotsialistid-revolutsionäärid 8 ja menševikud 2 kohta.

Tallinna, Tartu ja Narva nõukogu võtsid septembris endile loosungiks „Kogu võim nõukogudele!" 27. septembril peeti Tallinna Nõukogu, Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee, polgu-, roodu- ja laevakomiteede, laevastiku keskkomitee ja tehasekomiteede vanemate nõukogude ning ametiühingute keskbüroo üldkoosolek. Sellest ajaloolisest koosolekust võttis osa 700 inimest. Koosolek võttis vastu bolševike poolt esitatud resolutsiooni, kus nõuti: „Viivitamata kokku kutsuda nõukogude kongress revolutsiooni-

lise võimu organiseerimiseks nõukogude näol." Koosolek teatas tööliste, soldatite ja madruste nimel „oma täielikust valmisolekust ja ettevalmistusest toetada kõigi kindluses olemasolevate jõudude ja vahenditega igal ajal võimu üleminekut tööliste ja sõjaväelaste saadikute nõukogude kätte". („Zvezda, 29. septembril (12. oktoobril) 1917.)

Kohe järgmisel päeval, 28. septembril, otsustas Tallinna Nõukogu saata oma esindajad Petrogradi, Moskvasse, Kroonlinna ja Pihkvasse kui ka kõigisse nõukogudesse Eestis ja Liivimaa Läti osas, et neid informeerida eelmisel päeval peetud plenaaristungi otsustest ning nendega koos läbi arutada edasisi samme ühiseks võitluseks nõukogude võimu eest.

Eesti bolševistlik organisatsioon saatis silmapaistva bolševiku seltsimees Rabtšinski bolševike piirkonnakonverentsile Helsingisse, kus ta teeb ettekande olukorrast Eestis. Seejärel sõidab seltsimees Rabtšinski Petrogradi bolševike partei Keskkomiteesse, informeerib Keskkomiteed ettevalmistustest relvastatud ülestõusuks Eestis ning saab Keskkomiteelt juhendeid.

Ettevalmistus relvastatud ülestõusuks Eestis oli lahutamatult seotud Põhjarinde ning eriti osaliselt Eestis asuva 12. armee soldatite revolutsioneerimisega. Pärast kornilovluse purustamist võeti peaaegu kõigil 12. armee allüksuste koosolekuil vastu bolševistlikud resolutsioonid. Nii näiteks Tallinna garnisoni miitingul, millest võttis osa 800 isikut, võeti 8. (21.) septembril vastu resolutsioon nõudmisega, et moodustataks viivitamata nõukogude valitsus ning et maa antaks otsekohe üle maakomiteedele. Resolutsioon võeti ühel häälel vastu.

Oli selge, et Põhjarinde soldatid bolševike parteid toetavad, hoolimata sellest, et arendasid suurt aktiivsust siin sotsialistid-revolutsionäärid ja menševikud. 12. armee Soldatite Saadikute Täitevkomitee oli siis menševike ja sotsialistide-revolutsionääride käes, kuid reakoosseisu mass käis kogu koosseisus bolševike järel.

Määratu suurt osa Eesti revolutsioonilistes sündmustes etendasid Balti laevastiku Tallinna baasi meremehed. Nagu juba mainitud, domineeris kuni Kornilovi mässuni baasi

meremeeste seas sotsialistide-revolutsionääride mõju. Kuid ka siis olid laevadel ja rannaüksustes olemas tugevad bolševistlikud rakukesed, kes laevastikus tegid suurt agitatsioonitööd. Partei Tallinna komiteel oli tugev side laevadega. Viktor Kingissepp pühendas palju aega tööle meremeeste hulgas. Teda austati ja armastati laevastikus. Augustis-septembris lähevad mereväelased sündmuste ja bolševistliku agitatsiooni mõjul juba hulgana bolševikega kaasa. Septembris valmistuvad mereväelased koos Tallinna töölistega bolševike juhtimisel relvastatud ülestõusuks.

Andes ülevaadet olukorrast Eestis kirjutas „Tööline" 28. septembril: „Kogu revolutsiooniline armee ja töölishulgad moodustavad Petrogradist alates Soome ja Eesti kaudu ühtse üksmeelse revolutsioonilise armee, mis on valmis igal hetkel alustama tegevust revolutsiooni reetjate vastu".

Eesti nõukogude bolševiseerimisel oli määratu suur tähtsus otsustavate võitluste arendamiseks sotsialistliku revolutsiooni eest. Petrogradi lähim tagala oli bolševike käes.

Mida lähemale jõudsid otsustavad võitlused, mida kiiremini vabanesid Eesti nõukogud bolševike oskuslikul juhtimisel sotsialistide-revolutsionääride ja menševike mõjust, muutudes tõelisteks proletariaadi revolutsioonilise võimu organeiks, seda aktiivsemaks ning õelamaks muutus Eesti kodanlus.

Eesti kodanlus relvastus intensiivselt nõukogude vastu. 1917. a. augustis-septembris oli tema käsutuses juba kaks polku. Sügisel hakkas polkovnik Laidoner organiseerima eesti diviisi. Pealeselle oli eesti kodanlusel palju mehi mitmesuguseis poolsõjaväelistes organisatsioonides. Sellele relvastatud jõule kavatsebki kodanlus tugineda oma võitluses võimu eest.

25. septembril avati Tallinnas uus Maapäeva istungjärk, ning seekord suurendatud koosseisus: sinna hulka võeti ka linnade esindajaid augustis toimunud kogukonnavalimistelt. Bolševikud tegid Maapäevale ettepaneku ise laiali minna. Vastuseks kuulutas Maapäev ennast „täieõiguslikuks eesti rahva esinduseks". Sellega tahtis ta näidata, nagu ei oleks nõukogud kogu rahva täieõiguslikud esindajad. See oli otsene väljakutse töörahvale.

Sel ajal tuli ilmekalt nähtavale bolševike suur edu kogu Venemaal ning muutus reaalseks proletaarse võidu perspektiiv. Niisuguse kohutava hädaohu ees hakkab eesti kodanlus kalduma föderalismi, kuid mitte veel iseseisvuse idee poole. Venemaa föderaalse struktuuri puhul lootis eesti kodanlus, et tal on Eesti töölisi kergem hoida vene proletariaadi mõju eest. Maapäev avaldas mõtet, et Eesti peab olema „demokraatliku föderatiivse Venemaa autonoomne osa". Kodanluse arvestus oli lihtne: niikaua kui võimul püsib vene kodanlus, toetub eesti kontrrevolutsioon tema abile; kui aga vene kodanlus kaotab võimu vastu ootusi, aitab „autonoomne Eesti" eesti kodanlusel valitsuse tüüri juurde jääda ning aitab tal säilitada oma klassi ülevõimu.

11. oktoobril otsustab Maapäev astuda samme Pariisis, et endale kindlustada Entente'i valitsuse toetust Ajutiselt Valitsuselt autonoomia saamiseks, kui ka võitluseks eesti proletariaadi vastu. Pöördumine Entente'i valitsuse poole oli esimeseks sammuks selle sõltuvuse poole välismaa kapitalistidest, mis iseloomustab kogu eesti kodanlike natsionalistide edaspidist tegevust. Juba ammu enne oma võimuletulekut asus eesti kodanlus kuritegelikule Entente'i imperialistidega kokkuleppimise teele eesti rahva vastu.

Kodanlus laimab igati nõukogusid, õhutab igati rahvuslikku vaenu, ässitab eesti töörahvast vene töörahva vastu ja püüab bolševikke näidata vene võimu pooldajaina Eestis. Kodanlus paiskab bolševike kohta välja ühe laimujutu teise järel. Kodanlus osutas nõukogude revolutsioonilistele abinõudele meeletut vastupanu. Ühe sõnaga: olukord teravnes.

Kodanlus aga ei suutnud eesti töörahvahulkade revolutsioniseerumist pidurdada. Tal ei läinud korda eesti töörahva tungi rahvuslikule vabadusele oma kitsastes klassihuvides ära kasutada ega eesti rahvast vägivaldselt vene proletariaadist lahutada.

„Organiseerunud oma revolutsioonilistesse saadikute nõukogudesse juba enne Oktoobrirevolutsiooni Venemaa keskuses asuvate saadikute nõukogude eeskujul, ei katkestanud nad (rahvuslikud töölised ja talupojad — J. S.) kunagi sidemeid oma vendadega põhjas. Nad taotlesid samuti

võitu kodanluse üle, nad võitlesid samuti sotsialismi võidu eest. Pole ime, et nende konflikt „oma" rahvuslike valitsustega kasvas päev-päevalt." (Stalin, „Marksism ja rahvus- ning koloniaalküsimus", lk. 84.)

Rahvahulkade revolutsioniseerimist Eestis kiirendasid need hädad, mida kannatas eesti töörahvas. Sõja lähenemisega Eesti piiridele läks töörahva olukord järjest raskemaks.

Eestist evakueeriti tehaseid. Paljud käitised jäid kütte- ja toorainetepuuduse tõttu seisma. Töölisi heideti tänavale. 8. oktoobril anti Narva Kreenholmi manufaktuuris 3500 töölisele lõpparved.

Iga päevaga halvenesid toitlusolud. Toiduainete jaotamist teostas kodanlus, kes sihilikult organiseeris nälga, et ässitada töörahvast nõukogude vastu.

Mõisnikud kõvendasid rendi- ja lunamaksete sissenõudmist. Kui mõni talupoeg laskis mööda kas või üheainsa sissemaksetähtpäeva, jäi ta oma maast ilma. Parunid terroriseerisid talupoegi omavoliliste areteerimiste, läbiotsimiste ja suurte maksudega. Nad tapsid omavoliliselt talupoegi ja maatamehi, kes olid bolševike poolt. Kõik see ajas olukorra maal teravaks.

29. septembril 1917 maabusid sakslased Saaremaal ja hõivasid selle. Eestis tekkis okupatsiooni oht. Saksa parunid tõstsid saksa vägede lähenemisel pead ning hakkasid talupoegi ja maatöölisi veelgi kõvemini rõhuma, ise üteldes: „Keiser tuleb, küll me teile näitame nõukogusid..." Mõisnikud peitsid vilja, sulaseile enam tasu ei maksnud ja spioneerisid saksa keisri vägede kasuks. Viha parunist mõisnike vastu, keda talupojad ja sulased õigustatult pidasid pealetungivate saksa vägede liitlasteks, tõusis veelgi.

Asjaolud, mis ilmnesid Saaremaa vallutamisel sakslaste poolt, erutasid kogu Venemaa proletariaati. Ohvitserid jätsid saart kaitsvad madrused saatuse hooleks. Saaremaa kaitsmisel hukkusid vene laevad „Slava", „Grom" jt.

Lahinguväljale saadetud eesti rahvuspolk jõudis Muhu saarele alles siis, kui kogu Saaremaa oli juba sakslaste käes. Kui võtta arvesse, et Saaremaa loovutati sakslastele kindralite näruse reetmise tõttu, siis on põhjust arvata, et

sellest vandenõust revolutsioonilise proletariaadi vastu võtsid osa ka reaktsioonilised eesti ohvitserid.

Eesti bolševikud hindasid sündmusi õigesti. 6. (19.) oktoobril 1917 ütles bolševike ajaleht „Zvezda" kindlate andmete najal, et Ajutine Valitsus avab sakslastele uksed revolutsiooni lämmatamiseks. Saaremaa loovutamist sakslastele sidusid eesti bolševikud otseselt Riia loovutamisega sakslastele augustis.

„Meil on otseseid andmeid, et Saaremaaga toimus seesama, mis Riiaga ning et Saaremaa on täpipealt vana reetmise uus väljaanne. Ka siin jooksis staap pakku ja jättis soldatid saatuse hooleks; ka siin võitlesid ennastsalgavad madrused, tegutsedes iseseisvalt ja osutades kangelaslikult vastupanu sakslastele."

Ning edasi kirjutas „Zvezda": „Ühe sõnaga, kahe verise lüli vahele, mille lõi kontrrevolutsiooniliste kindralite reetlikkus, kerkib kolmanda lüli viirastus. Valvsuses ja valmisolekus võitluseks peituvad revolutsiooni kindel võit ja uue rindeprovokatsiooni vältimatu krahh." „Zvezda" vihjas selgesti kontrrevolutsioonilise kodanluse valmisolekule loovutada kogu Eesti sakslastele, et neile avada tee Petrogradi nõukogude purustamiseks.

10. (23.) oktoobril 1917 jatkab „Zvezda" reeturite ja kontrrevolutsiooniliste intriigide paljastamist. Artiklis „Pärast Riiat", kirjutas ajaleht „Saaremaa": „Kõnelesime, et meie imperialistlik „patriootlik" kodanlus on valmis loovutama saksa vägedele isegi Petrogradi; üks leht kõneleb isegi taandumisest Moskva taha, kui ainult saaks lämmatada revolutsiooni."

Sündmused tõestasid, et bolševikud hindasid olukorda õigesti. Sakslased valmistusid maandumiseks Eesti mandrile, et siis minna Petrogradi peale. Tamsalu jaama kohale ilmus tsepeliin ja pommitas tehast. Seejärel lendas tsepeliin üle Tallinna. Ta pildus Viljandile kuni 30 pommi, millest sai kannatada palju maju ning surma ja haavata 20 isikut. Sõjategevuse lähenemise tõttu Tallinnale moodustati siin kindlustatud piirkonna ühine sõjakomitee, kuhu kuulusid Tallinna Nõukogu, 12. armee Soldatite Saadikute Nõukogu, Täitevkomitee, kindluse keskkomitee, kohaliku laevastiku

komitee jne. esindajad. Ühine sõjakomitee moodustas erikomisjoni, mille liikmed pidid asuma kõigi väejuhatuste ülemuste juures, pidevalt jälgima kõigi sõjaliste operatsioonide käiku Riia ja Soome lahe ranniku kaitsmisel ning juhtiva koosseisu talitusviisi.

Eesti okupeerimise oht sakslaste poolt, mis oli tekkinud kodanluse ja generaliteedi reetlikkusest, küttis õhu veel kuumemaks ning ajas konflikti proletariaadi ja kodanluse vahel veelgi teravamaks. Eesti töörahvas sai ikka rohkem aru, et olukorrast, kuhu Ajutine Valitsus oli viinud maa, on vaid üks väljapääs: proletaarne revolutsioon.

*

1917. a. septembrit ja oktoobrit nimetas seltsimees Stalin kodanlikule võimule rünnaku ettevalmistamise perioodiks. Bolševike partei poliitiline mõju kasvas iga päevaga. Bolševike juhtimisel arendas proletariaat seninähtamatut streigivõitlust. Töölised kehtestasid paljudes kohtades oma kontrolli tootmise üle. Bolševike järel käis sel ajal juba kogu Venemaa proletariaadi rõhuv enamik. Bolševike mõju suurenes maal ja sõjaväes. Liidus kehvtalurahvaga ja bolševistlike loosungite toetusel põhiliste talurahvahulkade poolt läks proletariaat sotsialistlikule revolutsioonile.

Lenin kirjutab 12. ja 14. septembril 1917. a. oma direktiivseis kirjades Keskkomiteele ning bolševike partei Petrogradi ja Moskva komiteele, et „saanud enamuse mõlemas pealinna Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogus bolševikud võivad ja peavad võtma võimu."

Küsimusele, miks bolševikud peavad võtma võimu just nüüd, vastas Lenin, et seda tuleb teha seepärast, et Ajutine Valitsus kavatseb loovutada Petrograd sakslastele ning saksa tääkidele toetudes lämmatada revolutsiooni. Seltsimees Stalin tähendas, et pärast Saaremaa vallutamist sakslaste poolt ja sellest kujunenud olukorras on tekkinud surmaoht. Kodanlus läks avalikult sõjalisele diktatuurile ja revolutsiooni purustamisele.

Kontrrevolutsiooni uut väljaastumist võis vältida vaid tööliste ja soldatite relvastatud ülestõus. 8. (21.) oktoobril

kirjutab Lenin „kirja seltsimeestele bolševikele, kes võtavad osa põhja-ala nõukogude kongressist". Selles kirjas visandas Lenin ülestõusu plaani. Eestile oli selles pühendatud palju ruumi.

Eesti kattis Petrogradi läänest ja edelast ning ta võis saada sakslastele ja kornilovlastele tõkkeks, kui nad liiguvad Petrogradi poole. Eesti võis anda tõhusat abi relvastatud ülestõusule asunud Petrogradi töölistele. Võimuhaaramine Eesti proletariaadi poolt oleks otsustavate lahingute arenemisel sotsialistliku revolutsiooni võidu eest olnud määratu suure tähtsusega, sest siis oleks Petrogradi lähistagala jäänud bolševike kätte.

Seepärast omistaski Lenin Eestile ning eriti Tallinnale nii suurt tähtsust, seepärast mainitaksegi Lenini tolleaegseis kirjades nii tihti Tallinna nime.

Oktoobri esimesel poolel kirjutab Lenin:

„Marx võttis kõigi revolutsioonide õppetunnid relvastatud ülestõusu kohta kokku ajaloo suurima revolutsioonilise taktika meistri Dantoni sõnadega: „Julgust, julgust ja veel kord julgust".

Rakendatuna Venemaa ja 1917. a. oktoobrile see tähendab: üheaegne, võimalikult äkiline ja kiire pealetung Piiterile, tingimata nii väljast- kui ka seestpoolt, niihästi tööliskvartaalidest ja Soomest kui ka Tallinnast ja Kroonlinnast, kogu laevastiku pealetung, hiiglasuure jõudude ülekaalu koondamine meie „kodanliku kaardiväe" (junkrute), meie „Vendée vägede" (osa kasakaid) 15—20 tuhande (aga võib-olla rohkemgi) vastu jne." (V. I. Lenin, „Valitud teosed", II kd., lk. 103.)

Oma ülestõusuplaani visandis omistas Lenin Tallinnale väga tähtsa osa. Neil päevil kirjutas ta:

„Asi seisab ülestõusus, mida võivad otsustada ja peavad otsustama Piiter, Moskva, Helsingi, Kroonlinn, Viiburi ja Tallinn. P i i t e r i all ja Piiteris, vaat', kus võib otsustada ja peab see ülestõus saama otsustatud ja teostatud, võimalikult tõsisemalt, võimalikult rohkem ettevalmistatult, võimalikult kiiremini, võimalikult energilisemalt."

Ning veel:

„Vene ja maailmarevolutsiooni on võimeline päästma

ainult Balti laevastiku, soome vägede, Tallinna ja Kroonlinna viibimatu sõjakäik Kornilovi vägede vastu Piiteri all. Ning säärasel sõjakäigul on üheksakümmend üheksa väljavaadet sajast võimalikust mõne päeva jooksul sundida üks osa kasakavägedest alla andma, teine osa täielikult purustada ja kukutada Kerenski, sest mõlema pealinna töölised ja soldatid toetavad sellist sõjakäiku." (Teosed, XXI kd., lk. 324—325.)

Ning veel:

„Ei tohi ootama jääda Ülevenemaalist Nõukogude Kongressi, mida Kesktäidesaatev Komitee võib venitada kas või novembrini, teda ei tohi edasi lükata, võimaldades Kerenskile juurde tuua veel Kornilovi vägesid. Nõukogude kongressil on esindatud Soome, laevastik ja Tallinn, kes üheskoos võivad viibimatult teostada sõjakäiku Piiterisse Kornilovi polkude vastu, sõjakäigu laevastiku ja suurtükiväe, kuulipildujate ja kahe-kolme korpuse sõdurite osavõtul, kes näiteks Viiburis tõestasid oma vihkamistunde täit jõudu kornilovlike kindralite vastu, kellega Kerenski on jällegi salaja hakanud sobitama." (Teosed, XXI kd., lk. 324.)

10. (23.) oktoobril 1917 toimus Petrogradis illegaalselt bolševike partei Keskkomitee ajalooline istung Lenini ja Stalini osavõtul. Võeti vastu Lenini resolutsioon alustada lähemail päevil relvastatud ülestõusu.

11. (24.) oktoobril avati Smolnõis Põhja-ala nõukogude kongress. Eesti saatis saadikuid Tallinnast, Narvast ja Tartust. Tallinna saadikuks oli Tallinna Nõukogu liige tehnik-mehhaanik Rabtšinski.

Saadikud jutustasid, mis tehakse kohtadel. Kõikjal astuvad töölised ja soldatid võitlusse nõukogude võimu eest. Kõnetooli astus Tallinna saadik Rabtšinski ning teatas kongressile, et ka Tallinnas valitseb võitlusmeeleolu. (Vt. „Kodusõja ajalugu", II kd., lk. 41.)

Kongress kutsus kõiki Põhja-ala nõukogusid üles tugevdama ülestõusu ettevalmistust.

Kohe pärast kongressi lõppu sõitsid osavõtnud saadikud tagasi kohtadele. Nad tutvustasid kõikjal kongressi otsuseid ja mobiliseerisid hulki ülestõusu ettevalmistamiseks.

16. (29.) oktoobril toimus bolševike partei Keskkomitee

nõupidamine parteiorganisatsioonide esindajatega. Arutati relvastatud ülestõusu küsimust. Võeti vastu Lenini poolt esitatud resolutsioon relvastatud ülestõusu ettevalmistamisest. Valiti Parteikeskus ülestõusu juhtimiseks, eesotsas seltsimees Staliniga. Parteikeskus juhtis tegelikult kogu ülestõusu.

Oktoobris peeti kogu Venemaal kohalikke nõukogude kongresse. Neljapäeval, 12. (25.) oktoobril avati Tallinnas Eestimaa tööliste ja sõjaväelaste saadikute nõukogude II kongress. Valdav enamik II kongressi saadikuist läks koos bolševikega. Presiidiumi kuue liikme hulgas oli neli bolševikku.

Kongressi päevakorras olid küsimused: täitevkomitee aruanne; aruanded kohtadelt; võimu küsimus; rahutingimused; Asutava Kogu küsimus, saadikute valimine Teisele Ülevenemaalisele Nõukogude Kongressile jne.

Väga huvitavad olid aruanded kohtadelt. Nende järgi võis otsustada rahvahulkade meeleolu üle. Narva-Jõesuu Nõukogu esindaja teatas, et tema nõukogu pooldab kogu võimu üleminekut nõukogude kätte. Narva-Jõesuus asuvais sõjaväeosades domineerib bolševike mõju.

Tartu Nõukogu saadik teatas, et tema poolt esindatav nõukogu asub proletaarsel seisukohal ja pooldab võimu üleandmist nõukogudele. Tartu Nõukogu jatkab tööd selles suunas.

Narva Nõukogu saadik teatas, et linnas peetavail miitinguil võetakse vastu bolševistlikke resolutsioone. V. Kingissepa küsimusele, missugune meeleolu on sõjaväeosades, vastas saadik, et garnison näeb revolutsiooni päästmist ainult nõukogudes.

Kolmandal istungil 13. (26.) oktoobri õhtul võeti rõhuva häälteenamusega vastu bolševike fraktsiooni poolt esitatud resolutsioon võimuküsimuse kohta. Selles öeldi, et „. . . ainult võimu üleminek revolutsioonilise demokraatia kätte, tööliste, talupoegade ja soldatite saadikutele võib luua õige revolutsioonilise rahvavalitsuse, kes maad ja revolutsiooni kaitseb."

Kongressi tööst võttis juhtivalt osa Viktor Kingissepp. Ta tegi kongressil kolm ettekannet ja pidas peale selle veel

mitu kõnet. Eriti tähtis oli Kingissepa sõnavõtt sõja- ja rahuküsimusest. Ta ütles, et proletariaat peab riigis kehtestama revolutsioonilise võimu. Ainult revolutsiooniline võim suudab maa vabastada sõjaseisundist ning sõlmida rahu. Kongress võttis Kingissepa resolutsiooni vastu.

Kingissepp soovitas kogu Eestis luua nõukogud. Selleks, et aidata nõukogusid luua maal, soovitas ta sinna saata võimalikult palju töölisi.

Kõigis küsimustes võttis kongress vastu bolševike resolutsioonid. Kongress lõppes „Internatsionaaliga". See kongress oli tõeliseks Eesti proletariaadi jõudude ülevaatuseks ülestõusu eel.

Relvastatud ülestõusu edu Eestis otsustati peamiselt kolmes kohas: Tallinnas, Tartus ja Narvas. Narvas, kus nõukogu juba kevadest alates juhtisid bolševikud, oli kõik võimuhaaramiseks valmis. 15. oktoobril oli Tartus suur demonstratsioon loosungi all „Kogu võim nõukogudele!" Tööliste ja läti küttidega ühes kolonnis sammus eesti rahvusliku väeosa pataljon. Demonstratsioon näitas, et Tartus on ülestõusuks pind olemas. Tallinna Nõukogu esindajate ümbervalimistel Eestimaa Nõukogude Täitevkomiteesse 17. oktoobril said bolševikud 97 häält, sotsialistid-revolutsionäärid 56 häält ja menševikud ühes parteitutega 22 häält. Tallinna Nõukogu presiidiumi esimeheks valiti bolševik. See fakt tõestas veel kord, et rahvahulgad käivad bolševike järel, kes olid esitanud loosungi relvastatud ülestõusuks.

Otsene ettevalmistus võimuhaaramiseks algas Tallinnas ja kogu Eestis kohe pärast Põhja-ala nõukogude kongressi. Saadikud-bolševikud käisid partei Keskkomitees ja said sealt konkreetseid juhendeid. Partei Keskkomitee juhtis Eesti bolševike tähelepanu nende vastutusele selle eest, et kontrrevolutsioonil ei õnnestuks Eestist läbi viia kasakaüksusi relvastatud ülestõusu mahasurumiseks pealinnas. Eesti bolševikud andsid bolševike partei Keskkomiteele tõotuse, et ühtki soldatit ega kasakat ei lasta kontrrevolutsiooni abistamiseks Petrogradi.

Bolševike partei Tallinna komitee koostab konkreetse plaani ülestõusuks linnas. Võeti arvesse kõik plussid ja miinused.

Millised asjaolud soodustasid ülestõusu edukust?

Oktoobri keskpaigas oli nõukogu Tallinnas tõeliselt olukorra peremees. Tema käes olid miilits, linnamajandus ja kohus. Eesti nõukogud omasid ustava jõu revolutsiooniliste meremeeste, soldatite ja arvukate Punakaardi salkade näol. Nõukogu käsutuses olid Balti laevastiku laevad ja kindluse suurtükid.

Millised asjaolud raskendasid eesti proletariaadi võitlust võimu eest?

Oktoobris koondati Ajutisele Valitsusele ustavad sõjaväeüksused Tallinna. Teel Petrogradi jäi Tallinna peatama kontrrevolutsioonilise ohvitserkonna mõju all olev 49. korpus. Pealeselle oli siia veidi varem saabunud kaks kasakapolku: 13. ja 15. polk. Need polgud saatis Ajutine Valitsus siia ilmselt selle eesmärgiga, et neid kasutada Petrogradis ja Tallinnas ülestõusu mahasurumiseks. Peale muu oli väejuhatus saatnud Tallinna uusi soomusüksusi, mis paigutati laevaehitustehaste piirkonda. Ja lõpuks tuli arvestada ka võimalust, et Ajutine Valitsus võib lähedalasuvalt rindelt paisata Tallinna 5. armee üksusi.

Sellises olukorras oli Tallinna bolševike ülesandeks oma energilise tegutsemisega mitte ainult kindlustada ülestõusu edu Eestis, vaid ka iga hinna eest takistada Eestisse koondatud väeüksuste appiminekut Ajutisele Valitsusele.

Tallinna Nõukogu teeb bolševike juhtimisel viimaseid ettevalmistusi väljaastumiseks. Seatakse võitlusvalmis kõik Punakaardi väesalgad, sõjalaevad ja revolutsiooniliselt meelestatud sõjaväeosad. 19. oktoobril määras Tallinna Nõukogu oma komissari kindluse komandandi juurde, et see ei saaks tarvitusele võtta abinõusid ülestõusnud proletariaadi vastu ega paisata vägesid Petrogradi.

22. oktoobril (4. novembril) 1917. a. valiti Eestimaa Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu ning Tallinna Nõukogu ühisel koosolekul 40-liikmeline Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee, keda asusid juhtima bolševikud Viktor Kingissepp ja Ivan Rabtšinski.

Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee korraldusel hõivati Punakaardi jõududega 23. oktoobril (5. novembril) linnas ja kindluses kõik tähtsamad punktid. Sõjalis-Revolutsioonilises

Komitees seati sisse üksikute väeosade valvekord. Kõik garnisoni väeosad teatasid Sõjalis-Revolutsioonilisele Komiteele, et nad on valmis tema käsul ükskõik millal välja astuma.

„Kontrolli sisseseadmine toimus ilma mingite vahejuhtumiteta. Kontroll seatakse sisse kogu Eestimaal", teatas „Zvezda" 24. oktoobril (6. novembril) 1917.

Samaaegselt avaliku kontrolli kehtestamisega strateegiliselt tähtsate punktide üle linnas ja kindluse piirkonnas võttis Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee tarvitusele veel muidki abinõusid. 4. kindluse suurtükiväepolk sai käsu oma suurtükkide suunamiseks neile raudteejaamadele ja kasarmuile, kus asusid kasakapolgud. Iga päev oli valves kaks lahingulaeva, kes võisid igal hetkel avada tule. Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee käsul muutsid laevaehitustehase töölised kõlbmatuks nende sõjaväeüksuste soomusautod, kes ei pälvinud Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee usaldust.

Nende abinõude tulemusena läks võim Tallinnas tegelikult Sõjalis-Revolutsioonilisele Komiteele. Kontrrevolutsiooni jõud paralüseeriti. Sõjaväevõimusid sidus kätest ja jalust Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee komissaride kontroll, ja nad ei julgenud avalikult välja astuda. 24. oktoobril püüdsid reaktsioonilised elemendid Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee tegevuse takistamiseks paigutada tänavaile kuulipildujaid, kuid need koristati kiiresti.

Ex bibl. univ. Tal

Tallinna baasi meremehed saatsid oma väesalga Petrogradi töölistele appi. „Enne Oktoobrirevolutsiooni olin ma Tallinnas," jutustab üks mereväelane. „Meie laeval moodustati väesalk, kes saadeti Ajutise Valitsuse kukutamiseks Kroonlinna ja siis hiljem Petrogradi." (Ajakiri „NSV Liidu proletariaadi ajalugu" nr. 1, 1934. a.)

Proletariaadi relvastatud ülestõus algas Petrogradis 24. oktoobril (6. novembril) 1917. aastal. Ülestõusu juhtisid Lenin ja Stalin. 25. oktoobri hommikuks oli linn töörahva käes. Talvepalee, kuhu oli kogunenud Ajutine Valitsus, välja arvatud põgenema pääsenud Kerenski, piirati sisse. Kell 10 hommikul teatas Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee Ajutise Valitsuse kukutamisest. Lenini poolt kirjutatud Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee teadaandes öeldi:

„Ajutine Valitsus on kukutatud. Riigivõim on läinud Petrogradi Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu organi, Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee kätte, kes asub Petrogradi proletariaadi ja garnisoni eesotsas.

Ülesanne, mille eest rahvas võitles: viivitamatu ettepanek demokraatliku rahu sõlmimiseks, mõisnike maaomanduse tühistamine, tööliskontroll tootmise üle, nõukogude valitsuse moodustamine, on kindlustatud.

Elagu soldatite, tööliste ja talupoegade revolutsioon!" (Lenin, Teosed, XXI kd., lk. 3.)

Päeval pidas Lenin Petrogradi Nõukogu istungil kõne sotsialistliku revolutsiooni võidust ja nõukogude võimu ülesandeist. Ta ütles: „Nüüdsest peale algab Venemaa ajaloos uus ajajärk, ja käesolev kolmas vene revolutsioon peab lõpptulemusena viima sotsialismi võiduni". (Samas, lk. 4.)

Kell 2 öösi vallutasid Punakaardi salgad, revolutsioonilised madrused ja soldatid rünnakuga Talvepalee. Ajutine Valitsus areteeriti. Kui ülestõus oli juba täies hoos ja võim pealinnas juba tegelikult Petrogradi Nõukogu käes, avati Smolnõis II Ülevenemaaline Nõukogude Kongress. Bolševikud olid kongressil rõhuvas enamuses.

Kongress võttis ühel häälel vastu Lenini poolt esitatud rahudekreedi. Kongress pani kõigile sõdivaile rahvaile ja nende valitsustele ette sõlmida rõhutud rahvuste enesemääramisõiguse alusel õiglane demokraatlik rahu ilma anneksioonita, s. o. ilma võõraste maade omandamiseta ja ilma kontributsioonideta.

Seejärel võttis kongress vastu maadekreedi, mille samuti esitas Lenin. Kõik mõisnike, era-, kloostri- ja kirikumaad ühes kogu elusa ja eluta inventariga anti dekreedi järgi ilma igasuguse tasuta üle valdade maakomiteedele ja maakondlikele talurahva saadikute nõukogudele.

Kongress kinnitas Lenini poolt kirjutatud läkituse töörahvale, mis kuulutas võimu üleminekust nõukogudele. Kongress kinnitas dekreedi esimese nõukogude valitsuse Rahvakomissaride Nõukogu moodustamiseks. Rahvakomissaride Nõukogu esimeheks valiti Vladimir Iljitš Uljanov (Lenin). Rahvusasjade rahvakomissariks kinnitati Lenini lähim kaasvõitleja Jossif Vissarionovitš Stalin.

„Kongressi saadikud sõitsid kohtadele, et viia kõikjale teade nõukogude võidust Petrogradis ja tagada nõukogude võimu levimist kogu maal." („ÜK(b)P ajaloo lühikursus", lk. 207.)

Tallinna läheduse tõttu Petrogradile saadi siin sündmustest Petrogradis teada otsekohe. 26. oktoobril ilmus „Tööline" rõõmustava pealkirjaga: „Revolutsiooni võit Petrogradis. Võim on revolutsioonilise rahva käes". Sõnum proletaarse revolutsiooni võidust levis Tallinnas silmapilkselt. „Tööline" kirjeldab seda hommikut linnas järgmiselt: „Iga nurga taga võis näha härraste kohkunud nägusid. Teised aga olid rõõmsalt erutatud. Ühed ütlesid: „Nüüd on võim „nende" käes", teised hüüdsid: „Lõpuks ometi me võitsime!" "

Kella 10-ks hommikul kutsuti kogu Tallinna piirkonnas viibivate maa- ja merejõudude kõrgem juhtiv koosseis Sõjalis-Revolutsioonilisse Komiteesse. Kohale ilmusid maavägede juhataja Heinrichson, kindluse komandant Gerassimov ja rannaüksuste juhataja. Neile tehti teatavaks, et nad ei tohi sõjavägesid ise ümber paigutada ning et nad edaspidi hakkavad tegutsema Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee komissari kontrolli all, kes iga päev kannab Sõjalis-Revolutsioonilisele Komiteele ette juhtiva koosseisu tööst ja käitumisest.

26. oktoobril kell 2 päeval pöördus Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee üleskutsega rahva poole. Selles öeldi:

„Seltsimehed! Suurim revolutsioon on teostunud. Me kõik peame tõusma vankumatu müürina revolutsiooniliste nõukogude võimu kaitseks ja toeks. Olge valvsad, seltsimehed soldatid, madrused ja töölised... Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee on kogu võimu Eestis võtnud enda kätte.

Kohtadel kuulub võim tööliste, talupoegade ja soldatite saadikute nõukogudele kui täisvolilistele võimuorganeile.

Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee juurde on loodud Revolutsiooniline Tribunal, kes hakkab kohut pidama kõikide üle, kes on süüdi kontrrevolutsioonis."

Samal päeval määras Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee

Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee oma komissarid meresadamasse, maavägede staapi, rannakaitsesse, suurtükiväkke, sõjasadamasse ja kindlusse. Teatati, et juhtivkoosseisu käsud ilma Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee komissari allkirjata on kehtetud.

Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee tegutses kiiresti ja energiliselt. Igas asjas oli tunda Viktor Kingissepa kindlat kätt. Õhtul andis Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee välja määruse, mis keelas toiduainete väljavedu Eestist, et takistada saksa mõisnikke ja Ajutise Valitsuse käsilasi kui ka spekulante organiseerimast nälga.

Otsekohe vallandati kubermangu komissar Poska ja ringkonnakomissarid, kes — nagu kõlas Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee käskkiri — olid kukutatud Ajutise Valitsuse esindajad. Selle otsuse täidesaatmise Tallinnas võttis endale Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee ise, teistes linnades aga pandi see kohalike nõukogude täitevkomiteedele.

Esialgu pidas Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee istungeid peaaegu iga päev. Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee istungite protokollid on täielikult säilinud (nad on avaldatud „Punase Arhiivi" IV (101.) köites 1940. a.).

Eestimaa Täitevkomitee Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee astus kontakti laevastiku komitee, mereäärse rinde komitee ja kindluse komiteega ning koondas seega kõik revolutsioonilised jõud oma juhtimise alla.

Tuli võtta tarvitusele kõige energilisemad ja kõige otsustavamad abinõud, et takistada revolutsiooni teel kukutatud Ajutisele Valitsusele ustavaks jäänud väeosade minekut Petrogradi peale. Nagu võiski arvata, kutsus sotsialistlik revolutsioon Petrogradis esile kukutatud klasside meeletu vastupanu. Petrogradist põgenenud Kerenski võttis rindelt ära mõned kasakaüksused ja saatis need kindral Krasnovi juhtimisel proletaarset revolutsiooni maha suruma. 28. oktoobril (10. novembril) hõivas Krasnov Tsarskoje Seloo Petrogradi lähedal.

Jõude oli aga Kerenskil ja Krasnovil vähe. Tallinnas püüti kinni Kerenski, Krasnovi ja Põjarinde juhataja Tšeremissovi appikutse-telegrammid. Tšeremissov käskis Kerenski nimel saata otsekohe Tallinnast Gatšinasse 13. ja 15.

kasakapolk ning Rakverest 49. kasakakorpus, mis olid veel ustavad. Krasnov käskis Balti mere rannikult ära võtta veel mõned kasakapolgud ja need ka Gatšinasse saata. Et nõukogude poolt kinnipüütud telegrammidele ei tulnud mingit vastust, saadab Tšeremissov Tallinna kiirkullerid käsuga kasakaüksustele, et need otsekohe läheksid Luugasse.

Tallinnas asuvad kasakaüksused nõudsid Sõjalis-Revolutsiooniliselt Komiteelt, et neid lastaks viibimata läbi Gatšinasse. Sellest keeldumise korral nad ähvardasid sõita omavoliliselt. Sõjalis-Revolutsioonilises Komitees vastati neile kindlasti, et nad ei pääse nii-kui-nii Tallinnast kaugemale kui esimesse pooljaama, sest raudteele on sihitud laevade ja kindluse suurtükid. Kui aga mõned eskadronid siiski katsusid Tallinnast omavoliliselt lahkuda, vahistati nad. Areteeritute eest astus välja kasakate nõukogu. Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee nõustus areteeritud sel tingimusel vabastama, et nad täielikult alistuvad tema käskudele.

Raskem oli Eestis kinni hoida 49. korpuse üksusi. Need hõivasid Rakvere raudteejaama ja hakkasid vaguneisse minema, kavatsedes sõita Pihkvasse ning sealt revolutsioonilisse Petrogradi. Kasakaile sõitis viibimatult vastu V. Kingissepp. Kasakad areteerisid tema. Kui Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee sai sellest teada, saadeti V. Kingissepa päästmiseks välja komissar ja 25 madrust, kes ta vabastasid. Ühtlasi saadeti Rakveresse agitaatorid, kes tegid kasakate seas bolševistlikku agitatsiooni ja selgitasid neile, missuguseks tumedaks ettevõtteks tahetakse neid kasutada. Esimestena andsid agitatsioonile järele tehnilised üksused, ning paari päeva pärast hõivasid nõukogude väed jälle Rakvere raudteejaama, korpus aga kuulas Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee käsku mitte paigalt liikuda.

Nii neutraliseeriti Eestis 3. ratsaväekorpuse ja 49. korpuse ebaustavad väeosad. Kerenskil ei läinud korda neid oma kontrrevolutsioonilisteks eesmärkideks ära kasutada. Samal ajal saadeti laiali Tallinna „surmapataljon", kui ta hakkas lahkuma Jaroslavli.

Kerenski ja Krasnov tegid veel ühe katse kasutada Eestis asuvaid kasakapolke pealetungiks punasele Petro-

gradile. Nad saatsid Tallinna erisõjaväerongi ohvitseridega, kel olid kaasas Kerenski isiklikud käsud kasakapolkudele minna otsekohe Petrogradi peale.

Tallinnas seati lahinguvalmis kaks sõjalaeva, kaks jalaväepolku ja 4. suurtükipolk. Rong peeti kinni Tallinna lähedal, „Dvigateli" jaamas, ja kogu tema meeskond areteeriti. Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee kätte langesid tähtsad dokumendid: käskkirjad kasakapolkudele, kirjalikud korraldused ja Kerenski poolt allakirjutatud täht. Neist dokumentidest nähtus veel kord, et Kerenski pani suuri lootusi Eestis viibivate kasakaüksuste abile. Tänu eesti proletariaadi valvsusele ja eesti bolševike energilisele tegutsemisele ei saanud ta neid revolutsiooni vastu ära kasutada. Bolševike partei Tallinna komitee pidas auga sõna, mille ta oli ülestõusu eelõhtul andnud partei Keskkomiteele.

Eesti osutas jõukohast abi Kerenski ja Krasnovi kontrrevolutsioonilise mässu likvideerimiseks. Tallinnast saadud käsul hõivas Oudovas seisev tagavarapolk Pihkva—Narva maantee ning takistas seega kontrrevolutsiooniliste jõudude liikumist seda teed mööda Gatšina suunas. Seejärel saadeti Gatšinasse Kerenski ja Krasnovi mässu likvideerimisest osa võtma Jamburi polk, kuid see saabus kohale alles siis, kui mäss oli juba maha surutud. Jamburi polk siirdus Petrogradi ning jäi Nõukogude valitsuse käsutusse.

Nõukogude võimu kehtestamine Lõuna-Eestis oli tihedasti seotud revolutsiooniga 12. armee väeosades Põhjarindel oktoobris. 12. armee revolutsioonilised soldatid, saades teada ülestõusust Petrogradis, moodustasid otsekohe Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee. Komitee asukohaks oli Võnnu (Lätis). 12. armee Sõjalis-Revolutsioonilisse Komiteesse kuulus bolševike partei Keskkomitee, Läti revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatide, 12. armee sõjaväelise bolševike organisatsiooni kui ka Tartu Nõukogu esindajaid.

Juba 24. oktoobril (6. novembril) sai Tartu bolševistlik organisatsioon partei Keskkomiteelt salajase juhendi koheseks võimuhaaramiseks linnas. Partei Keskkomitee lähtus sellest, et Tartu on suur raudteesõlm, mille kaudu kontrrevolutsioonilised kindralid võivad oma vägesid viia Petro-

gradi. Bolševike aktiiv organiseeris samal ööl Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee ja määras oma komissarid läti tagavarapolku ja eesti pataljoni.

25. oktoobril (7. novembril) hõivati Tartus Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee käsul kõik riigiasutused, telegraaf, telefon, raadiojaam, raudteejaam, riigipank jne. Kõikjale seati vahipostid. Selleks, et kinni hoida Tartu kaudu Petrogradi liikuvaid kasakaüksusi, loodi agitaatorite salku, kes koos Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee liikmetega ööd kui päevad korraldasid kasakaile miitinguid. Tartu bolševikud täitsid oma ülesande. Pärast miitinguid keeldusid kõik Tartu saabunud väeosad Petrogradi edasi minemast ning otsustasid tagasi pöörduda rindele. Ainult üks kasakapolk sõitis edasi, peeti aga Tallinna Punakaardi salkade poolt Tapal kinni. Kohe esimesel päeval ajas Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee laiali kodanlaste ja menševike poolt omavoliliselt moodustatud maakonnavalitsuse. Organiseeriti Tartumaa nõukogu. Seega läks Tartus võim proletariaadi kätte üle samal päeval kui Petrogradiski.

Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee ees seisis ülesanne kindlustada proletaarse revolutsiooni võitu ja murda vaenlase vastupanu, kes ei olnud veel relvi maha pannud.

Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee surus energiliselt maha kodanluse vastupanu. Saades teada, et Viljandis teeb kohalik kodanlus uue võimu organiseerimisele takistusi, saatis Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee sinna Tallinnast Punakaardi pataljoni, kes kohalikku töörahvast aitas Viljandis kehtestada nõukogude võimu. Peagi püüdis kohalik kodanlus linna saabunud kulakute poegadest värvatud ratsaväelaste kaasabil areteerida kohalikku Nõukogude Täitevkomiteed. Tallinnast saadeti otsekohe kohale rühm soldateid 118-st jalaväediviisist, kes kohaliku töörahva kaasabil likvideeris vaenuliku väljaastumise.

Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee Sõjalis-Revolutsioonilisel Komiteel tuli mõtelda ka Eesti rannakaitse kõvendamisele, sest oli ähvardamas sakslaste kallaletung. Sakslased istusid ju Saaremaal ja Muhu saarel, ning neid lahutas Eesti mandrist vaid üsna kitsas veeriba.

Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee käsul väljusid Punakaardi salgad positsioonidele. 4. (17.) novembril 1917 teatas „Zvezda":

„Ööl vastu pühapäeva väljusid töölised-punakaartlased vaksalitest revolutsioonilisele kaitseliinile. Punakaardi salgad käisid rivis, saadetuna töölisnaistest ja lastest. Tööliskaardi minek vaksalitest andis üleva pildi revolutsioonilisest vaimustusest. Lahkuvate salkade liikumine kestis linnas öö läbi. Tööliste relvastamine oli väga laialulatuslik ja Punakaardi jõud kasvasid tugevasti."

Pärast proletaarse revolutsiooni võitu Eesti linnades hakati nõukogude võimu kehtestama ka maal. Uue võimu organiseerijaiks olid sulased ja maata talupojad, kes viimase üheksa või kümne kuu jooksul olid lülitunud poliitilisse ellu, pidasid võitlust mõisnike vastu, võtsid osa maatööliste ja maatameeste komiteede tööst jne. Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee ja bolševike organisatsioon saatsid neile abiks sadu töölisi, punakaartlasi ja soldateid.

Sulased ja vähese maaga talupojad vallutasid vallamaju ja saksa parunite mõisu. Allpool kujukas kirjeldus sellest, kuidas arenes Oktoober maal.

„Mind saatis bolševike partei Järvamaale Nõmmküla valda," jutustab üks punakaartlane. „Kui saime seal teate Ajutise Valitsuse kukutamisest, hakkasime organiseerima nõukogude võimu. Juba varem, septembrikuus, olin siin loonud punakaartlaste salga. Tallinnast tõin umbes viisteist uut jaapani vintpüssi. Meil oli kokku umbes 20 püssi ja 300 padrunit. Oktoobris oli mul 25 meest, kes olid relvastatud vintpüsside, jahipüsside ja revolvritega. Me läksime vallavalitsusse ja käskisime selle koosseisul lahkuda. Algul oli vasturääkimisi, kuid niisuguse mõjuva argumendi ees, nagu seda oli meie punakaartlaste salk, võttis vallavanem oma kaelast keti ja riputas selle minule kui uue võimu esindajale kaela. Valiti uus komitee ja mind valiti selle esimeheks. Mulle anti rahalaeka võti, võtsin üle asjaajamise ja kassa... Esimene valla täitevkomitee koosnes 11-st inimesest. Tegemist oli palju. Juhtus, et tuli terve nädal töötada hommikust hilisööni. Algas mõisamaade

konfiskeerimine. Organiseerisime tugeva punakaartlaste salga Ambla alevi vabrikus. Käisin mitmel korral Tallinnast püsse toomas. Igas mõisas — neid oli seitse või kaheksa — organiseerisime väikese salga-rakukese. Meie töö 1917. a. sügisel ja talvel seisis peamiselt mõisamaade konfiskeerimises ja igas mõisas mõisatööliste komiteede organiseerimises. Areteerisime mõisnikke, mõisavalitsejaid, politseinikke, sandarmeid ja urjadnikuid. Algul hoidsime neid endi juures kinni, hiljem hakkasime saatma Tallinna. Organiseerisime sõjatribunalid." (Ajakiri „NSV Liidu proletariaadi ajalugu" nr. 1, 1934.)

Oktoobrirevolutsiooni momendiks oli bolševike jõupingutustega paljudes Eesti valdades loodud Punakaardi salku, kes võitluses mõisnike vastu olid sulaste ja maata talurahva tugevaks löögijõuks.

Nii oli Kose-Uuemõisa mõisas juba oktoobri algul loodud 25-meheline maatööliste väesalk. Kingissepa abiga muretseti sellele salgale püsse ja padruneid. Kui saabus teade, et Tallinnas on kehtestatud nõukogude võim, hõivas nimetatud väesalk mõisast 2 kilomeetrit eemal asuva vallavalitsuse, võttis temalt üle raamatud. Loodi revolutsiooniline vallakomitee. Punakaardisalga juht määrati vallamiilitsa ülemaks. Revolutsiooniline vallakomitee asus mõisa konfiskeerimisele. See toimus järgnevalt: kutsuti mõisatöölised kokku, loeti neile revolutsioonilise vallakomitee otsus ette ja asuti tegutsema. Parun Uexkülli ennast mõisas ei olnud. Mõisavalitseja püüdis vastupanu avaldada, kuid aeti minema. Kogu mõisa vara ja raha konfiskeeriti ning võeti arvele. Punakaardisalga, sulaste ja vähese maaga talurahva jõududega konfiskeeriti ka naabruses asuvad Oru ja Tammiku mõisad.

Tööliste, maata ja vähese maaga talupoegade nõukogu liikmete kohaleilmumisel kostis mõisnike majadest tihtilugu laske. Sel juhtumil panid ka need oma relvad mängu. Asundused võeti jõuga ära.

Eesti Nõukogude Täitevkomitee üleskutsel loodi kõikjal valdades maata ja vähese maaga talupoegade nõukogusid, kelle kätte läks võim kohtadel. Vallanõukogud pidasid tihedat sidet linnade ja Sõjalis-Revolutsioonilise Komi-

teega, keda juhtis Kingissepp. Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee saatis vallanõukogudele relvi ja lähetas maale agitaatoreid. Sõjalis-Revolutsioonilisse Komiteesse aga saadeti mõisade konfiskeerimise aktid.

Võimu üleminek nõukogude kätte toimus maal töölisklassi ja bolševike partei otsesel juhtimisel.

Töötav talurahvas tervitas nõukogude võimu. 29. oktoobril (11. novembril) võttis Pärnumaa maata ja vähese maaga talupoegade konverents vastu resolutsiooni: „Tervitame uut rahvavalitsust, asume tema platvormile ja abistame teda kõigi jõududega." Väätsa vallavalitsus saatis Tallinna Nõukogule kirja: „Väätsa vallavalitsus soovib vallarahva enamiku nimel vasturevolutsioonilise Ajutise Valitsuse kukutamise ja võimu nõukogude kätte mineku puhul teile, seltsilised — nõukogu liikmed, mehiseks tegevuseks kõige paremat kordaminekut! Meie oleme ühes teiega ja saadame üksmeelel hüüded kõigile: „Kõigi maade töölised, ühinege!" Meie loodame, et tsaariaegsed ametnikud tagandatakse ja pannakse tõsine vabadus, demokraatlik kord maksma."

Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee organiseeris vallanõukogude kaasabil Tallinna varustamist leivaga. Juba esimestel päevadel võttis Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee vastu otsuse kindla hinnaga mõisnikelt osta 20 000 puuda teravilja. Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee tegi ülesostjaile korralduse mitte tagasi kohkuda otsustavate abinõude eest. Neile anti direktiiv: „Mõisnike juures, kes vilja ei müü vabatahtlikult, peavad kokkuostjad teostama kokkuostu relvajõu kaasabil."

Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee esindajaile osutasid kohtadel suurt kaasabi sulased ja maatamehed. Kõikjalt hakkas Tallinna tulema mõisadest leivavilja. Ühtlasi anti hoop spekulantidele: spekulandid, riisujad ja marodöörid kuulutati rahvavaenlasteks.

Niihästi linnas kui ka maal toetusid Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee ja nõukogude täitevkomiteed laialdasele soldatite, madruste, tööliste, sulaste ja vähese maaga talupoegade hulkade abile. Sel ajal peeti kõikjal miitinguid, kus võeti vastu tervitusi nõukogude valitsusele ja Nõu-

kogude Täitevkomitee Sõjalis-Revolutsioonilisele Komiteele. Neis tervitustes kinnitas töörahvas nõukogude valitsusele oma ustavust ja valmisolekut kõigi tema juhendite täitmiseks. Nii saatsid Tallinna Tselluloosivabriku töölised kohe nõukogude võimu esimestel päevadel Petrogradi järgmise telegrammi: „Tervitame proletaarset valitsust, avaldame talle oma usaldust ning lubame talle täielikku toetust." Narvas peetud miitingult saadeti Petrogradi kiri: „Meie, Narva töölised ja soldatid, tervitame Petrogradi Sõjalis-Revolutsioonilist Komiteed tema vahvas võitluses kontrrevolutsiooni vastu. Avaldame uuele valitsusele usaldust ja lubame talle oma toetust." Eesti polgu 11. ja 12. roodu eesti soldatite resolutsioon kõlas järgmiselt: „Meie, eesti soldatid, toetame Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogusid. Tervitame kõiki seltsimehi, soldateid, madruseid ja töölisi, kes võitlevad eesliinil Kerenski vastu. Elagu nõukogude võim!"

Sellest, et eesti töötav rahvas toetas bolševistlikku parteid kui nõukogude võimu organiseerijat kõneleb ka see fakt, et 12.—14. (25.—27.) novembrini 1917. aastal peetud Asutava Kogu valimistel bolševikud said kõige rohkem hääli. Nad said Asutavas Kogus niisama palju saadikute kohti, kui kõik teised tollal Eestis olemasolevad parteid ühtekokku.

Töötav rahvas sai maa peremeheks. Ta hakkas ehitama uut elu ilma ekspluateerijaita ja rahvusliku rõhumiseta.

Kohe järgmisel päeval pärast proletariaadi relvastatud ülestõusu võitu Petrogradis, esitab eesti kodanlus provokatsioonilise loosungi Eesti lahkulöömiseks Venemaast, Eesti „iseseisvuse" hüüdsõna. Kodanlus oli arvamisel, et tal õnnestub välismaa kapitalistide abil nõukogude võimu Eestis maha suruda, kui Eestit Nõukogude Venemaa küljest lahti kiskuda.

„26. oktoobri õhtul", kirjutab Eduard Laaman oma raamatus „Eesti iseseisvuse sünd", „kui teated Petrogradi riigipöördest jõudsid Tallinna, vahetasid sel puhul Toompea lossis valitsuse esimehe K. Pätsi kabinetis maavalitsuse liikmed K. Päts, J. Kukk, V. Maasik jt. kubermangu komissari J. Poskaga mõtteid... J. Poska, kes kogu aeg,

nagu tema viis, vaikselt kuulanud, tähendas lõpuks: „Nüüd ei jää muud teed, kui Eesti iseseisvaks kuulutada" (lk. 177).

Sel nõupidamisel avaldasid kodanlikud tegelinskid lootust peatseks kapitalistide võimu taastamiseks Venemaal, ja nad soovitasid Eesti Venemaa küljest lahutada vaid ajutiseks „kuni Venemaal jälle demokraatlik kord jalule saab", nagu kirjutas E. Laaman, kes „demokraatliku korra" all mõistis kodanluse ülevõimu. Nii tõstab kodanlus kohe pärast nõukogude võitu esile idee: nõukogude valitsuse võimu Eestis mitte tunnustada kõrgema võimuna. Kodanlus otsustab kuulutada „Maapäeva" ainsaks kõrgema võimu kandjaks Eestis.

Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee oli teadlik reaktsiooni salasepitsustest, et Maapäeva juhid hauvad revolutsiooni vastu võitlemise plaane ja sepitsevad Eesti töörahva vastu salanõu. 12. novembril otsustas Nõukogude Täitevkomitee laiali saata ebademokraatlikel põhimõtteil valitud Eestimaa kubermangu ajutise „Maapäeva" ja kindlaks määrata Eesti Asutava Kogu valimised.

Kuid Maapäev ei võtnud Nõukogude Täitevkomitee otsust kuulda ja pidas 15. (28.) novembril koosoleku. Seda koosolekut nimetab eesti kodanlus ajalooliseks. Seal kuulutaski Maapäev ennast „ainsaks kõrgema võimu kandjaks Eestis". See oli veider, sest tol momendil ei omanud Maapäev ei Tallinnas ega kohtadel mingit reaalset võimu.

Kui Tallinna tehaseis saadi teada, et Maapäev on keeldunud end allutamast Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee otsusele ning jatkab koosolekuid, oli tööliste meelepaha piiritu. Kõikjal peeti miitinguid. „Dvigateli" töölised ütlesid oma resolutsioonis: „Maapäev pole rahva heaks midagi teinud. Ta on alati olnud kodanluse relvaks. Me nõuame tema viivitamatut laialisaatmist, sest see asutus ei ole rahvaesindus. Me nõuame, et Tallinna Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee täidaks meie tahet relvade abil. Maha reaktsiooniline Maapäev!" Vene-Balti tehaseis võeti vastu analoogiline resolutsioon. Bekkeri tehase töölised väljendasid, täis viha: „Maapäev koosneb eesti mustsajalisest kodanlusest. Me nõuame, et Maapäev saadetaks otsekohe laiali."

Samal päeval, 15. (28.) novembril kutsus sm. Viktor Kingissepp kokku Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee istungi. Tallinna tehaste saadikud andsid istungil üle tööliste nõudmise: Maapäev tuleb laiali ajada. Sm. Kingissepp tähendas oma kõnes, et Maapäev ei tunnista nõukogude võimu ja jätab nõukogude otsuse tema laialisaatmiseks täiesti tähele panemata. Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee otsustas: anda kogu Maapäeva asjaajamine üle Eestimaa Nõukogude Täitevkomiteele ning panna Maapäeva istungitesaal sissekäigu juurde valvepost, et takistada tema endistel liikmetel istungite jatkamist.

Samal päeval toimus Tallinnas nõukogu üleskutsel suur töörahva demonstratsioon. Mitmesuguseist linnajagudest liikus tööliskolonne Toompea suunas. Nende kohal lehvis punaseid kangaid pealkirjaga „Maha demokraatiavastane Maapäev!" Töölised laulsid revolutsioonilisi laule.

Viienda päeva keskpaiku kogunes lossi ette suurehulgalisi tööliskolonne. Siia tuli ka soldateid eesti polkudest, kes oma miitingul olid end üksmeelselt väljendanud Maapäeva laialisaatmise poolt.

Rahvaga täidetud väljak sumises vihaselt. Vabrikute, tehaste ja eesti polkude delegatsioon astus lossi valgesse saali, kus toimus kodanlike tegelinskite istung. Rahva esindajad võeti kodanlaste poolt vastu vaenulike hüüete ja solvamistega. Delegatsioon luges Maapäeva liikmeile ette töörahva ja eesti soldatite resolutsiooni.

Samal ajal aga oli väljakul miiting. Sõnavõtuga esines Viktor Kingissepp. Ta kõneles nagu alati tuliselt ja jõuliselt. Ta paljastas Maapäeva tõelist palet, kes „rahva nimel" kaitses rikaste huve. Ainult need, kes on valitud täieliku demokraatia alusel, võivad tegutseda rahva nimel, ütles Kingissepp. Siia on kogunenud rahvast. Kus aga on need, kes endid nimetavad rahvaesindajaiks? Nad on Toompea lossi peitu pugenud. Tulgu nad välja rahva ette ning andku aru oma tegudest.

Väljakult kostis heakskiitev sumin. Nad tulgu välja! Kuid Maapäeva liikmed ei tulnud veel nähtavale niipea. Lõpuks ilmus Jüri Vilms, tulevane kodanliku valitsuse peaministri asetäitja, ja luges kogeldes ette Maapäeva resolut-

siooni. See oli koostatud väljakutsuvas toonis. Maapäev teatas, et ta ei tunnusta nõukogude võimu ega soovi laiali minna.

Kogu väljakut valdas viha. Kostis hüüdeid: „Maha, maha, maha!" Rahvas nõudis Maapäeva viivitamatut laialiminekut. Rahva viha oli nii suur, et kui Maapäeva liikmed poleks lossist lahkunud, oleksid töölised ise lossi tunginud ja nad sealt vägivaldselt väljakule vedanud.

Lõpuks tulid Maapäeva liikmed väljakule. Nad vaatasid lahkudes aralt ringi, nende ümber aga sumises vihane rahvameri. Neid oleks tükkideks kistud, kui neid mitte Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu liikmed ja Kingissepp ise poleks omakohtu eest kaitsnud. Mõned kodanlikud tegelinskid said ikkagi kannatada.

Mõni päev hiljem, 19. novembril, ajas Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee laiali nn. „Eesti Maavalitsuse", kes, nagu öeldi nõukogu otsuses, „püüdis eesti kodanluse ja mõisnike huvides töörahva revolutsiooni võiduvilja hävitada."

Samal päeval toimus Maavalitsuse teenistujate koosolek. Nende teenistujate hulgas oli veel kodanluse agente, kes kaldusid nõukogude võimu käske saboteerima. Koosolekul võttis sõna Kingissepp. Ta ütles, et Maavalitsus on olnud takistuseks proletaarse revolutsiooni teel võidule Eestis ning ta tuleb seetõttu kõrvaldada. Kingissepp hoiatas, et kõiki saboteerivaid ametnikke, kes homme ei ilmu tööle, vallandatakse. „Kuid Maapäeva liikmete onupoegi muidugi tööle ei jäeta", ütles Kingissepp. Ametnikud otsustasid töötada.

Olles saanud kaotuse osaliseks Tallinnas, tegi kodanlus katset muuta Tartut võitluse tugipunktiks nõukogude võimu vastu Eestis.

Kontrrevolutsioonilise väljaastumise organiseerijaks nõukogude võimu vastu oli siin tuntud kodanlik tegelane Jaan Tõnisson. Tema poolt väljaantavas ajalehes „Postimees" kutsus ta avalikult üles mitte tunnustama nõukogude võimu. 19. novembril (2. detsembril) korraldas kodanlus nõukogudevastase meeleavalduse. Õhtul tungis rühm valgeid ohvitsere ja soldateid „Bürgermusse" hoonesse ja vallutas

selle. Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee saatis sinna rühma revolutsioonilisi soldateid ja töölisi, kes ajasid valged hoonest välja. 18 meest areteeriti. Samal päeval korraldati läbiotsimisi ning areteeriti veel 40 valgekaartlikku ohvitseri.

Kuid olukord Tartus jäi pingeliseks. Tartu Punakaardisalk ei olnud oma jõule kindel ning kutsus seetõttu Tallinnast välja abi.

Saanud Tartust abipalve, kogus Kingissepp otsekohe Tööliste Majja punakaartlasi. Kokku tuli umbes 300 meest. Kingissepp selgitas, et kodanlus kavatseb Tartus tõsta nõukogude võimu vastu mässu, ja et sinna on hädasti tarvis Sõjalis-Revolutsioonilisele Komiteele appi saata suurt töölissalka. Registreerus 250 meest. Kohe pärast koosolekut jagati välja padruneid, ning veel samal õhtul sõitis salk erirongis ja Kingissepa juhtimisel Tartusse.

Jõudnud Tartusse, toimetasid Tallinna punakaartlased ohvitseride ja kodanluse kortereis läbiotsimisi. Võeti ette operatsioon nõukogude-vastaselt meelestatud eesti tagavarapataljoni õppekomando vastu. Komando piirati sisse ja kõigilt soldateilt võeti püssid ära. Kell 9 õhtul peeti „Bürgermusse" saalis Kingissepa eesistumisel ohvitseride üle kohut. Ükski ohvitser ei julgenud Sõjalis-Revolutsioonilise Tribunali ees tunnistada oma poolehoidu kodanlusele. Ohvitserid lasti ausõna peale vabaks. Veel enne kohtuistungi lõppu sõitsid Kingissepp ja temaga koos tulnud punakaartlased Tallinna tagasi, kaasa võttes J. Tõnissoni ja kindral A. Tõnissoni. Tallinnas vabastati J. Tõnisson peagi allkirja vastu, millega ta lubas loobuda poliitikast.

Seega luhtus eesti kodanluse esimene katse nõukogude võimu kukutamiseks. Tal ei läinud korda Eesti töörahvahulki petta, hoolimata kõigist püüdeist kujutada oma võitlust nõukogude võimu vastu võitlusena „eesti rahva rahvusliku iseseisvuse eest". Eesti töörahvas mõistis, et „. . . rahvuslik lipp liidetakse siia juurde ainult masside petmiseks kui populaarne lipp, mis on sobiv rahvusliku kodanluse kontrrevolutsiooniliste tagamõtete varjamiseks" (J. V. Stalin. „Marksism ja rahvus- ning koloniaalküsimus", lk. 85).

Eesti töörahvas hakkas koos teiste Nõukogude Venemaa rahvastega rajama uut elu. Sügava mulje jättis eesti töölistele ja talupoegadele Lenini ja Stalini poolt kirjutatud „Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon", mis kuulutas, et tsaristlik rahvaste üksteise kallale ässitamise ja rahvaste rõhumise poliitika asendatakse Venemaa rahvaste vabatahtliku ja ausa liidu poliitikaga. Deklaratsioon kuulutas, et Rahvakomissaride Nõukogu otsustas oma tegevuse aluseks Venemaa rahvuste küsimuses võtta järgmised juhtmõtted: 1) Venemaa rahvaste üheõiguslikkus ja suveräänsus, 2) Venemaa rahvaste vaba enesemääramise õigus kuni lahkulöömise ja iseseisva riigi loomiseni, 3) kõigi ja igasuguste rahvuslike ja rahvuslik-usuliste privileegide ja kitsenduste kaotamine, 4) Venemaa territooriumil elavate vähemusrahvuste ja etnograafiliste rühmade arenemisvabadus.

Nõukogude võim võimaldas eesti töötavale rahvale ehitada nõukogude rahvaste vennalikus peres iseseisvat riiklust. Eesti töörahva tundeid väljendades seoses „Venemaa rahvaste õiguste deklaratsiooni" avaldamisega kirjutas „Tööline":

„Eesti iseseisev arenemine on võimalik ainult sel juhtumil, kui Venemaal on nõukogude võim... Nõukogude maal oleme rahvaste ühise pere üheõiguslikud liikmed. Meie iseseisvus on selles, et me võime oma asju ajada emakeeles ja et keegi ei sega end meie asjadesse." („Tööline", 30. novembrist (13. detsembrist) 1917. a.)

Teises artiklis kirjutas „Tööline":

„Kuidas tuleb nüüd seda enesemääramisõigust kasutada? — Nii, et eesti töörahvas ülevenemaalise kapitalismi surve alt ei langeks eesti kapitalistide surve alla. Eesti rahva rahvuslik enesemääramine tähendab võimu üleminekut eesti töörahva kätte, rahvavalitsuse sisseseadmist Eestis... 25. oktoobril võttis proletaarne revolutsioon kodanluselt võimu. Suveräänsus läks töörahva kätte. Eesti töörahvas sai suveräänsuse Eestis ja muutus selle peremeheks. Eesti töörahvas peab seda oma õigust, Eesti valitsemise ainuõigust kaitsma ja veel kord kaitsma." („Tööline", 2. (15.) detsembrist 1917. a.)

Kui eesti kodanlus tahtis enesemääramisõigust ära kasutada oma kitsasteks klassihuvideks, et panna oma ülevõim maksma töörahva üle ja saada õigust „oma" töörahva piiramata ekspluateerimiseks, siis Eesti töölised ja talupojad said Oktoobrirevolutsiooni tulemusena võimaluse enesemääramisõiguse kasutamiseks kogu töötava rahva huvides. Eesti töörahva huvid aga nõudsid tungivalt, et Nõukogude Eesti oleks üks osa Nõukogude Venemaa riigist, kes annaks eesti töölistele ja talupoegadele täieliku võimaluse oma asju iseseisvalt otsustada, vabalt arendada oma majandust ja kultuuri ning olla nõukogude rahvaste vennaliku pere üheõiguslikuks liikmeks.

III Ülevenemaaline Nõukogude kongress, kus seltsimees Stalin esines ettekandega rahvusküsimusest, võttis 24. jaanuaril 1918. aastal vastu Lenini ja Stalini poolt väljatöötatud deklaratsiooni Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi loomisest. Kongress kuulutas, et Vene Nõukogude Sotsialistlik Vabariik luuakse Venemaa rahvaste vabatahtliku liidu alusel kui nende rahvaste nõukogude vabariikide föderatsioon".

Iga Venemaal elav rahvas sai võimaluse nõukogude föderatsiooni raamides iseseisvalt (autonoomselt) rajada oma riiklus ja kultuur. Nõukogude föderatsiooni aluseks sai autonoomia nõukogude baasil. Eesti sai autonoomseks sotsialistlikuks nõukogude vabariigiks.

Esmakordselt 700 aasta jooksul sai eesti rahvas oma rahvusriikluse, oma riigi. Nõukogude riikluse esimene periood Eestis kestis väga lühikest aega: kolm ja pool kuud. Kogu seda perioodi iseloomustab uue nõukogude aparaadi loomine. Eesti kattus kiiresti uute võimuorganitega: mõisa-, valla- ja maanõukogudega. Nendele läks kogu võim kohtadel.

27. novembril (10. detsembril) 1917. aastal asutas Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee nõukogude kohtu. Kohtupidamine hakkas toimuma eesti keeles. Neis Eesti piirkondades, kus elanikkond ei kõnelnud eesti keelt, nagu näiteks Peipsi ääres, kehtestati kohtupidamise keelena vene keel. V. Kingissepa ettepanekul loodi rahvamiilits ja likvideeriti seisusliku korra riismed. Kaupmeeste ja

aadli-ühingute varandus läks rahva valdusse. Nii tehti lõpp nende igasuguste vonnide ja parunite eesõigustele, kes sajandeid olid Eestis moodustanud seisusliku ülemkihi.

III Ülevenemaalise Nõukogude Kongressi otsuste põhjal töötati Eestis välja „Eestimaa Töörahva Kommuuni põhiseaduse" projekt, mis avaldati 30. jaanuaril (12. veebruaril) 1918. aastal. See oli sisuliselt Eesti nõukogude riigi esimeseks nõukogude konstitutsiooni projektiks.

Põhiseaduse projektis öeldakse:

„1) Eesti Töörahva Kommuun on autonoomne osa Vene-Nõukogude Vabariigist . . .

2) Eesti Töörahva Kommuun on kõigi kohalike küsimuste otsustamises täiesti iseseisev, tal on tingimusteta õigus igal ajal Venemaast lahku lüüa, selleks teistelt rahvastelt või valitsustelt nõusolekut küsimata." Edasi järgneb „Põhiseaduse" projektis Eestimaa autonoomse vabariigi struktuur: kogu võim Eestis kuulub valla-, rajooni-, maakonna- ja linnanõukogudele. Valimised toimuvad ühetaolise, salajase, otsese hääletamisega. Valimisõigus on kõigil 18 aastat vanaks saanud isikuil, kes teevad ühiskondlikult kasulikku tööd ega kasuta palgalist tööjõudu. „Põhiseaduses" määratakse kindlaks valla-, rajooni-, maakonna- ja linnanõukogude võimupiirid, samuti nende valimise kord. Eestimaa autonoomse vabariigi kõrgemaks võimuorganiks määras „Põhiseadus" Üle-Eestimaalise Nõukogude Kongressi, kes valib Eesti Töörahva Kommuuni juhatuse, teiste sõnadega: Üle-Eestimaalise Tööliste, Talupoegade ja Soldatite Saadikute Nõukogu.

Töölised võtsid endale oma algatusel hoolitsemise peremeeste poolt mahajäetud käitiste eest. Nii loodi kohe esimestel päevadel pärast revolutsiooni Narva Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu juurde eriline komitee, mis hakkas Narva Kreenholmi Manufaktuuri varustama tooraainetega.

Kontrollides oma käitise tegevust hoidsid töölised ära vabrikute kuritahtliku sulgemise kapitalistide poolt, ei lubanud valmissaaduste ega toor- ja kütteainete tagavarasid välja vedada, ei lasknud kapitalistidel tootmist katkestada ja kaitsesid sisseseadeid. See oli töölistele suureks

kooliks. Nad õppisid käitisi juhtima ja tootmist organiseerima.

10. novembril tuli Tallinnas kokku töölisvanemate nõukogu, kes valis komisjoni, mida nimetati ajutiseks täitevkomiteeks tööliskontrolli teostamise alal. Komisjoni koosseisu kuulus tööliste ja soldatite saadikute nõukogust, ametiühingute büroo Keskkomiteest ja vanemate nõukogust, igaühest kaks esindajat, ja metallitöötlemise, laevaehituse, vaguniehituse ja keemiatööstuse tööliste hulgast, igaühest üks esindaja.

Komitee esimeheks valiti bolševik sm. Vennikas. Komitee koosseisu kinnitas Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee.

Ajutisele täitevkomiteele tehti ülesandeks ellu viia Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee otsus tööliskontrolli kohta, võideldes vabrikantide ja kapitalistide sabotaaži vastu ning panna käitistes maksma range distsipliin.

Ajutine täitevkomitee andis välja eriinstruktsioone tööliskontrolli teostamiseks. Instruktsioonis nr. 1 13. novembrist 1917. a. teeb ta vanemate nõukogudele korralduse valida 17. novembriks ümber vanemate nõukogud kohtadel, kusjuures valimistest võivad osa võtta kõik töölised ja teenistujad. Pärast ümbervalimisi nimetatakse Vanemate Nõukogu ümber Tööliskomiteeks. Instruktsioonis nr. 2 määrati kindlaks tööliskomiteede poolt loodavate kontrollkomisjonide töö iseloom.

Kõigis käitistes valiti kontrollkomisjonid. Kõikjal läksid läbi bolševike nimekirjad. Nii anti Vene-Balti tehaseis bolševike nimekirja poolt 2016 häält, sotsialistide-revolutsionääride nimekirja poolt aga ainult 102 häält.

„Dvigatelis" valiti kontrollkomisjoni 9 bolševikku. 23. novembril võtsid töölised oma kontrolli alla kogu arvepidamise, 26. novembrist alates aga kontrollisid töölised juba kogu tehast: toiduainetega varustamine, tellimiste vastuvõtmine jne. toimus tööliskomitee juhendite järgi.

„Dvigateli" tööliskomitee teotses väga aktiivselt. Ta pidas võitlust tugeva töödistsipliini eest. 29. novembril pöördus tööliskomitee kontrollkomisjon tehase tööliste, teenistujate ja meistrite poole erikirjaga: „Praegu, kus kogu riigielu juhtimine lasub töörahva õlgadel, on iga kodaniku

kohuseks kõigi jõudude pingutamine, et viia tootmine kindlale alusele... Seltsimehed, igasugused korrarikkumised tootmises tuleb otsekohe kõrvaldada".

Tööliskontrollilt läks nõukogude võim järk-järgult töölisjuhtimisele. Esimesena võeti tööliste juhtida „Dvigateli" tehas. Seda põhjustas asjaolu, et tehase administratsioon takistas kontrollkomisjoni tööd ja tööliste poolt taotletavat tootmise laiendamist. Tööliskomitee tõstis üles küsimuse, kas mitte võtta tehas täielikult üle, mis ka tehti. Tehast hakkasid juhtima töölised ise.

Varsti olid kõik tööstuskäitised Eestis natsionaliseeritud, nad muutusid rahva omanduseks.

Uue elu rajamisel kasutas eesti töörahvas laialdaselt vene rahva kogemusi. 14. (27.) detsembril 1917 tegi Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee otsuseks „saata Petrogradi delegatsioon üksikasjaliseks tutvumiseks riigikontrolli reorganiseerimisega".

II Ülevenemaalisel Nõukogude kongressil Lenini ettepanekul vastuvõetud maadekreet tõi eesti töötava talurahva ellu suure ajaloolise pöörde. Eestis kuulus suurem osa maast saksa mõisnikele — penirüütlite järglastele, kes tule ja mõõgaga olid XIII sajandil vallutanud eestlaste maa. Sellest ajast alates kastis eesti talurahvas oma higiga mitme pika sajandi kestel parunite põlde. Mõisnike maaomanduse likvideerimisega vabastas nõukogude võim eesti talupojad mõisnike võimu alt ning hävitas rahvusliku rõhumise aluse Eestis. See oli suurimaks sündmuseks eesti rahva ajaloos: tema sajandeid kestnud ootused ja lootused läksid täide!

II Ülevenemaalise Nõukogude Kongressi maadekreedi kohaselt kuulutas Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee kõik mõisnike maad ja mõisad rahva omanduseks. Täitevkomitee otsusel läksid nad vallanõukogude valdusse. Lühikese aja jooksul natsionaliseeriti Eestis üle tuhande suure mõisa. Seda sooritasid sulased ja vähese maaga talupojad ise.

Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee võttis vastu otsuse selle kohta, et kõik kuni 10-hektaarilised maatükid, mis vähese maaga talupojad olid mõisnikelt rentinud, vabastatakse rendimaksust. Kustutati kõik talupoegade võlad mõisnikele

ja pankadele. Selleks momendiks oli sääraseid võlgu kogunenud üle 40 miljoni kuldrubla.

See kõik kergendas muidugi tunduvalt töötava talurahva olukorda. Kuid need olid vaid poolikud abinõud. Eesti talupojad olid sõna tõsises mõttes maapuudusest lämbumas. Kehvtalurahvale, sulastele ja vähese maaga keskmikele tuli otsekohe ja täies ulatuses jaotada mõisamaid ning neid abistada — jällegi mõisade — veoriistade ja inventariga. Seda küsimust ei tohtinud edasi lükata ühekski päevaks.

Agraarküsimuses tegid eesti kommunistid suure vea. Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee ja parteiorganisatsioon ei võtnud tarvitusele energilisi abinõusid mõisamaade koheseks jaotamiseks maatameestele ja vähese maaga talurahvale. Selle asemel nad tegelesid sovhooside loomisega mõisadest. Sulased lootsid saada maad, kuid nad muudeti sovhoositöölisteks. Kohalikud võimud ei arvestanud seda, et sulaseil ja vähese maaga talupoegadel, nagu kõneles Lenin, püsib eelarvamus suurmajapidamiste vastu. Talupoeg mõtleb: „Kui on suurmajapidamine, olen järelikult jälle sulane". Muidugi on see ekslik. Aga talupojal on kujutlusega suurmajapidamisest seotud vihkamine selle vastu, mälestus sellest, kuidas mõisnikud rõhusid rahvast.

Eesti kommunistide vead maaküsimuses, mis tehti ajavahemikul 1917. a. oktoobrist kuni 1918. a. veebruarini, andsid end rängasti tunda ka Töörahva Kommuuni perioodil. Nõukogude riikluse esimesel perioodil Eestis tehtud vead õõnestasid keskmike ja kehvtalurahva poolehoidu töölisklassile Nõukogude võimu teisel perioodil.

Talupojad nõudsid tungivalt mõisamaade üleandmist. Oma lootusi maa saamiseks avaldasid talupojad ka maata ja vähese maaga talupoegade konverentsil, mille kutsus kokku Eesti bolševistlik organisatsioon. Konverents avati 1917. aasta detsembris Toompea Rüütlisaalis, mille seinu katsid saksa parunite vapid. Kogu olukord meenutas saadikuile saksa mõisnike äsjast peremehetsemist Eestis. Saali sügavuses punetas saksa ülemvalitsuse hukkumise ja eesti rahva vabaduse võidurõõmu sümbolina punalipp.

Konverentsile oli kokku tulnud saadikuid 150-st vallast. Neid tuli illegaalselt Tallinna isegi sakslaste poolt okupee-

ritud Saaremaalt. Konverents võttis vastu tervituse Rahvakomissaride Nõukogule ja selle esimehele V. I. Leninile.

„Meie, sulaste, maata ja vähese maaga eesti talupoegade saadikud," öeldi tervituses, „tervitame üksmeelselt tööliste ja talupoegade valitsust — Rahvakomissaride Nõukogu. On saabunud kauaoodatud aeg: parunite maa on muutunud rahvaomanduseks. Selle, millest ei tohtinud meie esivanemad ja meie ise rääkidagi, teostas revolutsioon nüüd ühe hoobiga. Tervitame teid, seltsimehed rahvakomissarid. Ärgem loovutagem jalatäitki maad rahvavaenlastele ja nende käsilastele! Me toetame igat teie revolutsioonilist sammu, mis on suunatud rahva hüvanguks ja rõhujate vastu... Elagu revolutsiooniline nõukogude valitsus!"

Saadikute tähelepanu keskpunktiks oli maaküsimus, küsimus sellest, kuidas teostada Eestis II Ülevenemaalise Nõukogude kongressi dekreeti. Kõneleja, Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee esindaja arendas Lenini seisukohtade vastast mõtet sellest, et mõisu ei tarvitse jagada, vaid et tuleks mõisade baasil organiseerida suuri riiklikke majandeid. Paljud talupojad ja sulased vaidlesid kõnelejale otsustavalt vastu ja nõudsid, et mõisamaid jaotataks kõigile, kes seda vajavad.

Konverentsil võttis sõna V. Kingissepp, kutsudes kiiremini likvideerima mõisnike maaomandust. Paljudes mõisades istusid alles parunid. Kingissepp ütles: „Mõisnikelt tuleb maa ära võtta. Kes sellega viivitab, on rahvavaenlane, sest ta toetab kontrrevolutsiooni". See oli täiesti õige juhend. Kuid seltsimees Kingissepp ühes kogu eesti bolševike organisatsiooniga tegi suure vea sellega, et ta mitte kohe ei hakanud maad kehvikuile, maata ja vähese maaga talupoegadele üle andma.

Konverents kuulas ära aruanded kohtadelt. Nende ettekanded andsid kujuka pildi sellest, kuidas arenes Eestis Oktoobrirevolutsioon maal. Saadikud jutustasid, et kõikjal on loodud maata ja vähese maaga talupoegade komiteed, kes kihutavad mõisnikke mõisadest minema. Sulased kolivad härrasmajadesse. Nõukogude võim, likvideerinud talupoegade võlad mõisnikele ja pankadele, kergendas tundu-

valt maatööliste olukorda. Elu on muutunud palju kergemaks.

Teated kohtadelt andsid tunnistust ägedast klassivõitlusest, mis Eestis oli käimas maal. Uue elu rajamist takistavad kulakud ja mõisnikud. Sangaste vallas kihutavad kulakud talupoegi Nõukogude vastu. Saadik Sootalu teatas, et hallparunid püüavad kehvikute üritustele igati vastu töötada. Tori valla saadik palus maale saata rohkem seltsimehi linnast, et need aitaksid kindlustada nõukogude võimu kohtadel ning organiseerida võitlust mõisnike ja kulakute vastu.

Selleks, et abistada maata ja vähese maaga talupoegi klassivaenlase kõrvaldamisel ning et kaitsta töörahvast mõisnike ja kulakute kättemaksu eest, otsustas konverents iga vallanõukogu juurde luua rahvamiilitsa — relvastatud Punakaardi salga.

Konverents kuulas ära sm. Viktor Kingissepa aruande elanikkonna varustamisest toiduainetega. Konverents lõppes 4. (17.) detsembri õhtul. See näitas veenvalt, et eesti töötav talurahvas näeb nõukogude võimus oma võimu, toetab teda ja usaldab temale oma tuleviku.

5. jaanuaril 1918. aastal avati Tallinnas maatööliste kongress. Sellest võtsid osa maatööliste poolt endistes mõisades loodud mõisanõukogude saadikud, kui ka eesti polkude soldatid — maatameeste esindajad. 530-st kongressist osavõtjast teatas 453, et nad on bolševikud või pooldavad bolševikke.

Väljendades eesti maatööliste meeleolu, võttis kongress vastu erakordselt tähtsa resolutsiooni poliitilise momendi kohta: „Vene revolutsiooni toetusel on eesti töötav rahvas võitnud endale vabaduse, ja seepärast peab eesti töörahvas tulevikus jääma tihedaimasse riiklikku ühendusse Venemaa tööliste ja talupoegadega". Kongress kuulutas oma resolutsioonis, et töörahva eesmärgiks on „mitte lahkulöömine Venemaa rahvastest, vaid nendega ühinemine üheks vennalikuks nõukogude riigiks".

See oli Eesti töörahva hääl.

Kongress saatis palava tervituse Vladimir Iljitš Leninile. Kongress arutas maaküsimust, põllutööliste kindlustamise,

nõukogude võimu tugevdamise (juttu oli rahvamiilitsast, Punakaardist jne.) täiskasvanute hariduse täiendamise, seemnete ja põllutööriistade soetamise küsimust jne.

Kongressi juhtis bolševike organisatsioon, kelle nimel esinesid kongressil V. Kingissepp, J. Sihver ja teised. Sm. J. Sihver esines ettekandega töörahva haridusküsimustest. Tema ettepanekul võeti vastu otsus luua mõisanõukogude juurde raamatukogud ja igas mõisas lugemistuba. Otsustati saata maakondadest valdadesse lektoreid ning kasutada mõisamaju ja parke lasteaedadeks.

Ettekandega nõukogude võimu kindlustamisest esines sm. V. Kingissepp. Tema ettekande kohta sõna võttes kutsus sm. J. Sihver viivitamata looma kohtadel Punakaarti ning andis rea praktilisi näpunäiteid: igas vallas olgu Punakaardi staap, maakonnakeskuses aga maakondlik staap, kel peab vallastaapidega olema alatine side. Punakaarti tuleb vastu võtta ainult ausaid puhta minevikuga inimesi. Punakaardi tuumaks peavad olema sulased ja vähese maaga talupojad.

Kingissepa ettepanekul võeti üksmeelselt vastu järgnev resolutsioon: „Töölisklassi võimu kõvendamiseks Eestis ja rahva kurnajate võimu uuesti jaluleseadmise vältimiseks peavad kõik töötajad viimseni sõjariistad haarama. Kõik maatameeste vallanõukogud peavad kiiresti organiseerima Punakaardi, maakonnanõukogude täitevkomiteed aga peavad valdade Punakaardi ühendama maakondlikuks Punakaardi armeeks. Kodanluselt, maa kulakuilt ja nende käsilastelt tuleb võtta sõjariistad."

Kongress näitas, et Eestis on maatöörahva hulgas olemas poliitiliselt küpsi ja võitlusvõimelisi ning nõukogude võimule ja bolševike parteile ustavaid organisaatoreid.

Määratu raskeist tingimustest hoolimata tegi Eesti nõukogude valitsus ära suure töö rahvahariduse alal. Koolides võeti tarvitusele emakeel. Kõik Eesti territooriumil elavad rahvused said võimaluse õppida oma emakeeles. 5. detsembril teatas „Tööline", et Tallinnas elutsevad rootslased avasid oma rahvusliku kooli ja said linnavõimudelt 2400 rubla toetust. Tõsteti kesk- ja kutsekoolide õpetajate palku. Tallinna gümnaasiumides avati töörahva lastele

paralleelklassid. Tallinna linnaraamatukogu jaoks assigneeriti lisasummasid raamatute ostmiseks, töörahva lastele hakati avama lastesõimi ja -aedu. Parimad hooned linnades andis nõukogude võim töölistele. Tallinnas anti Suure Karja tänava maja nr. 18 ametiühinguile Töölishooneks.

Uut elu rajas rahvas ise. Kõikjal võis märgata erakordset rahvahulkade tegevust, initsiatiivi ja töövaimustust. 14. novembril tõi „Tööline" paljuütleva märkuse Aserist: „Proletaarse revolutsiooni puhkemisega muutus Aseri tsemenditehase seesmine elu põhjalikult. Tundus nagu uue elu algamist... Võim võeti revolutsioonilisel teel enda kätte, asutati ajutine revolutsiooniline komitee, ajutine revolutsiooniline kohus ja valiti ümber miilits ning toitlusamet... Meistritelt konfiskeeriti sõjariistad... Viimastel päevadel jõudis Tallinnast kohale sõjariistade saadetis — 25 püssi, nii et lähemal ajal võib luua kindla rahvamiilitsa... Tehakse puhastustööd, pikkamisi, kuid järjekindlalt... Töölised arutavad elavalt klubi asutamise küsimust. Tehakse juba ettevalmistusi selle avamiseks..."

Samm-sammult edenes Eestis nõukogude elu. Nõukogude võim tundis juba kindlat pinda jalge all. Seetõttu otsustas Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee 12. jaanuaril 1918. aastal end tunnistada tühistatuks. Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee tühistamisega läks kogu võimutäius Eestimaa Nõukogude Täitevkomiteele.

1918. a. jaanuari keskpaigu toimus Tallinnas Eestimaa Nõukogude III kongress. Kongress tegi esimesi kokkuvõtteid nõukogude elu rajamisest Eestis. Täitevkomitee aruande kandis ette sm. V. Kingissepp. Ta andis lühikese ülevaate olukorrast Eestis pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu ja tegi teatavaks Maapäeva laialiajamise põhjused.

Aruanded kohtadelt andsid kujuka ülevaate nõukogulikust ülesehitustööst Eestis ja selle esimestest edusammudest. Tartu esindaja teatas, et Tartu maakonnas on mõisnikelt kõik mõisad, kokku umbes 50—60, ära võetud; on moodustatud Punakaart, kuhu kuulub 200 võitlejat; on sisse seatud kontroll pankade üle; natsionaliseeritakse

suuremad linna kinnisvarad. Narva esindaja kõneles kongressil abist, mida osutavad nõukogule kohalike vabrikute töölised. Haapsalus, nagu teatas selle saadik, on kõik mõisnike valdused läinud nõukogu kätte.

Eestimaa nõukogude kongress kutsus töörahvast tugevdama nõukogude võimu.

1918. a. jaanuar ja veebruar möödusid ägeda kontrrevolutsiooni intriigide vastase võitluse tähe all. Parunid, eesti kodanlus ja kulakud, — need kõik koondasid jõude, et anda hoop nõukogude võimule. Teatava hädaohu nõukogude võimule kujutasid eesti rahvuslikud väeosad, mis olid moodustatud, nagu mäletame, juba Ajutise Valitsuse poolt. Nad jäid ka pärast Oktoobrirevolutsiooni reaktsioonniliste ohvitseride juhatuse alla, kes püüdsid muuta eesti rahvuslikud väeosad võitlusvahendiks nõukogude võimu vastu. Oli aeg sellele kodanliku natsionalismi kantsile teha lõpp.

Detsembris 1917 toimus Tallinnas eesti sõjaväelaste konverents, millest võtsid osa eesti polkude ja parteiorganisatsioonide esindajad, meelsuselt bolševikud, menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid. Konverents oli väga tormiline, kuid mingisuguseid konkreetseid otsuseid ei tehtud. Lõppotsuse pidi tegema eesti sõjaväelaste kongress, mis taheti kokku kutsuda 1918. a. jaanuaris Tallinnas. Kongressi päevakorda võeti järgmised küsimused: Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee aruanne, Eesti valitsemise riiklik vorm jt.

Kongress avati 7. jaanuaril 1918 „Estonia" teatris. Peale Eesti rahvuspolkude saadikute tuli kongressile veel eesti soldateid mõnedest vene väeüksustest.

Nagu võiski oodata, arenes kongressil peamine võitlus riikliku valitsemise vormi ümber Eestis. Bolševikud avaldasid, et Eesti peab eesti töörahva huvides kuuluma Vene Nõukogude föderatsiooni koosseisu. Menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid, kes olid kodanliku natsionalismi kõnetoruks, hääletasid Eesti lahkulöömise eest Nõukogude Venemaast.

Selle tõttu, et kodanlusel, menševikel ja sotsialistidel-revolutsionääridel õnnestus jultunud demagoogia abil

tõmnata endaga kaasa suurema osa kongressist, lahkus bolševike fraktsioon terves koosseisus kongressilt. Eesti polkude revolutsiooniliselt meelestatud soldatite seas tekkis mõte oma kongressi kokkukutsumiseks.

13. jaanuaril 1918 avati Tallinnas Toompea lossi valges saalis sotsialistlike eesti sõjaväelaste kongress. Tervituskõne bolševike partei poolt pidas sm. V. Kingissepp. Ta ütles, et esmakordselt Eesti ajaloos asuvad eesti soldatid looma uut armeed, mis koosneb vabadest inimestest, kes teadlikult võtavad endile suure ülesande kaitsta rõhutud töötavate klasside huve. Sm. Kingissepp tähendas oma kõnes, et kevadel Eestis loodud polgud olid ainult eesti rahva rõhumise vahendiks ning loodi selleks, et maha suruda revolutsioonilist rahvast. Seejuures tuletas sm. Kingissepp meelde sündmust Viljandi ratsaväes, kus eesti rahvuslike väeüksuste ratsaväelased püüdsid laiali ajada nõukogu ja kohalikku sõjalis-revolutsioonilist komiteed. Sm. Kingissepp teatas, et kongressil seisab ees väga keerukas töö, kuid et see on töö ideaalide teostamiseks. See töö peab kindlustama kõiki revolutsiooni saavutusi ja andma töölisklassile lõpliku võidu kodanluse üle.

Kongress otsustas luua eesti rahva sotsialistliku armee. Saadeti tervitus Rahvakomissaride Nõukogule, milles öeldi: „Me panime aluse Eesti sotsialistliku armee loomisele, kes vaimustusega asub proletaarse revolutsiooni kaitsmisele välise ja sisemise vaenlase vastu." V. Kingissepp tegi ettepaneku välja anda kongressi manifest, mis töörahvale selgitab sotsialistliku armee loomise ülesanded. „See on armee, millele revolutsiooniline rahvas võib alati kindel olla", ütles sm. Kingissepp kongressi lõpul. Valiti eesti sotsialistlike sõjaväelaste nõukogu. Nõukogu koosseisu valiti ka Viktor Kingissepp.

25. jaanuaril (7. veebruaril) 1918 avaldati ajalehtedes sotsialistlike eesti sõjaväelaste nõukogu üleskutse kõigile eesti sõjaväelastele sotsialistlikku armeesse astumiseks. Üleskutses öeldi: „Kujunegu Eesti revolutsiooniline armee, mis on loodud ühiste jõududega ja Eesti tööliste ning sõjameeste vastastikusel toetusel kindluseks, mille vastu puruneb eesti kontrrevolutsioonilise kodanluse vastupanu!"

Tallinnas, Tartus ja Haapsalus hakati eesti rahvuspolkude baasil organiseerima uusi sõjaväeüksusi — sotsialistliku armee üksusi. Edukalt arenes sõjaväe värbamine Tallinnas. Enne sakslaste sissetungi loodi siin kolm roodu, kes koos Punakaardiga võtsid osa Tallinna kaitsmisest. Kuid bolševikud ei jõudnud eesti sotsialistliku sõjaväe loomist lõpule viia, sest maale tungisid saksa okupandid. Ka ei jõutud kodanlikke rahvuspolke enne sakslaste tulekut likvideerida.

Nõukogude võimu vastu Eestis ühines kaks vandenõu: eesti kodanluse vandenõu ja saksa parunite oma.

Detsembris 1917 ja jaanuaris 1918 korraldasid eesti kodanluse „Maapäeva" tegelased salajasi nõupidamisi, kus hauti plaane nõukogude võimu kukutamiseks Eestis. Kodanlikud natsionalistid jõudsid veendumusele, et nad omal jõul ei suuda nõukogude võimu Eestis kukutada, sest enamik rahvast on selle võimu poolt. Eesti kodanlus pani kõik lootused imperialistlike suurriikide abile.

Jaanuari lõpus 1918 sõitis Jaan Tõnisson Stokholmi. 4. veebruaril andis ta vastavate saadikute kaudu Inglise, Prantsuse ja Skandinaavia riikide valitsustele üle memorandumi, milles ta pisarsilmil palus abistada eesti kodanlust võimuletulekuks.

Võitlust võimu eest pidas eesti kodanlus nüüd „Eesti iseseisvuse" loosungi all, olgu et tal endalgi oli selge, et ta võib välisriikidelt saada abi ainult siis, kui ta Eesti annab nende käsutusse sõjategevuses Nõukogude Venemaa vastu. Kodanlik tegelane P. Olak arutas õige avameelselt „Tallinna Teataja" veergudel: „Tulevikus mõistab meie elu või surma otsuse Euroopa suurvõimude tahtmine. Arvavad nad, et neile on kasulikum, kui Eestimaa jääb Venemaa kubermanguks, siis jääb ta seks. Leitakse aga, et „Euroopa tasakaal" nõuab meie iseseisvust, siis saame selle."

Tehes silmi Entente'i riikidele ei pidanud eesti kodanlus põlastavaks ühtaegu kasutada ka saksa imperialistide abi nõukogude võimu kukutamiseks. Ta sõlmib suhteid Saaremaal asuvate saksa sõjavägedega.

Vandenõu nõukogude võimu vastu Eestis sepitsesid ka saksa parunid. Nemad omakorda lõid salajasi sidemeid Wilhelm II-ga ning palusid teda pealetungiga kiirutseda, purustada Eestis nõukogud ja tagastada neile nõukogude võimu poolt äravõetud maad ja varad. Selles abistas paruneid aktiivselt Maaliit — eesti kulaklike talupoegade liit. Seega võtsid saksa parunite vandenõust osa ka eesti reaktsionäärid.

Nõukogude võimu organid paljastasid saksa parunite vandenõu. 28. jaanuaril pandi Tallinna tänavaile välja teadaanne saksa parunite areteerimisest. Kohe järgmisel päeval avaldati ajalehtedes Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee läkitus, milles toodi üksikasju parunite vandenõust eesti rahva vastu. „Juba ammu on liikvel kuuldusi", öeldi teadaandes, „et Eestis kogutakse allkirju palvekirjale Wilhelm II kutsumiseks Eestimaad okupeerima. Avastati endiste parunite laialdane organisatsioon, mis saatis Wilhelmile parunite poolt allakirjutatud kirju, milles kutsuti Saksa sõjaväge Eestisse. Parunid tegelesid ka spionaažiga ning andsid Berliinile informatsiooni kohalike sõjaväeorganisatsioonide koosseisu kohta".

Edasi teatas täitevkomitee, et parunid valmistasid 15. veebruariks ette relvastatud ülestõusu nõukogude võimu vastu, milleks nad terves riigis organiseerisid valgekaarti ja salaühinguid, mis valmistasid ette relvastatud jõude nõukogude võimu kukutamiseks.

Parunite vandenõu likvideerimine toimus V. Kingissepa juhtimisel. Kutsuti rajoonide viisi kokku punakaardiväelasi, kellele tehti selgeks ülesanne areteerida kõik parunid kogu Eestimaal. Punakaartlaste koosolekul „Lutheri" vabrikus kõneles Viktor Kingissepp. Ta ütles: „Revolutsioon on hädaohus. Me peame kuulutama balti mõisnikest parunid lindpriiks. Nad on müünud Eesti saksa kodanlusele". Kingissepp jaotas punakaartlastele samas välja läbiotsimis- ja areteerimisõigusega volitusi. Punakaartlased moodustasid rühmad ning asusid ülesande täitmisele.

Kogu Eestis areteeritud saksa parunid saadeti Tallinna ja koguti sadamasse elevaatorisse. Seejärel saadeti nad ešelonidega Uuralisse. Saksa parunid jäid sinna 1918.

aasta aprilli- või maikuuni, misjärel nad Bresti rahulepingu põhjal saadeti Eestisse tagasi. Siin hakkasid nad saksa vägede ülevõimu ajal uuesti kurnama eesti rahvast.

*

Nõukogude Venemaa oli alles sõjaseisukorras Saksamaa ja Austriaga. Nõukogude võimu täielikuks kindlustamiseks oli tarvis sõda lõpetada.

20. novembril (3. detsembril) 1917. aastal algasid Brest-Litovskis rahuläbirääkimised. Kasutades olukorda, et noor nõukogude vabariik ei olnud võimeline sõdima, esitasid saksa kiskjad röövellikud rahutingimused. Nende tingimuste järgi pidid Saksamaale kuuluma Eesti saared, Riia laht ja Riia linn. Saksamaa külge pidid jääma tema poolt sõja ajal vallutatud Poola, Leedu, osa Lätist ja osa Valge-Venest. Nõukogude Venemaal ei olnud teist väljapääsu, kui need rängad tingimused vastu võtta. Ei olnud millegagi sõdida: rindel oli käimas stiihiline demobiliseerumine, ja sõjast kurnatud töörahvas janunes rahu. 8. (21.) jaanuaril tegi Lenin Keskkomitee istungil ettepaneku sakslaste tingimustega nõustuda. Ainult seesuguse raske ohvriga võis veel võita aega hingetõmbamiseks, mis oli nii vajalik nõukogude vabariigi kindlustamiseks ja Punaarmee loomiseks.

Läbirääkimiste ajal Saksamaaga Brest-Litovskis sõja lõpetamise kohta oli häid võimalusi Eestimaa nõukogude vabariigi päästmiseks saksa ikke alt, sest saksa delegatsioon ei nõudnud nõukogude vägede lahkumist Eesti mandrilt ja Liivimaalt. Lenin püüdis need võimalused viimse võimaluseni ära kasutada. Kuid Trotski reetlikkus tegi kõik need katsed võimatuks.

Reetur Trotski kokku mängides saksa imperialistidega, valmistas läbirääkimiste algusest peale ette alatut reetmist, mille ta hiljem ka teostas. Ta pani ette, et Nõukogude Venemaa teeks esilduse, et ta lõpetab sõja, loobub rahu tegemisest ja demobiliseerib oma armee, s. o. et ta avaks tee vaenlasele, jättes maa täiesti kaitseta.

Lenin nõudis algusest peale rahu allakirjutamist, ta nägi ette, et sellest keeldumisel Saksamaa oleks meid asetanud säärasesse olukorda, kus tuleks vastu võtta veel raskemad tingimused. Stalin oli täielikult Lenini seisukoha poolt.

Paljastades reetur Trotskit kirjutas Lenin veel enne läbirääkimiste katkemist:

„... Oma vägede äraviimisega saavutame seda, et loovutame Eesti Sotsialistliku Vabariigi sakslastele... Rahulepingu allakirjutamisega me ... säilitame ... sotsialistliku Eesti vabariigi ja avame võimaluse oma võitude kindlustamiseks... Kui sakslased hakkavad peale tungima, siis oleme sunnitud alla kirjutama igasugusele rahulepingule, kuid muidugi kujuneb ta siis kõige halvemaks." (Teosed, XXII kd., lk. 201.)

Partei Keskkomitee ning Lenini ja Stalini direktiividest hoolimata teatas reetur Trotski sakslastele Brest-Litovskis, et Nõukogude Venemaa ei kirjuta rahulepingule alla ning demobiliseerib oma armee. Sakslastele oligi just seda tarvis, nad katkestasid läbirääkimised ja asusid 18. veebruaril 1918. aastal pealetungile. Saksa väed liikusid edasi kogu rinde ulatuses, Balti merest kuni Musta mereni.

Eesti töörahvas jälgis läbirääkimiste käiku Brest-Litovskis mõistetava tähelepanelikkusega. 18. veebruaril 1918. aastal, kui Eesti kohale tekkis musta pilvena saksa kallaletungi hädaoht, kirjutas Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee Venemaa Föderatsiooni Rahvakomissaride Nõukogule:

„Täitevkomitee teatab Eesti rahva rõhuva enamiku nimel, et Eestimaa töörahvas ei jää osavõtmatuks, kui Saksamaa imperialistid teeksid katset Eestimaad oma alla võtta. Eesti tööline ja Eesti sulane ei taha Saksamaa rahva või Austria töölise vastu sõdida. Kui aga keskriikide valitsused püüavad vaba Eestimaa töörahva tahtmist vägistada, siis ei anna meie töölised ja talupojad endid Wilhelmile ja Hindenburgile armuanniks. Kõik Eestimaa töölised on sõjariistus. Igas mõisas ja igas külas organiseeritakse punast kaardiväge, ning kui Saksamaa junkrud ja röövlid astuvad Eestimaa töörahva kommuuni pinnale, siis leiavad nad iga põõsa ja iga künka taga sõjariistus töölisi, sulaseid ja

maatamehi, kes ei kaitse mitte mõisnike ja kapitalistide kasusid, vaid kes on valmis töötajate tõelise vabaduse ja vendluse eest andma oma elu... Me oleme halastamatud imperialismi teenrite vastu. Me vangistasime Eesti parunid, kes palusid Wilhelmit vallutada Eestimaa, ja hoiame neid pantvangidena kontsentratsioonilaagris. Teadku kõik vaba iseseisva Eestimaa vaenlased, et kõiki meie vastaseid, kes püüavad hävitada revolutsiooni võite, ja kes nad ka oleksid, ootab veel raskem saatus. Meil ei ole miljonilist sõjaväge ega sadu tuhandeid sõjariistu, kuid Eesti töölisel ja talupojal on revolutsioonilise proletaarlase mehisust ja südidust. Kuigi me oma vaenlase vastu ei saa võidelda lahtisel võitlusväljal, peame Saksa junkrute ja imperialistide vastu sissisõda. Langegem nagu meie esivanemadki, kes pidasid samasugust sõda Saksa rüütlite vastu 700 aastat tagasi, kuid ärgu Wilhelm oma soldateid ja töölisi petku sellega, nagu ihaldaks Eesti rahvas Eestimaa vallutamist.

Elagu Venemaa Nõukogude Vabariik!

Elagu vaba iseseisev Eestimaa!"

Sakslased tungisid Eestisse 20. veebruaril 1918. aastal. Nad ületasid Saaremaa ja Eesti maismaa vahelise väina ning maabusid üheaegselt mitmes kohas.

Nagu võiski arvata, osutusid kodanlikud natsionalistid selleks „viiendaks kolonniks", kes tasandas sakslastele teed Tallinna. Juba ööl vastu 18. veebruari saatis Haapsalus asuva I eesti polgu komandör Pätsi nõusolekul ja heakskiitmisel ohvitseri Kuressaarde saksa vägede staapi. Ohvitser kinnitas sakslastele, et kui nad maabuvad Haapsalus, siis liitub polk saksa okupantidega. Kuivõrd see hõlbustas sakslastele nende ülesannet, tõendab fakt, et nad muutsid isegi oma löögi suunda. Nad saatsid põhja poolt tuleva korpuse mitte Pärnu, et seal ühineda Saksamaalt tulevate vägedega, vaid otse Läänemaa rannikut mööda Tallinna.

Kodanlikud natsionalistid abistasid kõikjal sakslasi edasiliikumisel ja Eesti okupeerimisel. Saksa kindralstaap avaldas teadaande eesti polkude ülemineku kohta sakslaste poole. Eesti väeüksused ründasid reaktsiooniliste ohvitseride juhtimisel nõukogude vägesid. 20. veebruaril

tungis I eesti polk Vormsi saarel nõukogude sõduritele kallale. Ööl vastu 22. veebruari tungis eesti rahvuslike väeosade pataljon Tartus nõukogude vägedele kallale. Tallinnast ida pool rikkusid kodanlikud natsionalistid raudtee ja muutsid sellega nõukogude vägede olukorra tunduvalt halvemaks.

Nõnda puhastasid kodanlikud natsionalistid saksa okupantidele teed ja olid tegelikult viimaste eelväeks võitluses nõukogude vägede vastu. Kodanlikud natsionalistid andsid omakasupüüdlikel eesmärkidel eesti rahva täielikult selle kõige kurjema vaenlase — saksa röövvallutajate — kätte.

Sakslased liikusid edasi.

21. veebruaril kuulutas Lenin Nõukogude valitsuse nimel sotsialistliku isamaa hädaohus olevaks. Rahvakomissaride Nõukogu kutsus kogu töörahvast asuma kodumaa kaitsmisele saksa imperialistide eest, kes tahtsid nõukogude võimu lämmatada ja kapitalismi taastada.

Lenini üleskutsele reageeris silmapilkselt ka töörahvas Eestis, mille kohal hõljus hirmus hädaoht. Eesti töörahvas tõusis oma maad kaitsema. Vastupanu organiseerijaiks saksa röövvallutajate vastu olid eesti bolševikud.

21. veebruaril pöördus Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee kõigi maakonna- ja vallanõukogude poole nõudmisega, et need mobiliseeriksid kõik jõud vastupanule okupantide vastu. Tehti ettekirjutus, et iga vallanõukogu koguks otsekohe kokku punakaardiväelasi ja kõiki neid, kes on valmis vabatahtlikult preisi junkrute kallaletungi tagasi tõrjuma ning et nad ta saadaksid otsemaid Tallinna. Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee tegi samuti korralduse kõigi punakaardiväelaste relvastamiseks. Valda lubati korra alalhoidmiseks jätta vaid kõige hädavajalikum arv sõdureid, mitte üle kümne.

„Eesti nõukogude valitsus", oli öeldud Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee läkituses, „kutsub kõiki neid, kellele Eesti ja töörahva vabadus on kallis, kõiki, kes on valmis selle eest ennem surema kui jälle muutuda preisi junkrute ja balti parunite orjadeks, tõusta üles võitlusele Eesti töörahva punase lipu all".

Niipea kui Tallinnas saadi teada sakslaste sissetungist Eestisse, kogunesid linna bolševikud ja punakaardiväelased Oleviste rahvamajja. Saal oli tungil täis. Kõik olid hirmsa teate mõju all. Sakslased on juba Eestis, on tarvis organiseerida vastupanu, viibimata, praegu kohe! On kaalul revolutsiooni saatus, kogu töörahva saatus. Kõik bolševikud, kõik töölised — püssi alla!

Töölised said kohe vintpüssid ja sinelid, nad läksid tänavale, moodustasid rivi ning tõttasid raudteejaama, kus neid rongid juba ootasid. Oli otsustatud anda sakslastele lahing Keila jaama piirkonnas, kus olid vanad, juba tsaariajal ehitatud kindlustused. Siia voolas kokku Punakaardisalku, äsjaloodud sotsialistliku armee roode. Nad asusid lahingupositsioonidele.

23. veebruaril, s. o. kaks päeva pärast seda, kui Lenin kutsus kogu nõukogude rahvast vastupanuks sakslaste vastu, toimus eesti punakaardiväelaste kokkupõrge saksa okupantidega Keila jaama juures. Sakslased külvasid Tallinna kaitsjad üle marutulega. Mõned Punakaardisalgad kaotasid kuni veerandi oma koosseisust. Sakslased ründasid tihedate ahelikkudena. Nad võeti vastu kuulipildujatulega.

Punakaardisalkade vastu võitlesid hambuni relvastatud saksa regulaarväeosad. Töölised ei suutnud kaua vastu pidada. Sakslased tungisid kaitsest läbi ja liikusid Tallinna poole. Võitluses Keila pärast langes noor silmapaistev organisaator bolševik Alice Tisler. Oma vaprusega paistis silma Punakaardiväe salkade juht A. Põld, kes hiljem oli kommunistliku diviisi teise brigaadi komandöriks ja kes langes 1920. aastal lõunarindel, ning palju teisi.

Lenin ja Stalin pidasid Eestit meeles neil raskeil ja ohtlikel päevil, kus nõukogude võimu saatus rippus juuksekarva otsas. Nad jälgisid pingsalt Eesti territooriumil toimuvate võitluste käiku ning saatsid sinna oma juhendeid.

Sakslased lähenesid kiiresti Tallinnale. Sadamas laaditi rutuliselt käitiste sisseseadeid ja relvi laevadele. Sinna asusid ka töölised, kes ei tahtnud saksa ikke alla elama jääda.

23. veebruari õhtul ilmusid saksa ratsavägi ja mootorratturid Kapa-Kohila piirkonda (30 versta Tallinnast lõuna pool), kust üks osa neist läks ida poole, et vallutada Tallinnast kagu poole minev Tartu maantee. Öösi peeti Tallinnas kõigi Punakaardi staabi liikmete ja bolševike Tallinna komitee ühine istung. Otsustati Tallinnasse viivaile teedele panna välja tõkkeid ning tarvitusele võtta abinõusid, et sakslaste ja eesti valgekaartlaste kätte ei satuks punakaardiväelaste nimekirju, kirjavahetust vallanõukogudega jne.

Järgmisel päeval läks olukord raskemaks. Sakslased olid jõudnud otse Tallinna alla. Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee võttis vastu otsuse evakueerimiseks. Kasutades olukorda, kus nõukogude võim oli lahkunud ning saksa okupandid polnud veel jõudnud Tallinnat vallutada, tõttasid kodanluse ja selle sabas sõrkivate kokkuleppeparteide liidrid Toompeale, et välja kuulutada „Eesti Vabariik".

Kodanluse poolt moodustatud Ajutine Valitsus ruttas välja andma nelja käskkirja, milles mõisnikele ja kapitalistidele lubati mõisad ja natsionaliseeritud varandused tagasi anda. Sel moel said saksa parunid jällegi sama maa peremeesteks, mille nõukogude võim oli teinud rahvavaraks.

Nende käskkirjade väljaandmisega lõppeski Ajutise Valitsuse „tegevus", kes püsis ametis vaid mõned tunnid. Alles 25. veebruari hommikul lugesid pastorid kõigis kirikuis ja koolides ette Ajutise Valitsuse manifesti selle kohta, et Eesti on „iseseisev demokraatlik vabariik", kuid lõunaks oli see „valitsus" Tallinna sissemarssinud saksa vägede poolt juba laiali aetud.

Eesti kodanlus lootis, et sakslased usaldavad talle kannupoisi osa saksa okupatsioonivõimude juures Eestis, kuid tema lootus ei täitunud. Kindral Seckendorff ajas Ajutise Valitsuse otsekohe laiali. Tol korral saksa okupandid veel ei vajanud eesti kodanlike natsionalistide teenuseid.

Kodanlus võttis sakslased Tallinnas vastu oma ja saksa lippudega. Kindral Seckendorff tegi korralduse eesti lip-

pude viivitamatuks mahavõtmiseks. Ajalehed „Päevaleht" ja „Sotsiaaldemokraat" suleti.

Tartu vallutasid sakslased eesti kontrrevolutsiooni aktiivsel kaasabil. Eesti rahvusliku polgu kodanlikult meelestatud pataljonide survel olid Tartu Nõukogu Täitevkomitee liikmed sunnitud 22. veebruaril linnast lahkuma. Võim läks kohaliku kodanluse ja mõisnike esindajate kätte.

„Uus võim hakkas töötama koos saksa parunitega", loeme „Pravda" kirjutisest (nr. 39 — 2. märtsist 1918. aastal). „Uue linnavalitsuse etteotsa asus endine linnapea Kriisa, kes kogus kokku linnavolikogu kodanlikud liikmed istungeiks".

Eesti kodanlus ja saksa parunid võtsid pühapäeva hommikul Tartusse saabuva saksa väesalga vastu suure hiilgusega. „Organiseeriti rongkäik," loeme samast kirjutisest, „mis eesti kodanlusega eesotsas ja eesti rahvuslippude all liikus mööda Riia maanteed linnast välja sakslastele vastu. Linna tagasitulek oli väga pidulik, millest annab tunnistust juba see, et kõrvuti saksa väesalga ohvitseridega sõitsid kohaliku valgekaardi peamehed. Kodanlus tervitas oma päästjaid „hurraa"- ja „hoch"-hüüetega. Kuid juba viivu aja pärast lasti eesti sini-must-valge rahvuslipp raekojalt alla ja selle asemele ilmus saksa lipp. Saksa väeosad jõudsid linna kell 11 hommikul. Juba tunni aja pärast seisid kõigil tänavail saksa patrullid. Kell 2 päeval algas kohus areteeritute üle, keda sakslased olid vahistanud pealetungi ajal."

Edasi kirjeldatakse Tartus toimunud hirmsaid sündmusi: „See oli midagi painajalikku... Areteerituid oli 80 inimese ümber. Neile pandi süüks mõisa vallutamise organiseerimist ja raudteetammi purustamise katset. Areteeritud viidi Emajõe kaldale... Seal lasti nad vabaks ja neile öeldi, nad võivad minna. Olles eemaldunud vaevalt mõnikümmend sammu, seadsid saksa soldatid endid laskevalmis ning kostis kogupauk. Lumi muutus verest punaseks ja kümned läbilastud kehad väänlesid surmakrampides lumel, kuni neid lõpuks surm päästis kannatustest. See pilt ei kao enam kunagi pealtnägijate meelest."

Sakslased saatsid ühe väesalga Rae valda ja tapsid ära töölisvanemate nõukogu terves koosseisus. Õhtul saadeti mõned karistussalgad ümbruskonna mõisadesse.

„See tapmiste ja purustamise verine bakhanaal toimub Tartus, toimub kogu Eestimaal ja kogu Baltikumis . . ." — sellega lõpeb „Pravda" kirjutis.

Sakslased vallutasid kogu Eesti. Ainult Narva juures peeti nad 23. veebruaril kinni. Noore Punaarmee väesalgad andsid saksa okupantidele Narva ja Pihkva all vastulöögi. See päev saigi Punaarmee sünnipäevaks.

Narva pidas vastu kuni 4. märtsini. Pealtnägijad jutustavad, et kohalikud kodanlased, kes võtsid sakslasi juubeldades vastu, tulistasid punakaartlasi selja tagant. Sakslaste tagalas algas partisanisõda. 2. märtsil 1918. aastal tõi ajaleht „Donetski Proletari" järgmise märkuse:

„Petrogradi tuleb teateid ägedast partisanisõjast, mis on alanud Tallinna ja Pihkva piirkonnas tegutsevate saksa vägede tagalas. Meie poolt võtavad võitlustest osa peamiselt punakaardisalgad, keda sakslased on Venemaast ära lõiganud. Partisanisalgad rikuvad raudteid, purustavad raudteetamme ja võtavad saksa järelsalkadelt ära relvi. Praegu algas partisanisõda Tallinna piirkonnas, kus tegutsevad Tallinna punakaartlased . . ."

Sakslased vallutasid peale Eesti ka suuri maa-alasid Ukrainas ja Baltimail ning ähvardasid Petrogradi.

Lenin ja Stalin nõudsid kohest rahusõlmimist, et päästa revolutsioon. Kuid olles vallutanud määratu suure territooriumi, esitasid sakslased, nagu seda Lenin oli ette näinud, veel palju halvemad tingimused ning nõudsid muuseas ka Eestimaa ja Liivimaa liitmist Saksamaa külge. Nüüd pärast Trotski alatut reetmist ei olnud enam mingit võimalust Eestimaa päästmiseks saksa ikkest. Suure kibedusega ütles Lenin neil raskeil päevil: „Kui me anname ära Soome, Liivimaa ja Eestimaa, ei ole revolutsioon kadunud" (Teosed, XXII kd., lk. 258). Lenin nägi juba siis ette, et Nõukogude Venemaa, kui ta on saanud aega hinge tagasitõmbamiseks ning on tugevnenud, kisub vennasrahvad välja saksa imperialismi küünte vahelt.

Rahulepingule kirjutati alla.

„Trotski ja Buhharini reetlikkus läks Nõukogude vabariigile kalliks maksma. Läti, Eesti, rääkimata Poolast, läksid Saksamaa külge, Ukraina eraldati Nõukogude vabariigist ja muudeti Saksa vasallriigiks (sõltuvaks riigiks)." („ÜK(b)P ajaloo lühikursus", lk. 264.)

Sellega lõppes nõukogude võimu esimene etapp Eestis.

KOLMAS PEATÜKK

Saksa okupatsiooni tulemusena hakkas Eestis valitsema keskaegne saksa militaristlik kord.

Elanikkond jäi igasuguseist poliitilistest ja kodanikuõigustest ilma. Võimutses kõige oheldamatum avalik terror. Rahva soove ignoreerides määrasid saksa anastajad oma äranägemise järgi eesti rahva oleviku ja tuleviku.

„Eestimaad, Liivimaad ja Kuuramaad", kirjutas hiljem oma mälestustes saksa vägede ülemjuhataja Hindenburgi parem käsi kindral Ludendorff, „tuli ühendada üheks sõjaväeringkonnaks „Baltikum". Leedule jäid tema endised piirid. Ma soovitasin seda poliitikat, mida me seni teostasime Kuuramaal, laiendada ka Eestimaale ja Liivimaale. Ma taotlesin saksa kultuuri mõjul üleskasvatatud eestlaste ja lätlaste ühendamist üheks riigiks, mida oleksid juhtinud sakslased." (E. Ludendorff, „Minu mälestused sõjast 1914—1918", lk. 221.)

Saksa anastajad kavatsesid Eesti muuta Saksa asumaaks. Selleks töötasid nad välja eesti rahva saksastamise ja hävitamise kava.

Väheseis veel säilinud keskkoolides seati sisse preisi õppekavad. Kõigis kohtuis ja administratiivasutustes pandi ametliku keelena maksma saksa keel, olgugi et valdav enamik elanikkonnast ei osanud saksa keelt.

Okupandid püüdsid füüsiliselt hävitada aktiivse osa töörahvast, kõik, kes nõukogude võimu ajal võtsid osa poliitilisest elust. Tartus lasti ilma kohtu ja juurdluseta maha 300 eesti töölist. Verine arvete õiendus revolutsionääridega käis Narvas ja Rakveres. Kogu Eestis lasksid sakslased maha ja poosid nõukogude aktiviste.

Saksa okupandid taastasid täielikult mõisnike maaomanduse ja feodaal-pärisorjusliku talupoegade ekspluateerimise. Asumiselt tagasitulnud parunid tasusid sulaseile ja talupoegadele kätte. Asunud oma mõisadesse, kehtestasid nad sulaseile 15-tunnise tööpäeva. Sulane ei tohtinud mõisnikult töötasu suurust päridagi. Suurem osa põllutöölistest töötas ainult näljatoidu eest. Sulaseil ei olnud õigust oma töökohta vabatahtlikult vahetada. Parunid läksid nii kaugele, et nad mõisades seadsid uuesti sisse ihunuhtluse. XX sajandil ärkas Eestis jälle ellu sünge pärisorjus.

Tuhandeid eestlasi viidi sundkorras Saksamaale tööle. Neid veeti sinna valve all, kohapeal aga koheldi neid sunnitöölistena: suleti öösiks kasarmuisse ja aeti tööle konvoi saatel. Neid kasutati kurnavaimate tööde juures: kaevandustes, suhkruvabrikuis, suhkrupeediistandustes, mõisnike majapidamistes. „Nende töötingimused on hirmsad," loeme ühest dokumendist, „tööpäev on piiramata, töötasu ja toitlustamine on nagu vangidel; nad on suletud tööliskasarmuisse, mis kujutavad endast tõelisi vanglaid".

Sakslased riisusid Eestit häbematuimal kombel. Nad vedasid Saksamaale kõike väärtuslikku: tööstustoorainete tagavarasid ning vabrikute ja tehaste sisseseadeid. Sakslased vedasid Eestist välja põllumajandussaadusi, jättes kohaliku elanikkonna nälgima. Kõikjal teostasid saksa sõjaväevõimud laastavaid rekvireerimisi. Kogu maaelanikkonda maksustati erimaksuga. Tegelikult võtsid sakslased kõik tasuta. Nad panid ühe valla Viljandimaal maksma kontribuutsiooni „munade ja või lohaka andmise eest".

Okupandid võtsid kõik kariloomad arvele. Loomi võis tappa ainult sakslaste loal, kusjuures kaks kolmandikku kõige paremast lihast läks sakslastele, ja ainult üks kolmandik kõige halvemat liha oli loomaomanikul õigus jätta endale. Peale maksude pidid talupojad täitma töökohustust. Eriti koormav oli okupatsioonivägede transportimise kohustus ja teedeehituse kohustus.

Saksa okupandid hävitasid Eesti tööstuse. „Saksa okupatsioon pillas Eesti vabrikuproletariaadi laiali", kirjutas

Viktor Kingissepp oma raamatus „Iseseisvuse ikke all". „Tööliste arv langes 71,5 protsenti! See katastroof tabas kõige rängemini suurettevõtteid ja just neid tööstusharusid, mille töölised on Eesti töörahva klassivõitluses alati juhtivat ja otsustavat osa etendanud. Metallitööliste arv langes 90,1 protsenti ja puutööliste arv — 71,4 protsenti."

Kõige raskemad hoobid andsid okupandid Tallinna töösturele. Kui enne okupatsiooni Tallinna käitistes töötas 40—50 000 töölist, siis oli neid 1918. a. novembris vaevalt 4—5000. Üheksa kümnendikku Tallinna töölistest ja rohkem kui kolmveerand kogu Eesti vabrikuproletariaadist olid saksa okupatsiooni tõttu laiali aetud. See andis end tunda revolutsioonilise võitluse arenemises: Eesti proletariaadi nõrgenemine aitas kodanlusel saavutada võidu Eesti kodusõjas novembrist 1918 kuni jaanuarini 1919.

Seega lõi saksa okupatsioon eesti kodanlusele soodsa pinna võimuhaaramiseks, millest on juttu allpool.

Hoolimata julmast sõjadiktatuurist ja Eestis võimutsevast hirmsast terrorist pidas töörahvas võitlust okupantide vastu. Seda võitlust juhtis kommunistlik partei, kes oli läinud sügavale põranda alla, kuid kelle organisatsioonid asusid kõigis Eesti linnades ja alevites. 1918. a. oktoobris toimunud okupeeritud piirkondade kommunistliku organisatsiooni konverentsil teatas Eestimaa esindaja oma ettekandes:

„Mis puutub meie kommunistliku partei põrandaalustesse organisatsioonidesse okupeeritud Eestimaal, siis on neid olemas peaaegu kõigis linnades ja alevites. Pealeselle on organiseeritud peaaegu kogu Pärnu maakond ja osaliselt Tallinna maakond. Tartu maakonnas on organiseeritud vaid kolm valda (s. t. on olemas organisatsioone kolmes vallas — **J. S.**). Kokku kuulub meie kommunistlikku parteisse Eestimaal umbes 400 liiget. Kõigi organisatsioonide koosseis on puht proletaarne. Tuleb juhtida tähelepanu sellele, et põrandaaluseisse organisatsioonidesse on võetud ainult kõige usaldusväärsemaid, kogenumaid ja aktiivsemaid seltsimehi, et vältida provokatsiooni võimalusi, olgugi et seda meie hulgas seni pole märgata olnud, kuigi mõned põrandaalused on sattunud okupatsioonivõimude kätte ning on heidetud vanglasse. Meie tegevuse kesku-

seks on Tallinn; seal me anname välja üleskutseid töölistele kui ka saksa soldatitele ja madrustele. Seniajani on kohapeal trükitud eesti keeles kolm üleskutset ja saksa keeles kuus... Mis puutub elanikkonna meeleolusse ja sümpaatiasse, siis need on kogu Eestimaal rõhuvas enamuses meie, kommunistide kasuks. Linnatöölised ja külakehvikud ei jõua ära oodata nõukogude võimu tagasitulekut." (Ajaleht „Žizn Natsionalnostei" nr. 1, 9. novembrist 1918.)

Juunis toimus bolševike juhtimisel trükiladujate poliitiline streik.

12.—13. septembril algas Tallinnas üldstreik. Petrogradis ilmuv eesti ajaleht „Tööline" avaldas streigist järgmisi üksikasju:

„Mõne nädala eest esitasid Tallinna töölised vabrikantidele nõudmise töötasu tõstmiseks. Peremehed vastasid ähvarduste ja kümnetunnise tööpäeva sisseseadmisega. Vastuseks esitasid töölised ühise nõudmise, ähvardades vastasel korral ühepäevase streigiga. Vastust ei tulnud... Vabrikuis ja tehaseis kuulutati välja üldstreik. Tööle jäid vaid üksikud töölised. Streigi algul andis kommunistliku partei Tallinna organisatsioon välja üleskutse töölistele ja saksa sõjaväeosadele. Viimaseid kutsuti üles ühinema demonstratsiooniga ja proletariaati toetama. Üleskutsel oli edu. Suur osa soldateid ja madruseid sümpatiseeris streikijatega. Saksa soldatid korraldasid Noblessneri tehaste juures streikijaile poolehoidu avaldava demonstratsiooni, tervitades streikijaid hüüdega: „Tervist, seltsimehed!" Okupatsioonivõimud sattusid segadusse. Sõjaväge nad ei usaldanud... Tegevuses olid ainult politseinikud. Streikijail õnnestus siiski korraldada demonstratsioone ja välkmiitinguid." (Ära toodud „Pravdas" nr. 209, 19. septembrist 1918.)

Seltsimees Stalin, kes tähelepanelikult jälgis töörahva võitlust sakslaste poolt okupeeritud territooriumil, kirjutas:

„On juba tekkinud esimesed revolutsiooni tundemärgid okupeeritud piirkondades. Streigid Eestis, meeleavaldused Lätis, üldstreik Ukrainas, üldised revolutsioonilised käärimised Soomes, Poolas, Lätis, — kõik need on esimesed

pääsukesed. Pole kahtlust, et revolutsioon ja nõukogude valitsused neis piirkondades on lähema tuleviku küsimus." (Teosed, IV kd., lk. 169.)

Kõigis Tallinna lehtedes ilmus järgmine teadaanne, mis näitab, kuivõrd laialdane oli eesti kommunistide töö massides.

„Ööl vastu 15. oktoobrit kleebiti tänavaile üleskutsed allkirjaga „Eestimaa kommunistliku (bolševike) partei komitee Tallinnas", kus öeldi, et varsti tuleb tagasi bolševike valitsus, et siis algab verine võitlus kõigi sakslaste vastu... Sõjaväeosad suruvad halastamatu valjusega maha igasuguse sõnakuulmatuse katse... Kindralleitnant ja väejuhataja Seckendorff."

Selles jultunud teadaandes oli siiski tunda seda ärevust, mis valdas saksa okupante, kui nad nägid eesti töörahvast tõusmas võitluseks vabaduse eest.

„Kommunistlik propaganda on viimasel ajal haaranud kogu Eestimaa. 29. oktoobril, tsaari kuulide läbi 1905. aastal hukkunud seltsimeeste mälestuspäeval, andis Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee välja üleskutse eesti töörahvale, milles kutsuti katkestama sel päeval töö ja korraldama miitinguid hukkunud seltsimeeste mälestuseks ning protestimiitinguid saksa okupantide surve ja valge terrori vastu. 12. novembril lasti miitinguil kõnelda ainult kommunistide esindajail". („Žizn Natsionalnostei" nr. 3, 24. novembrist 1918.)

Oktoobris algasid käitistes Tallinna tööliste saadikute nõukogu valimised.

Ukraina, Krimmi, Valge-Vene, Leedu, Läti ja Eesti okupeeritud territooriumi töörahvas vaatas lootusrikkalt Nõukogude Venemaa poole, olles veendunud, et talle tuleb sealt abi tema võitluses sõltumatuse eest, tuleb vabastus saksa imperialistide rõhumisest. Nõukogude Venemaa kasutas energiliselt ära puhkeaja, mida talle oli võimaldanud Bresti rahu. Ta kogus jõude vältimatuks võitluseks saksa imperialistide vastu ja nende poolt vallutatud nõukogude maa-alade vabastamiseks.

Sel ajal, kui okupeeritud piirkondade töörahvas, kellelt olid võetud kõik õigused, närbus saksa imperialistide ikke

all, alustasid Nõukogude Venemaa töölised ja talupojad sotsialistlikku ülesehitustööd. Nõukogude võim riigis muutus kindlamaks, ta saavutas esimesi edusamme: loodi Punaarmee ja tärkas taas ellu tööstus. Nõukogude võimu edusammud tekitasid suurt ärevust lääne imperialistide ning eriti Entente'i imperialistide seas, kes kartsid, et lääne töörahvas järgib Venemaa tööliste ja talupoegade eeskuju ning kukutab kapitalistide võimu. Seepärast otsustasid Entente'i imperialistid likvideerida revolutsiooni kolde — Nõukogude Venemaa — ning alustada selle vastu relvastatud interventsiooni. Samal ajal kogusid ka Venemaal jõude need, kellelt Oktoobrirevolutsioon oli võtnud ülevõimu ja rikkused. 1918. aasta esimesel poolel ühinesid mõlemad — välised ja sisemised — nõukogudevastased jõud. Lõppes puhkeaeg ja algas kodusõda — Nõukogude Venemaa tööliste ja talupoegade sõda välis- ja sisevaenlaste vastu.

1918. a. lõpul oli Nõukogude vabariigi ümber tekkinud tulirõngas, moodustatud mitmest rindest. Kogu Kesk-Volgamaa, Uurali ja Siberi kuni Kaug-Idani vallutas nõukogude võimu vastu mässu tõstnud tšehhi korpus. Kaug-Idas võimutsesid jaapani imperialistid. Põhjas maabusid inglise okupantide väed. Põhja-Kaukaasias vallutas kindral Denikin suured maa-alad. Donil kindlustas end saksa imperialistide abiga kasaka-ataman Krasnov. Taga-Kaukaasia vallutasid türgi ja saksa väed, Kaspia-taguse maa-ala aga inglise imperialistid. Ukraina, Valge-Vene ja Baltimaad olid endiselt saksa imperialistide ikkes.

Mobiliseeriti kõik Nõukogude vabariigi jõud nõukogude võimu päästmiseks. Nõukogude rahva eesotsas, kes oli tõusnud Isamaasõjaks välismaise interventsiooni kallaletungi ja seesmise kontrrevolutsiooni jõudude vastu, seisis bolševike partei. Nõukogude Venemaa relvastatud jõud, mida juhtisid Lenin ja Stalin, jagasid vaenlastele ühe hoobi teise järel. Võitlusest nõukogude võimu eest Nõukogude Venemaa territooriumil võtsid osa ka tuhanded eestlased, kes olid põgenenud Eestist saksa okupatsiooni eest. Eesti kommunistlikud polgud võitlesid mitmesuguseil rindeil. Esimene Tallinna polk võitles valgete vastu Uura-

lis. Bolševike partei Uurali komitee autasustas seda polku mehisuse ja vapruse eest au-punalipuga. Tartu polk võitles Vologda rindel. Pataljon eesti soldateid võitles inglise vägede vastu Arhangelski piirkonnas. 1918. a. juuli keskpaigas kutsuti Moskvasse kokku Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei eesti osakondade konverents, millest võtsid osa Punaarmee eesti väeosade esindajad. Konverentsil otsustati luua uusi eesti puna-laskurpolke.

Juba ammu enne Saksamaa purustamist nägi bolševike partei ette saksa imperialismi krahhi. Nõukogude võim valmistus andma saksa imperialismile hoopi, kohe kui selleks on kujunenud soodus olukord. 1918. a. sügisel saabus kauaoodatud silmapilk saksa röövvallutajate purustamiseks. Punaarmee valmistus pealetungiks Baltimaade ja Ukraina vabastamiseks.

Suurt tähtsust võitluse arendamiseks nõukogude võimu kehtestamiseks Baltimail omas esimene okupeeritud piirkondade kommunistide konverents, mis peeti 19.—24. oktoobrini 1918. aastal Moskvas seltsimees Sverdlovi juhtimisel. Konverentsil viibisid Eesti, Läti, Valge-Vene, Leedu ja Poola põrandaaluste bolševistlike organisatsioonide esindajad. Tervitusega bolševike partei Keskkomitee poolt esines sm. Sverdlov. Ta rõhutas vajadust kõige tihedama sideme säilitamiseks okupatsiooni all olevate piirkondade ja Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei vahel. „Töö okupeeritud alade ja meie partei vahel on ülisuure tähtsusega," ütles seltsimees Sverdlov. „Meie eesmärgiks on kõigi nende organisatsioonide kokkuliitmine. On tarvilik, et lähtudes partei ühiseist ülesandeist oleks alati tunda side meie parteiga."

Kõik eesti punased polgud koondati läände, Baltimaadele lähemale. VK(b)P Keskkomitee Eesti büroo kuulutas välja eesti kommunistide mobilisatsiooni ning pöördus kõigi Nõukogude Venemaal elavate eestlaste poole üleskutsega astuda eesti kommunistlikesse polkudesse.

1918. a. novembri esimesel poolel tõugati Saksamaal keiser Wilhelm II troonilt. Rindeil purukslöödud Saksa armee kapituleerus Entente'ile.

Nõukogude valitsus teatas 13. novembril 1918. aastal pidulikult Bresti rööpvrahu tühistamisest. Dekreedis kõigile Venemaa rahvaile ning kogu okupeeritud piirkondade ja maade elanikkonnale ütles Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee: „Tervitades kõigi saksa imperialismi ikkest vabastatud piirkondade elanikkonda, kutsub Vene Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik kõiki nende piirkondade töörahva hulki vennalikku liitu Venemaa tööliste ja talupoegadega ning lubab neile täielikku ja kindlat toetust nende võitluses sotsialistliku tööliste ja talupoegade võimu kehtestamise eest nende maal".

Okupeeritud piirkondade töörahvas tõusis kõikjal võitlema nõukogude võimu taaskehtestamise eest. Seltsimees Stalin kirjutas tollal, et „piirimaadel, kes olid kogenud kõiki okupatsiooni koledusi, tekkis ülitugev tung vene proletariaadi ja tema riikliku ehitustöö poole". (J. Stalin, Teosed, IV kd., lk. 226.)

Inglise ja prantsuse imperialistid püüdsid nõukogude võimu taastamist Baltimail, Valge-Venes, Ukrainas ja Taga-Kaukaasias takistada. Seal viibis alles saksa vägesid, keda Entente otsustas sel eesmärgil ära kasutada.

Kui inglise ja prantsuse imperialistid nõudsid Saksamaalt tema poolt okupeeritud maa-alade puhastamist läänes (Prantsusmaal, Belgias jne.), siis esitati talle sootuks teised nõudmised, kui kõne alla võeti tema poolt okupeeritud maad idas. Vaherahu kohustas Saksamaad lahkuma maa-aladelt idas alles siis, kui „liitlased tunnistavad, et selleks on saabunud aeg, arvesse võttes nende maa-alade siseolukorda". („Uusima aja rahvusvaheline poliitika", I jagu, lk. 195.)

Entente kavatses Baltimaid kasutada interventsiooni arendamiseks Nõukogude Venemaa vastu, kes kujutas endast tuletorni kogu Euroopa proletariaadile. „Eesti ja Leedu, Ukraina ja Krimm, Turkestan ja Siber, Poola ja Kaukaasia ning lõpuks Venemaa ise ei ole võitluse eesmärgid, vaid kahe jõu: imperialismi, mis püüdis kinnitada orjusiket, ja sotsialismi, mis võitles orjusest vabastamise eest — surmavõitluse areenid", kirjutas tol ajal seltsimees Stalin oma artiklis „Kaks leeri". (Teosed, IV kd., lk. 232.)

Võitluses nõukogude võimu vastu osutusid Entente'i imperialistide truiks teenreiks okupeeritud maa-alade kodanlikud natsionalistid. Kõikjal olid kodanlikud natsionalistid valmis müüma „oma" rahvaste sõltumatust, et vaid säilitada oma ülevõim.

Eesti kodanlus ei olnud erandiks. Juba 1917. aastal sõlmis ta sidemed Entente'i imperialistidega, et endile kindlustada nende abi võitluses eesti töörahva vastu. 1918. a. algul lõid eesti kodanlikud tegelased Petrogradis oma salajase esinduse, kelle ülesandeks oli sidemete sõlmimine Entente'i riikide diplomaatiliste esindajatega. Veebruari keskpaiku sai nimetatud „Eesti esindus" Petrogradis teate, et Inglise valitsus tunnustab Maapäeva Eesti esindajaks. Mais 1918. aastal võttis Inglismaa isegi vastu sakslaste poolt veebruaris laialisaadetud Eesti „Ajutise Valitsuse" poolametliku diplomaatilise esindaja. Samuti talitasid Prantsusmaa ja Itaalia.

Eesti kodanluse ja Entente'i maade vahel loodi mitte ainult diplomaatilised, vaid ka sõjalised sidemed. Inglise okupatsiooniväe koosseisu, kes maabus Nõukogude Venemaa põhjasadamas Murmanskis, kuulusid ka Laidoneri poolt värvatud eesti leegionärid. Sama Laidoner saatis eesti ohvitsere Koltšaki ja Denikini teenistusse võitluseks nõukogude võimu vastu.

Saksa okupatsioonivõimud, olles avastanud eesti kodanluse sidemed Entente'iga, avaldasid mõnedele kodanlikele tegelastele isegi survet. Augustis 1918. aastal areteerisid sakslased Pätsi ja mõned teised kodanlike erakondade juhid. Kui aga maapind saksa okupatsioonivõimude jalge all Eestis lõi kõikuma, pöördusid nad abi saamiseks kodanlike natsionalistide poole, kes solvamist unustades võtsid saksa kindrali Seckendorffi käest alandlikult vastu loa sakslaste endi poolt 1918. aasta veebruaris laialiaetud Eesti Ajutise Valitsuse tegevuse uuendamiseks. 11. novembril kuulutas Ajutine Valitsus, et ta alustab uuesti oma tegevust.

Kodanlikud natsionalistid ruttasid Eestit kuulutama Venemaast lahkulöönud „iseseisvaks vabariigiks". Seltsimees Stalin paljastas juba siis selle „iseseisvuse" tõelise mõtte:

„. . . Proletaarse Venemaa ja imperialistliku Entente'i vahel puhkenud elu ja surma peale käiva võitluse olukorras on piirimaadel võimalikud ainult kaks teed:

k a s koos Venemaaga ja siis — piirimaade töörahvahulkade vabanemine imperialistlikust rõhumisest;

v õ i koos Entente'iga ja siis — vältimatu imperialistlik ike.

Kolmandat teed ei ole. Nõndanimetatud sõltumatute Gruusia, Armeenia, Poola, Soome jne. nõndanimetatud iseseisvus on ainult petlik illusioon, mis varjab nende, lubatagu ütelda, riikide täielikku sõltuvust ühest või teisest imperialistide rühmast." (J. Stalin, „Marksism ja rahvusning koloniaalküsimus", lk. 91—92.)

Kodanlikud natsionalistid tõukasid Eesti imperialistlikku ikkesse. Nad tahtsid Eestis säilitada kodanlikku korda. Kuid Eesti töörahvas oli kõigest hingest Nõukogude Venemaa poolt. Nad ajasid saksa okupandid välja mitte selleks, et võtta oma turjale „oma" kodanlus ja imperialistlik Entente, vaid selleks, et jäädavalt vabaneda imperialistlikust rõhumisest ning et kehtestada oma maal nõukogude võim ja ehitada sotsialismi.

Konflikt eesti töörahva ja kodanlike natsionalistide vahel kasvas päevast päeva ning arenes välja kodusõjaks.

Eesti kodanlik Ajutine „valitsus" tugines algul saksa tääkidele. Ta sõlmis kokkuleppe pärast Saksa novembrirevolutsiooni Tallinnas loodud tagurliku saksa „madruste ja soldatite" saadikute nõukoguga. Selle kokkuleppe järgi võtsid sakslased endale „korra valvamise Eestis". See nõukogu, mis muide oli tööriistaks Saksamaa suurkapitali käsilaste saksa reformistide käes, nõustus jätma rühma okupatsioonivägesid Narva, et takistada eesti töölistel, kes olid lahkunud kodumaalt saksa okupatsiooni ajal, Eesti proletariaadile appi tulemast. Sakslased, kes olid varsti sunnitud Eestist lahkuma, varustasid tol ajal loodavaid eesti kodanlikke väesalku ohtrasti relvastusega ning andsid neile isegi soomusautosid. Vastutasuks nende teenete eest ei teinud Eesti „Ajutine valitsus" Saksa vägedele takistusi igasuguse vara väljavedamiseks Eestist Saksa-

maale. Tegelikult andis kodanlus Eesti saksa okupantidele paljaksriisumiseks.

Sel ajal, kui eesti kodanlus, kartes jääda „oma" rahvaga silm silma vastu, sõlmis liidu ja mitmesuguseid kokkuleppeid saksa okupantidega, et pikendada nende Eestis viibimise aega, pidas eesti töörahvas kõige otsustavamat võitlust saksa okupantide maalt väljaajamiseks.

Eestit vapustasid tugevad töölisstreigid. 8. novembril korraldasid Tallinna töölised suure demonstratsiooni. Nad tulid revolutsioonilisi laule lauldes raekoja juurde. Ka järgmisel päeval oli Tallinna proletariaat tänaval. 12. novembril korraldasid Tallinna töölised suure demonstratsiooni loosungi all: „Sakslased Eestist välja!", „Maha kodanlik valitsus!". Saksa sõjavägi ja eesti ohvitserid avasid töölistele püssidest ja kuulipildujaist tule. Töölistel polnud relvi, kuid nad sööstsid, täis viha, mõrvarite kallale. „Dvigateli" töölised kiskusid saksa sõdureilt kuulipilduja ja purustasid ta samas vastu tänavakive.

12. novembri demonstratsioon näitas, et Eesti töölisklass on kodanliku riigi loomise vastu ning et ta oli jäänud ustavaks Venemaa proletariaadi ühisele võitlusele nõukogude võimu eest, sotsialismi eest. 12. novembri demonstratsioon näitas ka seda, et Ajutine Valitsus ei suuda kuigi kaua vastu pidada oma jõududega: tal tuli juba oma võimuloleku teisel päeval end kaitsta oma rahva eest välismaa tääkidega. „12. november", kirjutas Viktor Kingissepp oma raamatus „Iseseisvuse ikke all", „on ajalooliseks tõenduseks, et töölisklass juba kodanliku valitsuse hälli juures seisis leppimatu vaenlasena".

Novembri keskpaiku saabub Viktor Kingissepp illegaalselt Tallinna. Ta asub proletariaadi poolt okupantide ja kodanluse vastu peetava võitluse etteotsa. Kommunistid arendavad ülielavat tegevust. Vabrikuis ja koosolekuil esinesid avalikult agitaatorid-kommunistid. 17. novembril hakati Tallinnas legaalselt välja andma ajalehte „Kommunist". Kommunistide juhtimisel lõid töölised Tallinna Töörahva Saadikute Nõukogu, panid oma! jõul maksma kaheksatunnise tööpäeva ja viisid läbi terve rea poliitilisi vabadusi.

17. novembril toimus Tallinna Nikolai gümnaasiumi saalis suur rahvamiiting, mis võttis vastu kommunistide poolt esitatud resolutsiooni. Selles resolutsioonis teatasid töölised, et nad usaldavad ainult oma töölisvalitsust. „Seepärast ütleme kodanlikule valitsusele: on küllalt töörahva petmisest. Töölised tahavad ise juhtida oma saatust. Seepärast elagu Eesti töörahva nõukogud!" loeme selles resolutsioonis.

19. novembri õhtul toimus esimene Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu koosolek. Hoolimata kodanluse ähvardustest kinnitas Tallinna Nõukogu avalikult oma sõprust Nõukogude Venemaa rahvastega. Tallinna Nõukogu pöördus Venemaa proletariaadi poole järgmiste sütitavate sõnadega:

„Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu tervitab Venemaa proletariaati, kes on rohkem kui aasta raskeis oludes kogu maailma imperialistide vastu võideldes suutnud säilitada oma vabadust. Eesti kodanlus on meid reetnud välismaistele röövvallutajaile. Eesti töörahvas sirutab vennaliku käe Venemaa töörahvale võitluseks ühise vaenlase vastu, Nõukogude Eesti vabariigi eest."

Tallinna proletariaat pöördus Nõukogude Venemaa poole abisaamiseks võitluses saksa okupantide ja oma kodanluse vastu.

Revolutsioonilise liikumise võimsa tõusu ees tundis eesti kodanlus surmahirmu. Saksa väed lahkusid Eestist. Eesti kodanlusele ei olnud „Eesti iseseisvus" ilma Saksamaa okupatsioonivägedeta mõeldav. Eesti ei olnud veel saksa okupatsiooni koledustest virgunud, kui kodanlus talle juba sepitses inglise okupatsiooni ahelaid.

Inglis- ja Prantsusmaale saadetakse saatkondi abipalvega. Eesti kodanlaste saatkonna juhataja Prantsusmaal Karl Pusta pöördub Prantsuse peaministri Clemenceau' poole kirjaga, milles ta lipitsevalt väljendab oma veendumust, et „nüüdsest peale on Baltimaade saatus ausate ja õilsate kaitsjate käes". Karl Pusta anub Entente'ilt Eesti kodanlikule valitsusele abi „korrahoidmiseks", s. o. revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks. (Vt. ajaleht „Žizn Natsionalnostei" nr. 4, 1. detsembrist 1918. a.) Ajutine

Valitsus saadab kodanlikud tegelased E. Laamani ja F. Kulli Stockholmi taotlema seda, et liitlased teeksid sakslastele korralduse, et need ei kiirutseks Eestist lahkumisega.

„Kõik patenteeritud isamaalased ja iseseisvuslased olid valmis Eestit ükskõik kellele ära sahkerdama, et ta aga mitte töötavale rahvale ei saaks," paljastas reetureid Viktor Kingissepp.

Inglise imperialistid võtsid abipalved kuulda. See vastas täielikult nende Nõukogude Venemaa vastase interventsiooni kõvendamise plaanidele. Inglise laevade retkest Eesti vetesse osavõtnud komandör oma ettekandes 15. veebruaril 1928. aastal Londonis ütles avalikult:

„Vastuseks Eesti abipalvele otsustas Briti valitsus saata Baltimaile merejõud, mis koosnesid kergeristlejate eskaadrist, eskaadrimiinilaevade flotillist ja transportlaevast vintpüsside ja laskemoonaga. Eskaadrit juhatas kontradmiral Alexander Sinclair... Sinclair saabus 28. novembril kuuenda kergeristlejate eskaadriga Kopenhaageni ja kuulis siin bolševike pealetungist piki rannikut Tallinnale (jutt on eesti Punaarmee pealetungist Narvast Tallinna, millest kõneldakse allpool — J. S.). Seetõttu asus admiral Kopenhaagenist viivitamata teele ida poole, kavatsusega nende vasakust tiivast mööduda. Teel jooksis üks ristleja miini otsa ja vajus põhja". („Morskoi Sbornik" nr. 1 1929. a.)

Eesti kodanlus hirmutas töölisi inglise okupatsiooniga. Tööliste viha oli piiritu. Bolševistliku partei Tallinna komitee kutsus töölisi 20. novembril, Maapäeva istungi avamise päeval, korraldama üldstreiki. 20. novembril streikis 4000 töölist. Seisid peaaegu kõik Tallinna käitised: „Luther", „Krull", sadam, „Dvigatel", Balti Puuvillavabrik.

22. novembril 1918. aastal kõlasid Narva all esimesed paugud. Eesti polgud, mis olid loodud Nõukogude Venemaal saksa okupatsiooni eest põgenenud töölistest ja talupoegadest, ruttasid koos vene väeosadega eesti proletariaadile appi, et ühiste löökidega kihutada Eestist välja saksa okupantide väed, kõrvaldada kodanlik valitsus —

rahvusliku reetmise valitsus — ja päästa Eesti inglise okupatsioonist.

Lahing Narva pärast kestis 22.—28. novembrini 1918. aastal. Võitlused olid väga rasked. Narva jõe paremal kaldal asetsev Jaanilinn oli tugevasti kindlustatud. Teda piiras elektriga laetud traattõke. Seetõttu otsustas nõukogude väejuhatus vallutada Narva hoobiga lõunast, vaenlase Narva väekoondise selja tagant. See ülesanne anti Eesti 2. Viljandi polgule. Polk läks tähelepandamatult teisele kaldale, sooritas 18-kilomeetrilise teekonna üle soo ning oli 28. novembril poolteise kilomeetri kaugusel linnast.

„Hakkas juba koitma," jutustab Narva lahinguist osavõtnud sm. Kanger, kes juhatas Eesti Punaarmee 2. Viljandimaa polgu üht pataljoni. „Oli tarvis kiirutseda. Eesti Revolutsioonilise Sõjanõukogu liige bolševik Jaan Sihver, kes sammus polgu ridades, pöördus sõdurite poole tulise kõnega. Rünnak algas. Eesti punaarmeelased moodustasid üle kilomeetri pikkuse ahela. Me lähenesime vaenlase tulistamispunktidele ega teinud sealjuures ühtki lasku. Nüüd hakkasid meie kuulipildujad ragisema, ja lahing algas. Sakslased tulistasid suurtükkidest otsesihtimisega. Seltsimees Sihver langes. Vaenlase tuli tekitas meile suurt kahju, kuid punaväelased võitlesid haruldaselt mehiselt. Hoolimata sakslaste visast vastupanust vabastasime meie päeva lõpuks Narva".

28. novembri õhtul tungis Eesti Punaarmee Narva. Kogu elanikkond tuli välja vabastajaid tervitama. Valitses üldine rõõm, linn oli punalippude ehtes. Järgmisel päeval oli Narva lahingus langenud 80 Viljandi polgu võitleja pidulik matus. Sm. J. Sihver sängitati jõe kaldale Pimeaeda.

Samal ajal alustas Punaarmee pealetungi Pihkvale, et hakata vaenlasest puhastama ka Lõuna-Eestit. Punaarmee, kelle koosseisus võitles Eesti kommunistlik polk, vallutas 25. novembril Pihkva. Lahingus Pihkva pärast löödi puruks vene valgekaartlaste Põhjakorpus, mis oli loodud veel keiserliku Saksamaa ajal võitluseks Nõukogude Venemaa vastu. Korpus taandus Lõuna-Eestisse, rööv ides teel kohalikku elanikkonda.

29. novembril, Narva vallutamisele järgneval päeval moodustati Eesti Revolutsioonilise Komitee otsusel Eesti nõukogude valitsus — Eesti Töörahva Kommuun. Samal päeval kuulutas Eesti Töörahva Kommuuni valitsus eri manifestiga iseseisva Eesti Nõukogude Vabariigi loomisest. Manifestis öeldi:

„Seltsimehed töölised ja maatamehed, punased väed ja kõigi Eesti linnade, maakondade, külade ja mõisade töörahvas! Olete ise oma vabaduse ja õnne sepad. Ainult teie võite asutada Eesti vabariigi nõukogusid, puhastada vaenlastest töörahva kodumaa ja kaitsta seda kallaletungi eest.

Seltsimehed, ees seisab viimne võitlus.

Võit on meie käes, kõik relvade juurde! Kõik Punaarmeesse! Edasi võidu eest!"

See oli üleskutse kõigile Eesti töölistele ja talupoegadele ülestõusuks okupantide ja kodanliku valitsuse vastu. Raadio andis Nõukogude Eesti valitsuse läkituse edasi kapitalistlike maade soldatitele ja töölistele.

„...Eesti proletariaat tõusis oma rõhujate vastu ja seadis Eestis sisse nõukogude võimu. Eestimaa Töörahva Kommuuni valitsus tegi korralduse kuulutada kehtivaks kõik nõukogude võimu dekreedid, mis olid välja antud enne maa okupeerimist saksa imperialistide poolt. Maa, vabrikud, tehased, raudteed, kõik Eestimaa rikkused kuuluvad nüüdsest peale töötavale rahvale. Proletariaat on jälle Eestimaa peremees.

Kuid noort Nõukogude Eestit ähvardab surmaoht. Ja ainult suur Venemaa vabariik toetab noort vabanenud Eestit, teda aidates ja innustades oma võitlusega kõiki Eesti töölisi ning sulaseid töörahva vabastamisele. Eesti valitsus on kindlasti veendunud, et mitte ükski tööline, mitte ükski teadlik sõdur ei lähe Eesti revolutsiooni kägistamisele".

Punaarmee tungis kõikjal edasi lääne suunas, vabastades saksa okupantidest ja kodanlikest natsionalistidest Ukraina, Valge-Venemaa, Läti, Leedu; Nõukogude punalipp lehvis Dvinski ja Riia kohal, Minski ja Harkovi kohal. 29. novembril 1918 saatis Lenin ülemjuhatajale seltsimees

Stalini poolt koostatud telegrammi, milles ta märkis vajadust igati toetada Ukrainas ja teistes maades loodud nõukogude valitsusi, kelle ülesandeks oli tugevdada nõukogusid kohtadel. Selles telegrammis kirjutasid Lenin ja Stalin:

„Meie vägede edasiliikumisel läände ja Ukrainasse luuakse oblasteis ajutised valitsused, kelle ülesandeks on tugevdada nõukogusid kohtadel. Sel asjaolul on see hea külg, et ta võtab Ukraina, Leedu, Läti ja Eesti šovinistidelt võimaluse vaadelda meie väeosade liikumist okupatsioonina ja loob soodsa õhkkonna meie vägede edasiminekuks. Ilma selle asjaoluta satuksid meie väed okupeeritud aladel võimatusse olukorda, ja elanikud ei võtaks neid vastu kui vabastajaid. Seetõttu palume anda vastavate sõjaväeosade juhtivale koosseisule juhendid selle kohta, et meie väed igati toetaksid Läti, Eesti, Ukraina ja Leedu ajutist nõukogude valitsust, kuid muidugi mõista, ainult nõukogude valitsust". („Lenini Kogumik", XXXIV, lk. 53.)

Narvast liikus Punaarmee pärast seda, kui teda oli täiendatud uute jõududega, mööda Tallinna maanteed edasi. Punaste vägede edasiliikumist toetasid Balti laevastiku laevad, kes vaenlase tagalas maandasid dessante. 2. detsembril 1918 teatas operatiivteade Punaarmee lahingutegevusest: „Narva rajoonis maandas osa meie laevastikust dessandi Meriküla juures, meie eelväed aga hõivasid Vaivara. Vaenlane taandus Jõhvi jaama juurde ja kindlustab ennast seal". 9. detsembril 1918 teatas operatiivteade: „Narva rajoonis hõivasid meie väed Jõhvi raudteejaama, alevi ja kogu põhjapoolse ala kuni rannikuni". 14. detsembril teatas operatiivteade uuest Punaarmee edasiliikumisest. 18. detsembril 1918 teatas operatiivteade, et Narva rajoonis jõudsid meie eelväed 5 versta Rakverest lääne poole. 20. detsembril teatas operatiivteade, et Tallinna suunas me hõivasime terve rea asulaid 15 versta Tapast kirde poole. 22. detsembril teatas operatiivteade, et Tallinna suunas hõivasid meie väed kaks küla 20 versta Tapast põhja pool. Rakvere ja Tapa vahel avaldab vaenlane ägedat vastupanu. Võitlused jatkuvad.

Samal ajal arenes edasitung ka Lõuna-Eestis. 10. detsembril 1918 teatati Võru vallutamisest ja 18. detsembril Valga vallutamisest. 23. detsembril 1918 vallutasid punased väed Tartu. Teadaandes Tartu vallutamisest öeldi: „Tartu vallutati punavägede poolt, kes said rikkaliku sõjasaagi. Esialgsete andmete põhjal on saagiks saadud 70 vedurit, 800 vagunit, suur hulk laskemoona ja relvi. Moodustati Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee. Linnas valitseb täielik kord. Elanikkond on rõõmus Tartu vabastamise üle nõukogude vägede poolt. („Pravda" nr. 281, 25. detsembrist 1918.)

Neil päevil kirjutas seltsimees Stalin:

„Läänealade vabastamise protsess areneb. Revolutsioonilaine jatkab kasvamist, murdes oma teel kõik tõkked. Vana maailma agendid ja Eesti, Läti ning Leedu pimedusejüngrid põgenevad kabuhirmus.

Eesti kütid piiravad juba tähtsat Tapa sõlmpunkti. Meie laevastik, vastavalt Rahvakomissaride Nõukogu käsule, kaitseb Nõukogude Eestit kõikvõimalike üllatuste eest mere poolt. Sotsialismi punalipp lehvib Eestimaa kohal. Töörahvahulgad juubeldavad. Tallinna vabastamine pole enam mägede taga . . ." (Teosed, IV kd., lk. 183.)

Detsembri lõpuks oli nõukogude võim suures osas Eesti territooriumist taastatud. Eesti Punaarmee, vallutanud Tapa, lähenes Kehrale.

Tallinnas, kus võimutses kodanlik valitsus, muutus olukord iga päevaga üha pingelisemaks. Kodanlus jälgis surmahirmus Eesti Punaarmee lähenemist Tallinnale. Maapäev palub härdasti inglasi kiirutseda, inglise eskaadrile paneb kodanlus kõik oma lootused pääsmiseks.

12. detsembril 1918, kui Eesti Punaarmee lähenes Tapale ja oli juba Tartu lähedal, heitsid inglise laevad Tallinna reidile ankru. On väga iseloomulik, et esimestel Tallinna saabunud inglise laevadel tuli tagasi ka eesti sotsiaaldemokraatide liider Martna. Eesti sotsiaaldemokraadid ei pidanud põlastavaks hakata inglise imperialistide käsilasteks.

Kodanlus tõmbas kergendatult hinge. Ta juubeldamisel polnud piiri. Hiljem kirjutas kindral Laidoner avameelselt:

„Kui 1918. a. detsembris poleks Tallinna saabunud Inglise laevastikku, oleks meie rahva saatus kujunenud hoopis teiseks, kui ta on praegu: oleksime sattunud bolševismi keerisesse, ja ma olen kindel, et ka teiste Baltimaade saatus olnuks teisem kui praegu". Eespool nimetatud inglise ohvitser tunnistab oma aruandes: „Ainus võimalus bolševike edasitungi takistamiseks oli nende põhjapoolse tiiva tulistamine merelt. 14. detsembril tegi seda admiral Sinclair oma eskaadriga. See nõrgestas otsekohe survet eestlastele (s. o. kodanliku valitsuse väesalkadele — **J. S.**), ja neil osutus võimalikuks end oma positsioonidel kindlustada ja organiseerida." Inglise transportlaev laadis välja püssid, laskemoona ja sõjavarustuse kui ka õhutõrjekahurid, mis monteeriti soomusrongidele ning mis hiljem valgekaartlaste pealetungil osutusid neile väga kasulikuks.

Tallinna proletariaat ei painutanud pead inglaste ees. 17. detsembril lahkusid töölised bolševike partei Tallinna komitee üleskutsel tehaseist ja korraldasid demonstratsiooni. Demonstratsioon toimus loosungite all „Inglased välja!", „Maha intervendid!". Valgekaartlased avasid demonstrantidele tule. „Tallinna tööliste seljataga, kes 17. detsembril streikisid, seisis eesti töörahva rõhuv enamus", kirjutas V. Kingissepp.

Kaks päeva varem oli „Estonia" kontsertsaalis Tallinnas toimunud töörahva miiting, millest sm. V. Kingissepp kirjutas, et see oli unustamatu, et see jääb eesti töörahvale igavesti meelde.

„Koos oli kuni 3000 proletaarlast. Ruumipuudusel pidi muist rahvast ukse taha jääma. Selle koosoleku meeleolu ja otsused on ülinäitlikud kõigiks aegadeks, et Pätsi-Rei valitsus eesti töörahva hulkades mitte rohkem poolehoidmist ei leidnud kui Seckendorff'i valitsuski! Mitte asutav kogu ja muu demokraatlik krempel, vaid töörahva revolutsioon, — see oli proletariaadi üldine hüüd. Kellegi kodaniku resolutsioon, mis nõudis iseseisvust ja asutava kogu kokkukutsumist, sai 4—5 häält. Sotside oma — mõned hääled. Kommunistide resolutsiooni poolt tõusis aga tuhandeid käsi", kirjutab V. Kingissepp raamatus „Iseseisvuse ikke all".

See ajalooline resolutsioon kõlab järgmiselt:

„Eesti koalitsioonivalitsus on täielik kodanlik valitsus. — Tööstust korralagedusse viies, tahab ta töölisklassi surmata. Nõukogude vabariigi revolutsiooniliste vägede vastu kodusõda pidades, kutsub see valitsus enesele Soomet ja valgekaartlasi appi, et oma verine diktatuur maksma panna. Tallinna töölised nõuavad seesuguse valitsuse tagandamist.

Tööliste saadikute nõukogu kui ainus õige töörahva esindus peab viibimata võimu enese kätte võtma. Meie nõuame võõraste vägede maalt lahkumist. Surm eesti valgekaardile! Elagu Eesti töörahva nõukogude vabariik!"

Tuues selle resolutsiooni oma raamatus „Iseseisvuse ikke all", märkis Kingissepp, et see resolutsioon väljendas kogu töölisklassi seisukoha, mida tõestasid ka 15. detsembril lõppenud Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu valimised. Valimiste andmete põhjal 25-s Tallinna käitises teeb Kingissepp kindlaks, et 49 valitud saadiku hulgas oli 33 bolševikku, 11 bolševike pooldajat ning ainult üks sotsialist-revolutsionäär ja neli sotsi. Tallinnas, nagu kirjutas kodanlik tegelane Laaman, „toimus sadamas kahuripaadil agitatsioon selle heaks, et tuleb heisata punane lipp..." Port-Kunda vabrikus avas töölissalk valgete soomusrongi meeskonnale püssitule.

See kõik annab tunnistust sellest, et Tallinnas on küpseks saanud tingimused relvastatud ülestõusuks kodanliku valitsuse vastu. Kodanlus ootas seda ülestõusu hirmuga. Seepärast ta pöörduski admiral Sinclairi poole palvega, et viimane tooks inglise väed maale ja okupeeriks Punaarmee poolt alles vallutamata Eesti territooriumi. Kuid Sinclair ei söandanud seda teha. Eespoolmainitud nõupidamisel Londonis ütles admiral sir Sidney R. Friemental, et Inglismaalgi on osutatud vastupanu vahelesegamise puhul Venemaa asjadesse: „Teie kõik mäletate väga hästi seda ärritatud meeleolu, mis käis kaasas demobiliseerimisega", ütles admiral Sidney R. Friemental. „Te mäletate Nõukogusid, mis olid tekkinud kogu maal ja hüüet „Käed eemale Venemaast!"... Üheks väga tähtsaks teguriks kogu tolleaegses olukorras oli vajadus võimaluste piirides mitte

enda vastu välja kutsuda bolševikele sümpatiseerivaid elemente." Sinclairile oli antud direktiiv tegutseda võimalikult vaikselt ja varjata inglise tööliste eest Inglise valitsuse abi eesti kodanlusele. Seda, et Inglismaa ei võinud siis Eestisse ega ka teistesse kohtadesse Venemaal saata maavägesid, tõendas ka Inglise peaminister Lloyd George: „Kui praegu teha ettepanek selleks otstarbeks (interventsiooniks — J. S.) saata Venemaale inglise vägesid, siis tõuseks sõjaväes mäss..."

Ja aseadmiral Sinclair telegrafeeris 23. detsembril 1918 Tallinna reidilt inglise admiraliteeti: „Ainus asi, mis laevastikul jääb teha, on see, et laevad sadamais viibimisega annaksid moraalset toetust ja et tehtaks kõik, mis võimalik nende valitsuse abistamiseks vägede organiseerimisel ja väljaõpetamisel linnades ning sisemiste korrarikkumiste vältimisel selleks, et kui armee komplekteerimine õnnestub hästi, oleks võimalik bolševikud tagasi lüüa".

Kommunistid ei teadnud seda, et inglased mingil tingimusel ei tule maale, nagu sellest kisasid kodanlikud tegelased proletariaadi hirmutamiseks. Tallinna kommunistid olid arvamisel, et kui nad annavad märku ülestõusuks, siis tulevad inglise väed maale ja aitavad eesti kodanlust uputada ülestõusu verre. See fakt, et Tallinna kommunistid ei viinud proletariaati siis relvastatud ülestõusule, kui selleks Tallinnas endas olid olemas kõik eeldused ja kui Punaarmee asus juba 30 km linnast, ei ole muidugi õige.

On täiesti selge, et Tallinna kommunistlik organisatsioon oli kohustatud viima proletariaati ülestõusule. Seltsimees Stalin kirjutas neil päevil oma artiklis „Asjad arenevad": „Pole kahtlust, et Inglise väed, kui nad tulevad Eestit okupeerima, kohtavad kogu eesti rahva üldist vastupanu". (Teosed, IV kd., lk. 183.) See oli tõepoolest nõnda. Kogu töötav rahvas oleks inglise okupatsiooni ähvardusel tõusnud võitlusele iseseisvuse eest. Tallinna proletariaadi relvastatud ülestõus oleks kahtlemata eesti kodanluse ridades tekitanud segadust ja tunduvalt kergendanud Punaarmee pealetungi. Samaaegne proletariaadi ülestõus Tallinnas ja Punaarmee pealetung oleksid võinud hävitada eesti kodanluse Eesti pealinnas, mis oleks mui-

dugi omanud määratu suurt tähtsust kogu võitluses Eesti vabastamiseks kodanluse võimu alt.

Kodanlus jõudis proletariaadist ette. Olles saanud inglastelt relvi ja oma väesalku nendega relvastanud, suurendab ta terrorit töölisklassi vastu. Koosolekud ja demonstratsioonid keelatakse. Valitsus annab vägedele käsu avada ilma hoiatuseta demonstrantidele tuli. Seatakse sisse välikohtud. Tänavate ristumiskohtadele paigutatakse kuulipildujad. Areteeritakse bolševikke, töölisi ja neile sümpatiseerivaid inimesi. Suurtükipaadil „Lembitu", kus laeva meeskond kavatses heisata punalipu ja algava ülestõusuga liituda, areteeriti väljaastumise algatajad. 17. detsembri õhtul piirasid kodanliku valitsuse väesalgad ümber hoone, kuhu pidi kokku tulema uuestivalitud Tallinna Tööliste Saadikute nõukogu. Suleti legaalselt ilmuv bolševistlik ajaleht „Kommunist". Tallinna Tööliste Saadikute nõukogul keelati tegutsemine. Mida lähemale jõudis Punaarmee Tallinnale, seda hullemini määratses kodanlus. Kuid töölisliikumist maha suruda tal ei õnnestunud. Ta tundis ennast nagu püssirohu keldri otsas. Kurikuulus „admiral" Pitka annab tolleaegsest Tallinnast järgmise kujutuse:

„... Samal päeval oli Vanal turul kokkupõrge Kaitseliidu kooliõpilaste rühma ja mässuliste salkade vahel (mässulisteks nimetas Pitka töölisi — J. S.) ... Umbes sel ajal läksin ma Vene tänavat mööda Kaitseliidu staapi ... Rahvas oli ärevil ja jooksis tänavail sinna-tänna, kuna püssilaskmist oli kuulda mitmel pool ... Peastaabis puudus kindel meel ja igal pool valitses selle asemel nähtav peata olek." (J. Pitka, „Minu mälestused suure ilmasõja algusest Eesti vabadussõja lõpuni".)

Eesti kodanlus elas üle kõige kriitilisemaid päevi. Ta otsis meeleheitlikult niisugust jõudu, kes päästaks ta ülevõimu. Sügisel moodustatud kaitseliidu salkade arv oli väike ja need polnud kuigi võitlusvõimelised. Tõsisemat sõjalist jõudu kujutasid endist soomusrongid, millede meeskonnas oli palju endisi ohvitsere. Katse suurearvulise armee loomiseks mobilisatsiooni korras ei andnud algul tagajärgi. Neid oli väga vähe, kes tahtsid kodanluse valge-

kaardi-armeesse astuda. Peaminister Päts tähendas kibedusega, et sundmobilisatsioon oli andnud „vähemalt paberil ainult 12 000 meest". Tegelikult aga oli see arv veelgi vähem — umbes 800 meest. Kodanlus teatas, et mobilisatsioonist kõrvalehoidujaid karistatakse 15-aastase vangistusega. See suurendas mõnevõrra sõjaväekohuslaste juurdevoolu kogunemispunktidesse. Kuid mobiliseeritud desorteerisid massiliselt rindelt.

Kodanlus oli nõus vastu võtma isegi saksa parunite abi. Balti parunid organiseerisid nõndanimetatud Balti pataljoni, mis koosnes mõisnikest, nende mõisavalitsejaist ja metsnikest ning saksa linnakodanikest. Parunid ohverdasid sõjaväele miljon marka. Parunite esindaja Koch võetakse valitsusse. 6. detsembril allutati Inglise konsuli vahendusel Eesti väejuhatusele vene valgekaartlik Põhjakorpus, mille Punaarmee oli purustanud Pihkva all.

Ikka jälle pöördub eesti kodanlik valitsus inglise imperialistide poole palvega Eesti okupeerida. 27. detsembril 1918 tõstis J. Teemant Maapäeva kinnisel istungil jällegi üles inglise vägede abi küsimuse. Teemant küsis Pätsilt: „Kas me ei peaks samme astuma, et Inglismaa okupeeriks Eesti?" Sellele vastas Konstantin Päts, et Eesti Ajutises Valitsuses on seda soovi avaldatud vähemalt 20 korda ning selles suhtes on juba tehtud kõik, mis võimalik, kuid et inglased ei julge dessanti maale saata.

Eesti kodanlus kogus „oma" rahva vastu palgasõdureid kogu Euroopast. Ta äratas jälle ellu keskaegse palgasõduritega — „landsknechtidega" sõdimise viisi. 26. detsembril sõitis leitnant Kirotar ühes saatjaskonnaga K. Pätsi ülesandel Helsingi. Ta pidi soomlastele teatama, et kui abi ei anta lähema kolme päeva jooksul, siis on juba hilja. Sama ülesandega sõitis Helsingisse ka K. Pätsi vend V. Päts. Kodanlik valitsus sõlmib lepingud vabatahtlike saamiseks soome ohvitseri Ekströmiga, seejärel rootslastega — ohvitser Mothanderiga, taanlastega, vene valgekaartlastega Soomes — alampolkovnik Badendieckiga ja vene valgekaartlastega Eestis — kindralmajor Hennigsiga.

Esimesena saatis sõjavägesid Soome. Ainuüksi soome lihunike polgus „Põhja Pojad" oli 2114 meest Kalmi ülem-

juhatuse all. Üldse saatis Soome Eestisse vabatahtlikke lihunikesalku 7000—8000 meest. Soome andis Eesti Ajutisele Valitsusele 20 miljoni marga suuruse laenu, peale selle veel suurel hulgal sõjavarustust. Juba 1919. a. jaanuari esimestel päevadel, otsustavate lahingute eelõhtul, saabus Tallinna 2000 soomlast. Hiljem hindas Eesti valitsuse rahaminister oma kõnes Maapäeva istungil seda valgesoomlaste abi Eestile järgmiselt: „Peab otsekohe tunnistama, et kui me poleks saanud Soomelt rahalist ja sõjalist abi, siis me vaevalt istuksime täna siin koos". Seega oli eesti kodanlus oma klassiülevõimu säilitamiseks valmis mitte ainult müüma Eestit inglise imperialistidele, vaid ujutas Eesti ka üle välismaa kõrilõikajate vägedega. Eesti rahva poolehoidu omamata lootis eesti kodanlus püsida võimul ainult inimkonna jätiste, palgasõdurite-landsknechtide jõudude abil.

*

Nõukogude valitsus arendas Eesti vabastatud maakondades suurt organiseerimistööd. Kohtadel taastati nõukogud. Kõik suured tööstuslikud ja kaubanduslikud käitised natsionaliseeriti. Maa sai jälle kogu rahva omanduseks. Paljud käitised alustasid uuesti tööd. Tööliste töötasu tõsteti ja töötingimusi parandati. Valitsus võttis kõik toiduained arvele ja hakkas varustama elanikkonda. Kodanluse poolt mahajäetud majadesse ja kortereisse asusid elama töötajad. Selleks, et töötava talurahva olukorda kergendada, pani nõukogude võim kõik rendi- ja võlamaksmised seisma.

Seltsimees Stalin teatas Eesti Töörahva Kommuuni valitsuse tegevuse kohta:

„... Kõigis valgekaartlastest puhastatud rajoonides taastatakse nõukogude võim. Kõik asutused, vabrikud ja tehased on jälle tööle rakendatud.

Rahvapangad funktsioneerivad, on märgata väga elavat hoiuste sissemaksmist elanikkonna poolt...

...Iseloomulik on üks rõõmustav nähtus: eranditult kõigis riiklikes ja ühiskondlikes asutustes on kehtivaks tunnistatud eesti keel, seda pole varem kunagi olnud.

On näha, et nõukogude võim, pannes asjaajamises kehtima emakeele, on saanud eesti rahvahulkadele lähedaseks ning kalliks. („Dokumente kodusõja ajaloost NSV Liidus", I kd., lk. 454.)

Detsembris saabus Eesti Töörahva Kommuuni delegatsioon Moskvasse ja võeti seltsimees Stalini poolt vastu. VNFSV valitsus andis Eesti Töörahva Kommuunile sõjalist ja majanduslikku abi. Lenin kirjutas alla dekreedile, milles Vene nõukogude valitsus kohustas kõiki Eestimaaga suhtlevaid sõja- ja tsiviilvõime osutama Eesti nõukogude valitsusele ja tema vägedele igakülgset abi Eesti vabastamiseks kodanluse ikke alt. Peale selle tegi Rahvakomissaride Nõukogu Rahanduse Rahvakomissariaadile ülesandeks anda Eesti nõukogude vabariigi Rahvapangale 10 miljonit rubla laenu. Varustuse Rahvakomissariaadile ja Vene Nõukogude Vabariigi Rahvamajanduse Kõrgemale Nõukogule tegi Lenin ülesandeks jõuda kokkuleppele Eesti Nõukogude Vabariigi vastavate organitega kaubavahetuse korraldamiseks mõlema vabariigi vahel. Sellekohane dekreet, mis kandis Rahvakomissaride Nõukogu esimehe V. Uljanovi (Lenini) allkirja, ilmus ajalehes „Žizn Natsionalnostei" nr. 6, 15. detsembrist 1918.

Revolutsiooni kindlustamiseks andis Eesti Töörahva Kommuuni valitsus määruse mobilisatsiooni läbiviimiseks. Sõjaväkke otsustati vastu võtta kommuniste, nende pooldajaid ja palgalist tööjõudu mitte kasutavaid kodanikke. Teised arvati tööväkke.

Kogu Eesti Töörahva Kommuuni tegevust juhtis ennastsalgavalt kommunistlik partei. Eesti kommunistid olid Eesti Töörahva Kommuuni relvastatud jõudude organiseerijaiks, nad sammusid pealetungivate vägede esiridades ja tegid väeosades suurt poliitilist tööd. Eesti kommunistid juhtisid nõukogude elu taastamist vabastatud piirkondades.

Kui Eesti Nõukogude Vabariik, nagu juba eespool öeldud, oma esimesel etapil (oktoobrist 1917 kuni veebruarini 1918) esines Vene Nõukogude Föderatsiooni autonoomse osana, siis teisel etapil oli eesti nõukogude riikluse vormiks sõltumatu Eesti Nõukogude Vabariik. Mil-

lest oli see tingitud? Eesti Töörahva Kommuun loodi ajal, kus Vene Sotsialistliku Föderatiivse Nõukogude Vabariigi kõrvale oli tekkinud Ukraina Nõukogude Vabariik, seejärel Valge-Vene ning hiljem Taga-Kaukaasia Nõukogude Vabariikide Föderatsioon. Olemata Vene Föderatsiooni liikmed, olid need sõltumatud nõukogude vabariigid, sealhulgas ka Eesti Nõukogude Vabariik, temaga seotud kõige tihedamate sõprussidemetega, neid ühendasid ühised poliitilised, majanduslikud ja sõjalised huvid, nad tuginesid VNFSV abile ja toetusele. Eesti kuulutamine sõltumatuks nõukogude vabariigiks hõlbustas kommunistlikule parteile ja Eesti Töörahva Kommuuni valitsusele sel etapil nende ees seisvate ülesannete lahendamist, aitas tugevdada nõukogusid kohtadel ja töörahvahulkadele selgitada, et nõukogude võim Eestis on eesti töörahva oma võim ning et Eesti nõukogude vabariik on iseseisev Eesti tööliste ja talupoegade nõukogude riik.

Dekreediga 15. detsembrist 1918, mis kandis Lenini allkirja, tunnustas Nõukogude valitsus Nõukogude Eesti valitsust. See dekreet on järgmine:

„Vastuseks Eesti nõukogude valitsuse järelepärimisele teatab Rahvakomissaride Nõukogu:

1. Vene nõukogude valitsus tunnustab Eesti Nõukogude Vabariigi iseseisvust. Kõrgema võimuna Eestis tunnustab Vene nõukogude valitsus Eesti nõukogude võimu, enne nõukogude kongressi aga Eesti Rahvakomissaride Nõukogu võimu . . ."

Seoses selle dekreediga kirjutas seltsimees Stalin artiklis „Valgus idast":

„Eesti töölised tõstsid esimestena ülestõusu lipu. Eesti Töörahva Kommuun sammub võidurikkalt edasi, purustades Eesti kodanlik-vabariikliku „valitsuse" aluseid, innustades võitlusele Eesti linnade ja külade töörahvahulki. Vastuseks Eesti nõukogude valitsuse järelepärimisele tunnustas Vene nõukogude valitsus pühalikult Eesti sotsialistliku vabariigi iseseisvust. Kas on vaja tõendada, et see akt on Vene nõukogude valitsuse ülesandeks ja kohustuseks? Nõukogude Venemaa pole lääne-alasid kunagi vaadelnud oma valdustena; ta on alati olnud seisukohal, et need alad

moodustavad neil elavate rahvuste töötavate masside lahutamatu valduse, et neil töötavail massidel on täielik õigus ise määrata oma poliitilist saatust. See muidugi ei eita, vaid eeldab Nõukogude Venemaa igakülgset toetust meie eesti seltsimeestele nende võitluses töötava Eestimaa vabastamiseks kodanluse ikkest." (Teosed, IV kd., lk. 178.)

25. detsembril 1918 oli Eesti, Läti ja Leedu nõukogude vabariikide tunnustamise küsimus Ülevenemaalise Kesktäidesaatevkomitee istungi päevakorras. Ettekande tegi rahvusasjade rahvakomissar seltsimees Stalin. Seltsimees Stalini ettekande põhjal võttis Ülevenemaaline Kesktäidesaatevkomitee vastu otsuse, kus öeldi:

„Lähtudes täielikust ja tõelisest rõhutud rahvaste töörahvahulkade enesemääramise põhimõttest, mida kõigi maade imperialistid tallavad jalge alla, kinnitab Kesktäitevkomitee Rahvakomissaride Nõukogu otsust Eesti, Läti ja Leedu nõukogude vabariikide sõltumatuse tunnustamise kohta sotsialistliku föderatiivse Nõukogude Vabariigi poolt.

Kesktäitevkomitee tõendab uuesti proletaarsete ja talurahvahulkade revolutsioonilises võitluses loodud Eesti, Läti ja Leedu nõukogude vabariikidele, et nende maade endine vanasse tsaariimpeeriumi kuulumise fakt ei pane neile mingisuguseid kohustusi. Kesktäitevkomitee väljendab ühtlasi kindlat veendumust, et alles nüüd, täieliku enesemääramisõiguse vabaduse tunnustamisel ja võimu üleminekul töölisklassi kätte, luuakse kõigi endise Vene impeeriumi territooriumil elavate rahvuste töörahva vabatahtlik, vaba ja purustamatu liit.

Kesktäitevkomitee tõendab Venemaa NFSV valmisolekut vajaliku abi ja toetuse andmiseks Eesti, Läti, Leedu ja Ukraina töötavaile klassidele nende võitluses ekspluateerimise ja rõhumise režiimi vastu ning nende vabaduse ja sõltumatuse kaitsmisel välismaiste vallutamiskatsete eest." („Punane arhiiv", 6. (103.) kd., 1940. a., lk. 50.)

Sellele otsusele kirjutas alla Lenini ja Stalini lähim kaasvõitleja Ülevenemaalise Kesktäidesaatevkomitee esimees Sverdlov.

Sõltumatu Eesti nõukogude vabariigi väljakuulutamine ja selle kohene tunnustamine Venemaa Nõukogude Föderatsiooni poolt võttis täiesti pinna kodanlike natsionalistide valepropagandalt, et Nõukogude Venemaa taotleb Eesti omandamist, ning paljastas neid eesti rahva tõelise iseseisvuse kõige kurjemate vaenlastena ja põlastusväärsete reetureina, kes on kodumaa müünud välismaa kapitalistidele.

Tuleb mainida, et võitluses ühise vaenlase — sisemise ja välimise kontrrevolutsiooni — vastu muutusid vastastikused suhted sõltumatute nõukogude vabariikide vahel üha tihedamaks, mis viis 1922. aastal ühtse nõukogude riigi — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu — loomiseni. Kui Eesti nõukogude vabariik oleks püsinud selle ajani, kus loodi Nõukogude Liit, oleks ta astunud NSV Liitu, nagu teisedki nõukogude vabariigid. Seda eesti nõukogude riikluse arenemist tema kõrgema vormi poole märkiski Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee oma otsuses 25. detsembrist 1918, avaldades kindlat veendumust, et „alles nüüd, täieliku enesemääramise vabaduse tunnustamisel ja võimu üleminekul töölisklassi kätte luuakse kõigi endise Vene impeeriumi territooriumil elavate rahvuste töötajate vabatahtlik, vaba ja purustamatu liit". Kui Eestis 1940. aastal taastati nõukogude võim, astus Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik võrdõiguslikuna liiduvabariigina Nõukogude Liitu.

*

Eesti Töörahva Kommuun ehk Eesti Nõukogude Vabariigi valitsus oli töölisklassi valitsus, kes tõmbas endaga kaasa eesti talurahva kõige kehvemad kihid: sulased ja vähese maaga talupojad. Töölisklassil ei läinud korda enda poole võita ega endaga kaasa tõmmata kesktalurahvast Eesti Töörahva Kommuuni päevil tehtud vigade tõttu.

Pärast nõukogude võimu väljakuulutamist Narvas piirdus Eesti Töörahva Kommuuni valitsus sellega, et kuulutas nõukogude võimu poolt 1917. a. oktoobrist kuni 1918. a. veebruarini väljaantud maakorraldusse puutuvad seadused

taaskehtivaks. Seda oli ilmselt liiga vähe. Nagu mäletame, ei ulatunud nõukogude võimu tegevus Eestis sel perioodil kaugemale kui et ta kustutas talupoegade võlad mõisnikele ja lõpetas rendimaksu sissenõudmise. Rahva omanduseks kuulutatud mõisnike maid tegelikult ei antud kasutamiseks töötavaile talupoegadele. Kehvikud, sulased ja vähese maaga keskmikud ei saanud maad, mida nad nii väga igatsesid. See ei võinud jätta tekitamata õigustatud meelepaha töötavate talupoegade seas ja nõrgestas, nagu öeldud, proletariaadi jõude võitluses saksa okupantide ja kodanlike natsionalistide vastu.

Eesti Töörahva Kommuuni perioodil eesti kommunistid mitte ainult ei parandanud, vaid isegi süvendasid oma viga. Nad ei arvestanud, et parunid olid saksa okupatsiooni ajal jälle oma mõisadesse tagasi pöördunud, kodanlik valitsus aga oli maal oma positsioonide kindlustamiseks ja kulakute klassi tugevdamiseks demagoogiliselt välja kuulutanud kogu parunite maa peatse jagamise, lubades kõigile talupoegadele anda maad tasuta. Maareform, mille kodanlik valitsus kavatses läbi viia, oleks rikastanud kulakuid, aga ka kesktalupojad lootsid tollal mõisnike maadest osa saada.

Kommunistlik partei oleks pidanud leninlikult ellu viima maadekreedi, kõigile sulaseile, kehvikuile ja vähese maaga keskmikele jagama maad ning kehvtalurahvale mõisade inventari. Seda aga ei tehtud. Selle asemel hakkasid kommunistid mõisamaadel rajama riiklikke majandeid — sovhoose. Esines isegi juhtumeid, kus põllumajanduslikud kommuunid rajati ülaltpoolt vägivaldselt, nagu näiteks Võrus. Seega olid eesti kommunistid unustanud Lenini kõnes III Ülevenemaalisel Nõukogude kongressil 1918. a. jaanuaris toodud juhendid, „et sotsialismi ei tule talupoegadele peale sundida vägivaldselt, vaid tuleb loota vaid eeskuju jõule ja elupraktika omandamisele talupoegade massi poolt". (Teosed, XXII kd., lk. 207.)

Lenini õpetust talurahvaküsimuses ignoreerides tegid eesti kommunistid sel perioodil vähemalt kolm viga, mis hiljem võeti kõige rangema kriitika alla Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee manifestis 1932. a. märtsis.

1. Eesti Töörahva Kommuun ei jaganud põllutöölistele ja kehvikuile mõisnike ja kulakute maid.

2. Ta ei öelnud selgesti ega kindlasti, et kehv- ja kesktalurahva maad jäävad puutumatuks. Ometi oli selle avaldamine äärmiselt tarvilik, sest üks osa töötavast talurahvast kartis vaenuliku agitatsiooni mõjul ja mõnede nõukogude võimuorganite liialdustega hirmutatuna, et temalt võetakse ära osa maid.

3. Eesti kommunistid ei andnud otsustavat vastulööki neile, kes siis seadsid sisse kommuune ja sundisid talupoegi liituma kollektiivmajandeiks.

Need eesti kommunistide poolt tollal tehtud vead viisid selleni, et kesktalupoeg kaldus kodanluse poole ja et üks osa kehvtalurahvast, olles segadusse aetud kodanluse demagoogilistest lubadustest maa suhtes, ei toetanud küllalt energiliselt töölisklassi. See oli Eesti Töörahva Kommuuni lüüasaamise üheks peamiseks põhjuseks.

Teiseks Eesti Töörahva Kommuuni kaotuse põhjuseks olid sõjalised kaotused. Sõjalised äpardused olid suurel määral varjatud kui ka avaliku reetmise tagajärjeks. 1928. aastal tekkis ajakirja „Sõda ja revolutsioon" nr. 2 ja nr. 12 veergudel vaidlus kodusõjast osavõtjate vahel Baltimail punaste vägede lüüasaamise kohta Eestis 1918. aastal.

Üks vaidlustest osavõtja tähendas õigustatult, et Punaarmee liikus edasi väga aeglaselt. Narva vallutati 29. novembril, Jõhvi jaam aga alles 8. detsembril, s. o. 9 ööpäeva jooksul kaeti kõigest 40-verstane vahemaa. Seega oli nõukogude vägede Narva grupi edasitungi keskmine kiirus 4—5 versta öö-päevas, tähendab, üsna tühine tempo. Aeglaselt arenes edasitung ka Valga suunas. Meie ratsaeskadron vallutas Petseri alles 2. detsembril, kusjuures Pihkva oli vallutatud juba 25. novembril, Pihkvast Petseri on aga kõigest 40 versta. Tähendab, ka siin oli edasitung väga aeglane. Nagu hiljem selgus, lahkusid sakslased ja eesti valgekaartlased Petserist juba 29. novembril. Kirjutise autor märgib, et liiga palju aega raisati miitinguile ja langenud seltsimeeste matmisele, eriti Pihkvas ja Narvas. Kogu kaotsiläinud päevade tähtsus selgus alles

hiljem, kui Punaarmee lähenes juba Tallinnale. Siis tehti kindlaks, et kodanlik valitsus, kasutades Punaarmee aeglast edasitungi, jõudis rahvusvahelise kontrrevolutsiooni aktiivsel kaasabil luua oma relvastatud jõud ja saada abi Soomest.

Nõukogude vägede Pihkva grupp tungis pärast Pihkva vallutamist edasi kolmes rühmas. Esimene rühm, mis koosnes 49. laskurpolgust ja mõnest teisest pataljonist, läks Tartu suunas. Teine rühm, 2. läti brigaad, läks Valga peale ja kolmas rühm Marienburgi sihis Lätis. 10. detsembriks asus meie vägede Narva grupp 30—40 versta Jõhvi jaamast lääne pool ja Pihkva grupp Võru-Marienburgi piirkonnas. Seega oli nõukogude vägede parem tiib kaugele ette nihkunud, mis meile osutus väga soodsaks. Seda soodsat olukorda ära kasutades vallutas Punaarmee Rakvere ja jatkas pealetungi Tapale. 49. laskurpolk lähenes lõuna poolt Tartule.

Oli tarvis koondada jõud Eesti rindelõigule, et kiire löögiga likvideerida Tartu suunas taganeva valgekaartliku Põhjakorpuse väeosad ja purustada alles äsja formeeritud eesti valgekaartlaste väeüksused, s. o. tegutseda kiiresti ja energiliselt. Kuid 7. armee väejuhatus, selle asemel, et koondada jõude Eesti rindelõigule ja forsseerida pealetungi Tallinnale, et see kiiremini vallutada ja seega vaenlane Eestis likvideerida, otsustas pealöögi suunata Riiale.

Valgekaartlane Bermont-Avalov, kes võitles nõukogude vägede vastu Tartust lõuna pool, hindas kujunenud olukorda järgmiselt: „Tartust lõuna pool, kuhu olid koondatud Põhjakorpuse peajõud Bibikovi juhtimisel, oli olukord väga kriitiline... See oleks kujunenud väljapääsematuks, kui bolševikel oleks õnnestunud läbi murda Tallinna suunas. Meid päästis ainult see, et bolševikud tegid pealöögi suuna valikus jämeda vea: neid ahvatles Riia... See päästis Põhjaarmee, mis bolševikele läks kallilt maksma: aasta kestel tekkis Judenitši loodearmee, kes tungis Peterburi peale".

Veel raskemas olukorras olid sel hetkel eesti valged. Endine eesti sõjaminister kindral Soots tunnistab rindesündmusi kirjeldades, et eesti valgete olukord oli kriiti-

line juba Punaarmee pealetungi algusest peale. Kindral Soots märgib, et 49. laskurpolgu lähenedes hakkas üks osa 2. eesti polgust Tartus mässama, teine osa aga jooksis laiali. Tartu hõivati lahinguita. See tekitas Eestis paanikat, kirjutab Soots.

Mis aga päästis eesti valged sellest väljapääsematust olukorrast? Nende päästjaks oli 7. armee väejuhatuse jäme viga pealöögi suuna valikul pärast Valga vallutamist, mis on võrdne reetmisega. Peajõud suunati Riiale, põhja poole aga saadeti ainult nõrk ning väga aeglaselt edasiliikuv 49. laskurpolk. Tähendab, selle asemel, et anda abi Narva rühmitusele lõuna poolt, vähendati survet vaenlasele Tartu suunast. On täiesti ilmne, et pärast Valga vallutamist oleks tulnud peajõud suunata Tallinnale.

Selle Punaarmee surve nõrgenemise lõuna poolt kasutas kodanlik valitsus oskuslikult ära. Esiteks kasutas ta selle olukorra ära agitatsiooniks töötajate hulgas nende meelekindluse halvamiseks, mis tal ka osaliselt õnnestus. Sedavõrd, kuidas muutus aeglasemaks Punaarmee pealetung Tallinnale, nõrgenes tööliste surve kodanlusele, kes end tundis „kindlamini sadulas" ning tegutses jultunumalt ja otsustavamalt. Teiseks tegi kodanlus kõik võimaliku oma relvastatud jõudude tugevdamiseks. Pärast Tartu langemist anti kindral Laidonerile diktaatorlikud volitused. Palavlikuliste jõupingutuste tulemusena, ehkki suure vaevaga, klopsis eesti kodanlus kokku umbes 3000-mehelise sõjaväe. Hakkas saabuma soome likunikke. 1.—2. jaanuariks oli eesti kodanlusel 5000—6000 relvastatud meest, arvestamata valgekaartliku Põhjakorpuse riismeid. Seetõttu, et Punaarmee vähendas survet lõuna poolt, võis kodanlik valitsus paisata kõik jõud nõukogude vägede Narva rühmituse vastu.

6. jaanuaril asusid eesti kodanluse väed pealetungile Punaarmee vastu. Sellest võtsid osa Soome „vabatahtlikud". Merelt toetas pealetungijaid Inglise laevastik. Kombineerides maavägede pealetungi väikeste dessantoperatsioonidega punaste väeosade tiivasse ja tagalasse, läks eesti kodanluse väejuhatusel korda nõukogude vä-

gede Narva gruppi Narva taha tagasi lüüa. 12. jaanuaril vallutasid valged Rakvere ja 19. jaanuaril Narva. 18. jaanuaril asusid kodanlikud väed pealetungile ka lõunas. Hoolimata sellest, et kodanlike vägede pealetung toimus edukalt, ei pidanud 7. armee väejuhatus vajalikuks siia vägesid juurde tuua, vaid hoidis peajõud endiselt kangekaelselt Riia suunas.

Tuntud Punaarmee väejuht sm. Fabricius avaldas 1928. aastal ajalehes „Sõda ja revolutsioon" artikli, milles ta vaidles mõnedele eelmise artikli autori väiteile vastu, kuid, nagu näeme, põhiväitega nõustus. Sm. Fabricius märgib, et Pihkva vallutati väga raske lahinguga. Et kaotused Pihkva all olid suured ja meil seal jõude oli vähe, jäädi ootama täiendust. Sellega ongi seletatav pealetungi aeglustumine Petserile. Sm. Fabricius tähendab, et Valga töölised ja sulased, läbemata ära oodata punavägede saabumist, asusid ülestõusule, ajasid siinviibiva saksa väeüksuse minema ning lõid Revolutsioonilise Komitee. Kuid paruneil, valgeil jõukudel ja sakslastel õnnestus ülestõus maha suruda ning tööliste ja sulaste kallal teostada julma arveteõiendust. Paljud lasti maha. 15 ülestõusnut aeti sauna ja põletati elusalt. Sakslased ja valgekaartlased otsustasid meie pealetungi Valga juures peatada ja ehitasid seks otstarbeks linna lähistele kaunis tugevad kindlustused. Kuid see ei aidanud midagi: kolm päeva pärast Võru vallutamist, hoolimata sellest, et vaenlasel oli jõudu rohkem, vallutasid meie väed Valga.

Seltsimees Fabricius märgib, et täiendusväed saabusid võitlusvõimetuina. Detsembri algul saabus Vjatka laskurpolk. Sõdureil polnud jalatseid ega vajalikku riietust, nad olid halvasti välja õpetatud. Koltšaki rindel lüüasaanud võitlejad olid moraalselt halvas seisundis. Oli tarvis polku relvastada, rõivastada ning temas tõsta distsipliini, mis ka tehti. Kuid 7. armee juht Heinrichson, keda hiljem paljastati reeturina, võttis Vjatka polgu endale reservi, kuigi see oleks pidanud tungima Tallinna poole, tegutsedes seega vaenlase kasuks. Fabricius jutustab, et ta küll vaidles kategooriliselt Heinrichsoni tegevuse vastu, kuid et viimast toetas trotskist Vacetis. Selle asemel, et liikuda Tal-

linna peale, läks Vjatka polk Heinrichsoni käsul Detskoje Seloosse. Seal hoidis reetur Heinrichson Vjatka polku nii kaua, kuni eesti valgekaartlased olid Narva vallutanud. Alles siis saatis Heinrichson polgu Narva alla, kuid nüüd oli juba hilja.

Eelmise artikli autorile vastu vaieldes märgib sm. Fabricius, et Tartu vallutati lahinguga. Umbes 1500 sakslasega, keda juhatas parun von Wolff, tekkis meie vägedel lahing Tartu lähedal. 49. polk purustas selle väesalga ja jatkas võideldes pealetungi Tartule. 49. polgu vastu seisid arvuliselt ülekaalukad Bulak-Balahhovitši ja Põhjakorpuse jõud kindral Dragomirovi juhatusel kui ka eesti valgekaartlaste väeosad. Alles pärast nende vägede purustamist hõivas 49. polk Tartu.

Sm. Fabricius nõustub täielikult väitega, et 7. armee väejuhatus valis pealöögi suuna valesti. Ta peab seda jämedaks veaks, et 7. armee väejuhatus ei abistanud Narva väekoondist löögiga lõunast põhja poole, Tallinna suunas. Sm. Fabricius märgib, et meie pealetungi ebaõnnestumisel Tallinnale mängisid pahaendelist mängu Heinrichson ja mõned teised 7. armee väejuhid, kes juba siis kasutasid oma Punaarmees viibimist vaenlase abistamiseks. Teatavasti läks Heinrichson hiljem valgete poole üle.

Kõigele sellele tuleb lisada, et pealetungiva Punaarmee tagala organisatsioon oli nõrk. Mobiliseerimiskäsk Eesti territooriumil (vabastatud maakondades) anti liiga hilja. Mobilisatsioon viidi tegelikult läbi vaid Eesti lõunaosas, ja sedagi alles Punaväe üldise taandumise perioodil.

Nõukogude Venemaa, igast küljest ahistatud vaenlastest, ei omanud küllaldast jõudu, et anda eesti proletariaadile vajalikku abi. Peamine vaenlane oli sel hetkel idas. Koondanud määratu suured jõud, alustas Koltšak seal pealetungi, ning Punaarmee peajõud paisati tema vastu. Tuleb silmas pidada Nõukogude Venemaa tolleaegset sõjalist olukorda. „Meenutagem 1918. aastat, kui me pühitsesime Oktoobrirevolutsiooni esimest aastapäeva. Kolm neljandikku meie maast oli siis välismaiste interventide käes. Olime ajutiselt kaotanud Ukraina, Kaukaasia, Kesk-Aasia,

Uurali, Siberi, Kaug-Ida. Meil ei olnud liitlasi, meil ei olnud Punaarmeed, vaid me alles hakkasime teda looma, — oli puudus leivast, oli puudus relvastusest, oli puudus sõjaväeriietusest. 14 riiki tungis siis peale meie maale." (J. Stalin, „Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast", Tallinn, 1946, lk. 33—34.)

Sellises olukorras ei saanud Venemaa nõukogude valitsus arusaadavalt Eestisse saata küllaldasi jõude.

Kodanlust aga abistasid inglise imperialistid, soome valgekaartlased, taanlased, rootslased jne. Tallinna reidil seisev Inglise laevastik varustas Eesti kodanluse maavägesid ohtrasti relvastuse ja sõjavarustusega, inglaste sõjalaevad tulistasid raskekahureist mööda Soome lahe rannikut liikuvaid punavägesid. Inglise laevad saatsid punavägede tagalasse soome ja eesti valgete dessante.

Nõukogude Eesti, eesti rahva vastu oli kujunenud ühtne rinne — Inglise imperialistidest kuni trotskistideni.

Seltsimees Stalin tähendas oma artiklis, mis ilmus 22. detsembril 1918 ajalehes „Žizn Natsionalnostei": „Meie laevastik kaitseb, vastavalt Rahvakomissaride Nõukogu käskkirjale, Nõukogude Eestit kõikvõimalike üllatuste eest mere poolt." (Teosed, IV kd., lk. 183.)

Trotski ja tema käsilane Raskolnikov kavatsesid diskrediteerida seda vennalikku abi, mida vene rahvas osutas eesti töörahvale võitluses kodanluse vastu. Reetnud juba kord eesti rahva Brestis, andis Trotski 1918. a. detsembris eesti töörahvale uuesti raske hoobi.

1918. a. detsembris saatsid Trotski ja Raskolnikov Tallinna piirkonda kaks miiniristlejat: „Spartaki" ja „Avtroili". Sõidu eesmärk jäi madruseile teadmatuks. Need oletasid, et lähevad vaid avastama Inglise laevu, kes luusisid Balti meres. Tegelikult aga toimetasid Trotski ja Raskolnikov miiniristlejate Tallinna lahte saatmisega madrused ja Nõukogude laevad alatult Tallinnas baseeruva Inglise laevastiku kätte.

26. detsembril 1918 põrkas miiniristleja „Spartak" Tallinna reidile minnes kokku Inglise laevadega. Inglased avasid tule. Algas ebavõrdne võitlus. Vastase jõud ületasid mitmekordselt „Spartaki" oma. Miiniristleja hakkas

tulistades taanduma. Aegna lähedal sattus ta madalikule. Avarii tagajärjel kaotas ta ühe vindi, teisel murdus kaks laba ja kooldus võll. Miiniristleja ahter sai vigastada ja laev hakkas lekkima.

Inglise laevad lähenesid. Vangilangemise ohus tahtsid madrused miiniristleja õhku lasta, et Nõukogude laeva mitte vaenlasele anda. Kuid laeval viibiv Raskolnikov lükkas selle ettepaneku tagasi. Materiaalse osa hävitamine ei käinud nähtavasti rahvavaenlaste plaaniga kokku.

Inglise laevad kahe abiristleja ja kolme miinilaeva näol piirasid ahtripoolega vette vajunud „Spartaki" sisse. Kogu „Spartaki" meeskond vangistati ja viidi Inglise laevadele, laev aga pukseeriti Tallinna.

27. detsembril 1918 märkas miiniristleja „Avtroil" Naissaare piirkonnas lähenevate laevade suitsu. Algul arvati miiniristlejal, et need on „Spartak" ja ristleja „Oleg". Laevad tulid üha lähemale. Viimaks selgus, et need on Inglise laevad.

Algas suurtükiduell. Mürske aina sadas „Avtroili" ümber vette ja lähitulistamine oli möödapääsematu. Kuid madruste revolutsiooniline vaim ei vaibunud. Nad olid valmis laeva juhtima miiniväljale, et miiniristleja õhku lasta, kuid selgus, et miinid olid välja traalitud.

Siis pöördus „Avtroil" Naissaare juurde tagasi. Vasakult saare tagant läkitasid mürske Inglise ristleja ja miinilaev, paremalt avasid tule veel kaks Inglise ristlejat ja kolm miinilaeva. Üks mürsk purustas „Avtroili" vandi.

Niipea kui „Avtroil" sattus risttule alla, heiskasid laeval viibivad reeturid valge lipu. Vastase tuli lakkas silmapilkselt ja laev piirati Inglise ristlejate ja miinilaevade poolt sisse. Meeskond areteeriti ja paigutati Inglise miiniristlejale.

„Spartaki" ja „Avtroili" madrused viidi Naissaarele. Ei mõnitamised ega piinamised ei murdnud nõukogude madruste revolutsioonilist vaimu.

30. detsembril 1918 toimetas lund täis tuisanud praam nõukogude madrused Naissaarele. Nad paigutati muldonni. Algas metsik arveteõiendamine ilma igasuguse kohtuta. Madrused toodi rühmaviisi välja ja rivistati valmis-

kaevatud haudade äärde, kus nende elu lõpetati püssikuulide ja soome pussidega. Madrused surid tõeliste kangelastena.

Rahvusvahelise kontrrevolutsiooni ühinenud jõududel läks trotskistide ja teiste reeturite toetusel korda nõukogude võimu Eestis likvideerida. Algas verine terror. Tapal hukati kakssada proletaarlast, Tartus — kolmsada, Võrumaal — mitte vähem kui viissada, Narvas — nelisada. Tööliste verd voolas jõena.

„Valge terrori vereojade ees kahvatas ja kadus igasugune demokraatliku korra varigi", kirjutas Viktor Kingissepp.

Hoolimata lüüasaamisest aitas eesti töörahvas oma ennastsalgava võitlusega rahvusvahelise kodanluse ühendatud jõudude vastu Venemaa proletariaadil kaitsta nõukogude võimu. „Ilma säärase sümpaatia ja usalduseta endi vastu endise Venemaa piirimaade rõhutud masside poolt vene töölised ei oleks suutnud võita Koltšakit, Denikinit ja Wrangelit," kirjutas seltsimees Stalin. („Marksism ja rahvus- ning koloniaalküsimus", lk. 133.)

Võitlus nõukogude võimu vastu Eestis on üheks lüliks nende sündmuste üldises ahelas, mis tähistavad rahvusvahelise kodanluse võitlust Nõukogude Venemaa ja revolutsioonilise liikumise vastu; „. . . nõukogude vabariikide, suuruselt ka kõige vähemate, olemasolu", tähendas seltsimees Stalin, „on surmaähvardus imperialismile". (Samas, lk. 104.)

Eesti kui ka Läti olid imperialistlikele riikidele vajalikud edasise võitluse arendamiseks Nõukogude Venemaa vastu, sõjalise interventsiooni tugevdamiseks. Välismaa imperialistid vaatasid Baltimaadele kui platsdarmile Petrogradi, proletaarse revolutsiooni hälli vallutamiseks.

Nõukogude võimu likvideerimine Baltimail oli ühtlasi üheks osaks inglise ja prantsuse imperialistide plaanist, mis seisis selles, et Venemaast eraldada selle piirimaad ja temalt seega ära võtta tähtsamad toorainetebaasid. Paljastades inglise ja prantsuse imperialistide plaane, kirjutas seltsimees Stalin:

„Kesk-Venemaa, see maailmarevolutsiooni kolle, ei või

kaua püsida ilma piirimaade toetuseta, kus on külluses tooraineid, kütte- ja toiduaineid...

Seda asjaolu arvestas Entente kahtlemata nõukogude valitsuse ilmumise esimestest päevadest saadik, kui ta (Entente) teostas Kesk-Venemaa majandusliku ümberpiiramise plaani temalt kõige tähtsamate piirimaade ärakiskumise teel. Edaspidi jääb Venemaa majandusliku ümberpiiramise plaan muutumatuks aluseks kõigile Entente'i sõjakäikudele Venemaa vastu 1918. a. kuni 1920. aastani." (J. Stalin, „Marksism ja rahvus- ning koloniaalküsimus", lk. 90.)

Eestis asusid kõik Nõukogude Venemaa tähtsamad majanduslikud ja strateegilised positsioonid ja nimelt: Venemaad välismaailmaga ühendav sadam, laevaehituse baasid jms. Nende positsioonide siirdumine nõukogude võimu vaenlaste kätte halvendas Nõukogude Venemaa ja eriti Petrogradi sõjalist ja majanduslikku olukorda.

Ammugi mitte kõik Entente'i tegelased polnud kindlad, et neil õnnestub lämmatada nõukogude võim Venemaal. Seks puhuks kavatsesid nad muuta Baltimaad, sealhulgas ka Eesti, tõkkeks, mis oleks takistanud revolutsiooni levimist läände. Seepärast tegi Entente kõikvõimaliku, et säilitada kodanlikku ülevõimu Baltimail.

6. detsembril 1918, kodusõja haripunktil Eestis, kandis lord Berte avameelselt oma päevikusse: „Kui meil vaid õnnestuks iseseisvaks muuta Saksamaaga idas piirnevad puhverriigid, s. o. Soome, Poola, Eesti, Ukraina jne. ning kus neid iganes saaks vabritseerida, siis võiks kõik muu minna kus kurat ja kiia iseenese mahlas". (Lord Berte, „Entente'i kulisside taga", tsiteeritud „Diplomaatia ajaloost", kd. III.)

Kõige sellega ongi seletatav see suur toetus, mida osutasid Inglise, Prantsuse, Soome ja teiste maade imperialistid eesti kodanlusele. Välismaa imperialistid päästsid kodanluse ülevõimu selleks, et Eestit kasutada võitluses Nõukogude Venemaa vastu.

*

Eesti valgete peakorter lähetas eetrisse hoopleva telegrammi: „Narva langes, järjekord on Petrogradi ja Kroonlinna käes . . .“ See telegramm poleks mainimisväärt, kuid ta heidab valgust seisukohale, mil asus eesti kodanlus, kes ei piirdunud Eesti puhastamisega punavägedest, vaid kes jalamaid muutus ka inglise ja prantsuse imperialistide partneriks interventsiooniks Nõukogude Venemaa vastu.

Omamata sel hetkel võimalust avaliku interventsiooni teostamiseks Nõukogude Venemaa vastu, teostasid inglise ja prantsuse imperialistid relvastatud vahelesegamist varjatud kujul, „interventsiooni teiste arvel“, nagu märkis seltsimees Stalin, „ „väikeste“ rahvuste arvel . . .“ Paljastades Entente'i kui „väikeste“ rahvuste sõjaretke organiseerijat Nõukogude Venemaa vastu märkis seltsimees Stalin, et Entente sealjuures silmakirjalikult varjas oma tõelist mängu.

Entente tõmbas Eesti sõtta Nõukogude Venemaa vastu. Kodanlik klikk andis sellele ülekohtusele sõjale uhke ning väära nimetuse „Vabadussõda“, mis pidi tähendama, et sõda peetakse Eesti pinna vabastamiseks venelaste ikkest. Kuid teadlikud eesti töölised ja talupojad teadsid, et juba Oktoobrirevolutsioon oli teinud lõpu rahvusliku rõhumise poliitikale mittevene rahvaste suhtes ning selle asendanud rahvaste sõpruse ja üheõiguslikkuse poliitikaga. Sõda Nõukogude Venemaa vastu, mida kodanlik Eesti pidas inglise ja prantsuse kodanluse tahtel, oli ülekohtune anastamissõda.

Kodanliku Eesti poolt Nõukogude Venemaa vastu peetud sõja anastavat iseloomu paljastab kas või fakt, et eesti valged väeosad vallutasid igipõlised vene linnad Irboska ja Petseri ning ümberkaudsed vallad ja et need liideti vägivaldselt Eestiga. Sõda Nõukogude Venemaa vastu polnud tegelikult vabastav sõda, vaid just vastupidi: sõda, mis orjastas Eesti, sest mida kaugemale Eesti laskus sõtta, seda rohkem ta muutus välismaa kapitalistide kuulekaks mängukanniks. Punaarmee, vabastades Eesti kodanlusest ja okupantidest, pidas õiglast vabastussõda.

Eesti kodanlus sai varsti aru, et sõdida Nõukogude Venemaa vastu ühes leeris Koltšaki ja Denikiniga tähendab

iseendale silmuse punumist. Kainemad pead eesti kodanluse leeris avaldasid arvamust, et valged kindralid pärast Entente'i abiga saavutatud võitu seavad uuesti jalule ühtse ning jagamatu tsaari-Venemaa ega anna Balti riikidele iseseisvust. Kuid jõuetu ja täielikult Entente'ist sõltuv Eesti kodanlik valitsus oli sunnitud Nõukogude Venemaa vastu sõdima isegi oma huvide vastaselt. Alles 1920. aasta algul sõlmis kodanlik Eesti Nõukogude Venemaaga Tartu rahulepingu.

Eesti töörahvas ei tahtnud Nõukogude Venemaa vastu sõdida. Hoolimata lüüasaamisest ei loobunud töölisklass revolutsioonilisest võitlusest. Põranda alla aetud kommunistlik partei jäi oma võitluspostile. Rahulolematus kodanliku valitsuse poliitikaga, kes pidas ebaõiglast sõda Nõukogude Venemaa vastu ja kes Eesti andis täielikult välismaa kapitalistide käsutusse, haaras üha laialdasemaid masse. Olukord läks jällegi pingeliseks, kuni tekkis uus revolutsiooniplahvatus: 1919. aasta veebruaris puhkes Saaremaal suur talurahva ülestõus kodanliku valitsuse vastu.

Tuletame meelde, et kui oktoobris 1917 Eesti mandril kehtestati nõukogude võim, olid Saaremaa ja Muhumaa saksa okupantide käes. Sel ajal, kui Eesti mandri töörahvas rajas uut elu, kannatasid Saaremaa ja Muhumaa talupojad endiselt feodaalse ekspluateerimiskorra rõhumise all. Üle väina saabus Saaremaale teateid, et nõukogude võim oli kuulutanud kogu maa rahva omaks, et mõisnikke kihutatakse oma mõisadest minema. Talupojad olid tulvil lootust, et saksa okupatsiooni likvideerimisega kihutatakse minema ka saksa parunid. Kuid seda ei juhtunud. Kui 1918. a. lõpul lahkusid saksa väed Saare- ja Muhumaalt, jäid siia mõisnikud ja parunid endiselt peremehetsema, neile jäid alles ka nende maad.

Saaremaa ülestõusu otseseks põhjuseks oli asjaolu, et talupojad ei tahtnud sõdida eesti kodanluse huvides. Sel liikumisel olid aga ka sügavamad juured. Veebruari ülestõus Saaremaal kujutas töötavate talupoegade katset kehtestada Saaremaal relvade abil nõukogude võim, teostada seal Oktoobrirevolutsiooni loosungid. Saaremaa üles-

tõusu võib pidada eesti töörahva võitluste jätkuks nõukogude võimu eest. Tõsiasi, et ta puhkes kohe esimesil kodanliku valitsuse kuudel, on veenvaks tõenduseks, et kodanlus tuli Eestis võimu juurde vastu rahva tahtmist ja et tema võim kandis algusest peale rahvavastast iseloomu. 1919. a. veebruari ülestõus Saaremaal näitas, et eesti töörahvas valitseb proletaarse oktoobrirevolutsiooni vaim.

Tõukeks töötavate talupoegade väljaastumiseks sai kodanliku valitsuse käsk nelja aastakäigu meeste mobiliseerimiseks, et täiendada oma sõjaväge, kes paisati Nõukogude Venemaa vastu. Sõda ei olnud Saaremaal sugugi populaarne. Keegi ei tahtnud sõjaväkke minna vabatahtlikult, hoolimata marulisest šovinistlikust agitatsioonist ja lahkeist lubadustest. Pöides näiteks andis end üles vabatahtlikuks vaid üksainus inimene. Mobilisatsioonist hoiduti igati kõrvale: mindi metsa, poeti peitu üksildastesse taludesse jne.

Veebruari keskel ilmus korraldus, et kõik mobiliseeritud ilmuksid rindele saatmiseks Kuivastusse (Muhu saarel). Töötava talurahva seas algas käärimine: milleks võidelda Nõukogude Venemaa vastu, kes mõisnikelt on maa ära võtnud ja talupoegadele jaganud?! Mispärast võidelda kodanliku valitsuse eest, kes ei anna maad ning on mõisnikega ühe mütsi all?!

Pöides ja Muhus peeti taludes ja metsas mitu salakoosolekut. Arutati, kuidas olla, mida teha. Kehvtalupojad olid üksmeelselt relvastatud väljaastumise poolt, kulakud aga vastu. Ühel kokkutulekul tõusis vana talumees püsti ja ütles:

„On saabunud silmapilk, kus me võime endilt heita sajandeid kestnud needuse ja maksma panna töötava rahva võimu. Asja juurde, mehed!"

16. veebruaril algas Kuivastus mobiliseeritute kogunemine. Pinge kasvas inimestes iga minutiga. Ja kui upsakad ning toored ametnikud ja etapiohvitserid hakkasid talupoegi ähvardama ning solvama, kostsid lasud, mis surmasid ohvitser Jefimovi, kaitseliidu kirjatoimetaja Tammeli, saksa ametniku Krupp'i...

Ülestõusu lõõm kandus kiiresti üle kogu Muhumaa, haarates seejärel ka Saaremaa.

Kodanlik leht „Saarte Kaja" kirjutas 19. veebruaril 1919: „Agitaatorid ilmusid kõikjale... Võib ütelda, et kolme päeva jooksul kogu Saaremaa kihas. Olukord muutus tõsiseks. Sõjariistus enamlased käisid külast külla ja perest peresse ning andsid igal pool mobilisatsioonikäsu, mille alusel kõik 18—45-aastased mehed pidid 24 tunni jooksul punasesse väkke astuma. Mõisad ja vallavalitsused võeti üle ja punaste võim pandi igal pool maksma."

Vastuhakkajate esimeseks sammuks oli oma armee loomine mobilisatsiooni teel. Mõisadest võetud hobuseil ilmusid nende käskjalad öösi küladesse, jagades mobilisatsioonikäske.

Ülestõusu kolmandal päeval, 18. veebruaril, peeti Hellamaal rahvakoosolek, kus valiti komissarid. Punasalkade relvastamiseks kasutati relvi, mis olid saarele jäänud okupatsiooni ajast ja igaks juhtumiks ära peidetud. Nüüd võeti need tarvitusele. Võitlejate toitlustamiseks rekvireeriti vilja mõisadest.

Kogu Saaremaalt valgus Kuressaarde mõisnikke, ametnikke ja kaitseliitlasi, kes hakkasid seal moodustama üksusi võitluseks vastuhakkajate armeega. Kuressaare kui saare administratiivse keskuse vallutamine oleks suuresti tugevdanud ülestõusnute positsioone. Talupojad lähenesidki Kuressaarele. See oli õige samm, mis annab tunnistust nende väes valitsenud kõrgest võitlusvaimust. Nad ei mõtelnud kaitsele, vaid pealetungile. Ühine eesmärk dikteeris neile õige tegutsemise.

Kuressaarele läheneti mitmest küljest. Üks osa ülestõusnute salku liikus kirde poolt, Pöidest ja Orissaarest. Kolonnis oli peaaegu 500 meest. Laimjala juures tekkis esimene kokkupõrge valgetega. Et vältida sissepiiramist, taandusid valged Kuressaare äärlinnani. Punasalgad hõivasid Upa, kuhu asus ka nende staap.

Samal ajal lähenes loodest, Kärla suunast, Kuressaarele teine ülestõusnute kolonn. Ta jõudis Kellamäe mõisani, mis asub kaks kilomeetrit linnast. Kuulid ulatusid juba

Kuressaare tänavaile. Kellamäge hõivanud võitlussalk asus kaevikuisse, mis siia olid jäänud veel Maailmasõja ajast. 20. veebruaril videviku saabudes tekkis siin äge tulevahetus, mille tagajärjel kaitseliitlastel oli kaotusi.

Tallinnas ootas kodanlus suure rahutusega teateid Saaremaa sündmustest. Ülestõusu mahasurumiseks saadeti saarele kiiresti salk hambuni relvastatud, valgekaartlikult meelestatud regulaarväe sõdureid. Juba Muhus nad kohtasid ülestõusnute vastupanu. Selle tagasi tõrjunud, siirdusid kodanlikud väed Saaremaale. Orissaares hakati neile uuesti vastu. Ülestõusnud kaotasid neis võitlusis palju langenuina ja haavatuina.

Orissaarest liikusid „valitsuse" väed appi Kuressaares ümberpiiratud mõisnikele ja kaitseliitlastele. Nad läksid ülestõusnuile seljataha ja need osutusid kahe tule vahel. Valged väed jõudsid varsti Upa külla, kus asusid punaste peajõud. Siin algas tõeline lahing. Kodanlik leht „Saarte Kaja" kirjutab, et talupojad selles lahingus kaotasid 120—130 meest surnuina ja 101 meest vangilangenuina. Haavatute arvu ei nimetata.

Ülestõusnute relvastatud jõud olid purustatud. Kuressaares töötas ööd kui päevad väljakohus. Surmamõistetud viidi Kullimäele, kus nad metsikult tapeti. Lasti maha ka ilma kohtuta. Ülestõusust osavõtnuid piinati, nad said hirmsaimate ja kohutavaimate karistuste osaliseks. Sm. Oskar Põllul purustati püssipäraga nägu ja siis kihutati talle kehasse 20 kuuli. Kui ta ikka veel elas, torgati ta tääkidega läbi. Sm. Vassili Räimkaugul torgati silmad välja ja raiuti siis pea otsast. Sm. Tihulil murti enne mahalaskmist käe- ning jalaluud ja purustati selgroog.

Karistajad tungisid majadesse, vangistasid inimesi ja lasksid nad samas maha. Need, kelle kohta polnud asitõendusi, peksti läbi. „Veresaun oli kole", kirjutab V. Kingissepp. „Verekoerad ei tundnud armuheitmist." Timukate käe läbi langes vähemalt 250 inimest.

Ülestõus Saaremaal kestis ainult nädala. Ta suruti kiiresti maha ja näis mitte mingeid tulemusi andvat. Kuid rahvas ei unustanud Saaremaa ülestõusu, see seisis meeles mitte ainult saarel, vaid ka kogu Eestis; ja veri, mis üles-

tõusnud vabaduse eest olid valanud, nõudis tasumist. Saaremaa talupoegade eeskuju, kes söandasid, relv käes, minna kurnajate vastu raskeimas olukorras, sisendas Eesti töötavasse rahvasse energiat ning usku nende ettevõtte lõplikku võidusse. Ja see on üks Saaremaa ülestõusu peatulemusi. Ta ei möödunud jäljetult, ta avaldus töötava rahva kogu järgnenud võitluses nõukogude võimu eest.

Ülestõus suruti kiiresti maha sel põhjusel, et puudus kommunistliku partei organiseeriv käsi. Kahtlemata tõstsid kommunistliku partei ideed, nõukogude võimu ideed talupojad ülestõusule. Samuti oli ülestõus kahtlemata revolutsioonilise töö tulemuseks, mida kommunistid tegid nii saarel kui kogu Eestis. Kuid, nagu ütleb Kingissepp oma raamatus „Iseseisvuse ikke all", Saaremaal ei olnud tol ajal olemas kommunistliku partei organisatsiooni. „Me ei saanud", kirjutab Kingissepp, „ühtki pakki üleskutsete ja lendlehtedega saartele saata. Valge terror kiskus iga päev meie ridadest seltsimehi, meil ei jatkunud neid suuremaissegi Eesti linnadesse ja maakondadesse saatmiseks kui Kuressaare ja kogu Saaremaa."

V. Kingissepp tähendas, et ülestõusnute kollektiivne mõistus, ühine eesmärk, eesti rahva revolutsioonilise võitluse kogemused dikteerisid neile õiged sammud: armee loomise, kurnajate vastupanu mahasurumise jõuga, mõisade ja vallavalitsuste ülevõtmise, pealetungitaktika — sõjamarsi Kuressaarde. „Täitsa omapead, ilma mingisuguse kommunistliku agitatsioonita väljastpoolt... talitasid sõjariistus vastuhakanud saarlased just niisamuti kui vastuhakanud töörahvas ses Eesti osas, mis novembris, detsembris, jaanuaris oli Eesti töökommuuni valitsuse all. Nad ei kaotanud üht silmapilkugi, et seda sõjariistus jõudu — punast väge luua, ilma milleta ükski töörahva revolutsioon ei või püsida." (V. Kingissepp, „Iseseisvuse ikke all".) Kuid kõiges oli tunda töötava rahva organiseerija ning juhi — kommunistliku partei ja selle juhtiva käe — puudumist. Selle tagajärjel tegid ülestõusnud rea vigu: ei tõmmanud ülestõusule kõigi valdade talupoegi, ei ilmutanud vajalikku valvsust, mida kasutasid ära valitsusväed, kel õnnestus kaunis kergesti Saaremaal maabuda.

Teiseks teguriks, mis põhjustas Saaremaa ülestõusu kiire likvideerimise, oli fakt, et ta osutus isoleeritud väljaastumiseks. Eesti teiste maakondade talupojad ja Tallinna ning teiste linnade töölised ei saanud toetada Saaremaa talupoegi, sest nad olid alles äsja võitluses maailma kodanluse vastu verest tühjaks jooksnud. „See oli kangelasvõitlus", kirjutas V. Kingissepp ülestõusust Saaremaal. „Aga ta pidi paratamatult nurja minema. Töörahvas mandril oli juba alla heidetud. Meie ei saanud vastuhakanud saarlastele appi tulla."

Saaremaa ülestõus oli Eesti töörahva viimseks relvastatud väljaastumiseks sel perioodil. Ta kujutas proletaarse revolutsiooni järellahingut Eestis.

*

Kakskümmend aastat kestnud kodanliku diktatuuri ajal võitles Eesti töörahvas oma kommunistliku partei juhtimisel nõukogude võimu taastamiseks Eestis.

Lenin nägi Eesti töörahva edaspidist võitu ette. 1920. a. jaanuaris ütles ta, et Eesti töörahvas varsti kukutab kodanliku võimu „ja loob Nõukogude Eesti..." (Teosed, XXV kd., lk. 16.)

Lenini ennustus läks täide.

Kakskümmend aastat pärast nõukogude võimu lüüasaamist Eestis kukutas eesti töörahvas 1940. a. suvel kodanliku kliki diktatuuri ja kehtestas Eestis nõukogude võimu. 1940. a. augustis võeti Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik vastu Nõukogude Liitu.

Sellega pääsesid Eestis võidule Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ideaalid. Tagasi tulnud nõukogude rüppe, asus Eesti sotsialistlikule ülesehitustööle.

Eesti töörahva ustavus nõukogude korrale, Oktoobrirevolutsiooni ideele tegi läbi kõik Suure Isamaasõja katsumused. Nõukogude Eesti andis oma panuse võidu heaks ja taastab nüüd edukalt bolševike partei ja suure Stalini juhtimisel koos kõigi Nõukogude Liidu rahvastega sakslaste poolt purustatud rahvamajandust.

Eesti töörahvas teeb suurimaid jõupingutusi, et meie vabariik jõuaks oma sotsialistlikus arenemises meist ettejõudnud nõukogude vennasvabariikidele järele.

Nõukogude kord, mille hüvesid me praegu kasutame, on saavutatud raske võitlusega. Nõukogude kord säilitab ja arendab edasi eesti töörahva sangarlikku minevikku, temas peitub ka eesti töörahva õnnelik tulevik.

Sisukord

Esimene peatükk 5
Teine peatükk 17
Kolmas peatükk 89

Vastutav toimetaja L. Aisenstadt.
Tehniline toimetaja E. Ridala.

Ян Сепп. Борьба за советскую власть в Эстонии 1917-1919 гг.

На эстонском языке.

Ladumisele antud 9. X 1947. Trükkimisele antud 20. X 1947. Paber 56 x 79 cm 1/16.
Trükiarv 5200. Trükitähti trükipoognas 36192. Trükipoognaid 8,5. Arvutuspoognaid 7,33.
MB-05495. Tellimise nr. 3186.
Trükikoda „Kommunist", Tallinn, Pikk tn. 2.

Rbl. 6.—

A-16644

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00506770 9

Rbl. 6.—

A-16644

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00506770 9

VÕITLUS NÕUKOGUDE VÕIMU EEST EESTIS 1917—1919 * Jaan Sepp

A-16644

Jaan Sepp

VÕITLUS NÕUKOGUDE VÕIMU EEST EESTIS 1917—1919

RK

POLIITILINE KIRJANDUS